

**1983 SEÇİMLERİNDE MECLİSE GİREN
SİYASİ PARTİLERİN SEÇİM PROPAGANDALARI**

Murat AVCI

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ahmet EDİ

Ağrı-2022

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı

Murat AVCI

1983 SEÇİMLERİNDE MECLİSE GİREN SİYASİ PARTİLERİN SEÇİM
PROPAGANDALARI

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ahmet EDİ

AĞRI-2022

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “1983 SEÇİMLERİNDE MECLİSE GİREN SİYASİ PARTİLERİN SEÇİM PROPAGANDALARI” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

27/04/2022

Murat AVCI

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Ahmet EDİ danışmanlığında, Murat AVCI tarafından hazırlanan bu çalışma .../.../2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, **Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim a**Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

İmza:

Danışman :

İmza:

Jüri Üyesi :

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../2022 tarih ve/..... nolu kararı ile onaylanmıştır.

.... /...../.....

Prof. Dr. İbrahim HAN

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	II
TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	III
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
ÖNSÖZ.....	XI
KISALTMALAR.....	XII
TABLolar DİZİNİ	XIII
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	3
1. KAVRAMSAL ANALİZLER	3
1.1. Egemenlik	3
1.2. Monarşi	3
1.2.1. Monarşinin çeşitleri.....	4
1.2.1.1. Mutlak Monarşi	4
1.2.1.2. Meşrutî Monarşi	4
1.3. Oligarşi	4
1.4. Demokrasi.....	5
1.4.1. Demokrasi çeşitleri	5
1.4.1.1. Doğrudan Demokrasi	5
1.4.1.2. Yarı Doğrudan Demokrasi	6
1.4.1.3. Halk Oylaması	6
1.4.1.4. Halk Vetosu	6
1.4.1.5. Halk Girişimi	7
1.4.1.6. Temsili Demokrasi	7
1.5. Miting	7
1.6. Seçim Olgusu.....	8
1.7. Türklerde Demokrasi Serüveni	9
1.7.1. Senedi İttifak	10
1.7.2. Tanzimat Fermanı	11
1.7.3. Meşrutîyetin İlanı ve Meşrutîyet Dönemi	12
1.7.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kurulması	15

1.7.5. Türkiye’de Kurulan İlk Siyasi Partiler ve Seçimler	16
1.7.5.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	17
1.7.5.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası	18
1.7.5.3. 1931 Seçimleri.....	20
1.7.5.4. 1935 Seçimleri.....	20
1.7.5.5. 1939 Seçimleri.....	20
1.7.5.6. 1943 Seçimleri.....	20
1.7.5.7. Milli Kalkınma Partisi	20
1.7.5.9. 1946 Seçimleri.....	22
1.7.5.10. Millet Partisi	23
1.7.5.11. 1950 Seçimleri.....	24
1.7.5.12. 1954 Seçimleri.....	25
1.7.5.13. 1957 Seçimleri.....	26
1.7.5.14. 1961 Seçimleri.....	27
1.7.5.15. 1965 Seçimleri.....	28
1.7.5.16. 1969 Seçimleri.....	29
1.7.5.17. 1973 Seçimleri.....	30
1.7.5.18. 1977 Seçimleri.....	31
II. BÖLÜM.....	33
2. 1983 SEÇİMLERİ	33
2.1. 1983 Seçimlerine Katılan Partiler.....	35
2.1.1. Anavatan Partisi	35
2.1.2. Halkçı Parti	36
2.1.3. Milliyetçi Demokrasi Partisi	37
2.1.4. 1983 Seçimleri Öncesi Kurulan Diğer Siyasi Partiler	37
2.1.4.1. Sosyal Demokrasi Partisi.....	37
2.1.4.2. Yüce Görev Partisi	39
2.1.4.3. Yeni Doğu Partisi.....	39
2.1.4.4. Büyük Türkiye Partisi	40
2.1.4.5. Doğru Yol Partisi.....	41
2.1.4.6. Yeni Düzen Partisi.....	42
2.1.4.7. Fazilet Partisi	42

2.1.4.8. Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti	43
2.1.4.9. Bizim Parti.....	43
2.1.4.10. Refah Partisi	44
2.1.4.11. Türkiye Huzur Partisi	45
2.1.4.12. Bayrak Partisi	45
III. BÖLÜM	47
1983 SEÇİMLERİNDE MECLİSE GİREN PARTİLERİN SEÇİM	
BEYANNAMELERİ.....	47
3.1. Anavatan Partisi.....	47
3.1.1. ANAP’ın Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörüne Bakışı.....	48
3.1.2. ANAP’ın Milli Eğitime Bakışı	48
3.1.3. ANAP’ın Dış Politikaya Bakışı	49
3.2. Halkçı Parti	49
3.2.1. Halkçı Partinin Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörüne Bakışı.....	50
3.2.2. Halkçı Partinin Dış Politikaya Bakışı	50
3.3. Milliyetçi Demokrasi Partisi.....	51
3.3.1. Milliyetçi Demokrasi Partisinin Tarım ve Sanayi Sektörüne Bakışı ...	52
3.3.2. Milliyetçi Demokrasi Partisinin Dış Politikaya Bakışı	55
IV. BÖLÜM	56
1983 SEÇİMLERİ SONUCU MECLİSEGİREN SİYASİ PARTİLERİN	
SEÇİM PROPAGANDALARI	56
4.1. Anavatan Partisi Seçim Söylemleri	56
4.1.1. Erzurum Mitingi.....	56
4.1.2. Van Mitingi	57
4.1.4. Adana Mitingi	59
4.1.5. Konya Mitingi	60
4.1.6. Bursa Mitingi	61
4.1.7. Eskişehir Mitingi.....	62
4.1.7. İzmir Mitingi	62
4.1.8. Afyon Mitingi	63
4.1.9. Kütahya Mitingi	64
4.1.10. Ankara Mitingi.....	65

4.1.11. Trabzon Mitingi	67
4.1.12. Zonguldak Mitingi	67
4.1.13. Samsun Mitingi	68
4.1.14. İstanbul Mitingi	68
4.2. Halkçı Parti Seçim Söylemleri	70
4.2.1. Malatya Mitingi	70
4.2.2. Gaziantep Ve Şanlı Urfa Mitingleri	71
4.2.3. Diyarbakır Mitingi	72
4.2.4. Erzurum Mitingi	73
4.2.5. Kars Mitingi	75
4.2.6. Ağrı Mitingi	75
4.2.7. Van Mitingi	76
4.2.8. Hakkâri Mitingi	77
4.2.9. Adana Mitingi	77
4.2.10. Hatay Mitingi	79
4.2.11. Mersin Mitingi	80
4.2.12. İzmir Mitingi	80
4.2.13. Bolu Mitingi	81
4.2.14. Ankara Mitingi	81
4.3. Milliyetçi Demokrasi Partisi Seçim Söylemler	82
4.3.1. İzmir Mitingi	82
4.3.2. Kütahya Mitingi	83
4.3.3. Trabzon Mitingi	85
4.3.4. Samsun Mitingi	86
4.3.5. Eskişehir Mitingi	87
4.3.6. Kayseri Mitingi	87
4.3.7. Erzurum Mitingi	88
4.3.8. Diyarbakır Mitingi	89
4.3.9. Şanlıurfa Mitingi	90
4.3.10. Kahramanmaraş Mitingi	91
4.3.11. Adana Mitingi	91
4.3.12. Konya Mitingi	92

4.3.13. Antalya Mitingi	93
4.3.14. Ankara Mitingi	93
4.3.15. İstanbul Mitingi	94
4.3.16. Bursa Mitingi	98
4.4. 1983 Seçim Sonuçları	98
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105
EKLER.....	111
ÖZGEÇMİŞ	116

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1983 SEÇİMLERİNDE MECLİSE GİREN PARTİLERİN SİYASİ

PROPAGANDALARI

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ahmet EDİ

2022, 120 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Ahmet EDİ

Prof. Dr. Cengiz ATLI

Dr. Öğr. Üyesi Halil AKKURT

1971 muhtırası sonrasında ülkede koalisyon hükümetlerinin etkisiyle oluşan kamplaşma, yaşanan anarşi ve terör olayları, ekonomik sıkıntılar, yaşanan siyasi boşluk ve bunalımlar ülkeyi çok zor durumda bırakmış yaşanan gelişmeler sonucunda ordu 12 Eylül 1980’de yönetime el koymuştu. Askeri müdahaleden sonra siyasi faaliyetler durdurulmuş, Bülent Ulusu’nun başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştu. Ülkenin bu hale gelmesinde en büyük etken olduğu öne sürülen 1961 Anayasası’nın yerine yeni bir anayasa hazırlanmış, bir yandan da mevcut siyasi partiler tamamen kapatılmış, parti yöneticileri siyasi yasaklı hale gelmişti. Ülke yönetimine el koyan MGK’nın hazırlattığı 1982 Anayasası’nın kabulüyle birlikte Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuştu. Ülkedeki her şey Kenan Evren ve Milli Güvenlik Konseyinin kontrolüne geçmişti. Daha sonraki süreçte siyasi alandaki bunalımların nedenleri de dikkate alınarak 10 Haziran 1983’te çıkarılan Milletvekili Seçim Kanunu ile Siyasi Partiler Kanunu hazırlanarak siyasi faaliyetler serbest bırakıldı. Siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasıyla birlikte 6 Kasım 1983 Genel Seçimlerine kadar toplam 15 siyasi parti kuruldu. Milli Güvenlik Konseyi koalisyon hükümetlerinin daha önce ülkeye yaşattığı sıkıntıları bildikleri için çok fazla siyasi partinin kurulmasında rahatsız olmuş ve partilerin kuruluş esnasında kurucu üyelerini veto etme yetkisini sonuna kadar kullanarak, seçimlere sadece Anavatan Partisi, Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti’nin katılmasına izin vermişti. 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri öncesi bu üç parti liderleri ülkenin birçok yerinde mitingler düzenlemiş, siyasi propagandalarını yaparak seçimlere girmişlerdir. Seçimler sonuçlandığında Turgut Özal liderliğindeki Anavatan partisi birinci parti olarak seçilmiş, Halkçı Parti ikinci, Kenan Evren ve milli güvenlik konseyinin sıcak baktığı milliyetçi demokrasi partisi de üçüncü parti olarak seçilmişti.

Anahtar Kelimeler: 1983 Seçimleri, Milli Güvenlik Konseyi, Anavatan Partisi, Halkçı Parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi

ABSTRACT

MASTER’S THESIS THE POLITICAL PROPAGANDAS OF THE PARTIES WHICH ENTERED THE PARLIAMENT IN THE 1983 ELECTIONS

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet EDİ

2022, 120 page

Jüri: Doç. Dr. Ahmet EDİ

Prof. Dr. Cengiz ATLI

Assist. Prof. Dr. Halil AKKURT

After the 1971 memorandum, the polarization, anarchy and terrorist incidents, economic troubles, political vacuum and depressions that occurred in the country under the influence of the coalition governments left the country in a very difficult situation, and as a result of the developments, the army seized the administration on September 12, 1980. After the military intervention, political activities were stopped and a new government was formed under the prime ministership of Bülent Ulusu. A new constitution was prepared to replace the 1961 Constitution, which was claimed to be the biggest factor in the country's turn into this, and on the other hand, existing political parties were completely closed and party leaders became politically banned. Kenan Evren became President with the adoption of the 1982 Constitution, which was prepared by the NSC, which seized the country's administration. Everything in the country was under the control of Kenan Evren and the National Security Council. In the following process, taking into account the reasons for the depressions in the political field, the Political Parties Law was prepared with the Parliamentary Election Law enacted on June 10, 1983, and political activities were released. With the release of political activities, a total of 15 political parties were established until the General Elections of November 6, 1983. The National Security Council, knowing the troubles that the coalition governments had caused the country before, was uncomfortable with the establishment of too many political parties and allowed only the Motherland Party, the Nationalist Democracy Party and the Populist Party to participate in the elections, using its power to veto the founding members of the parties during the establishment. Before the November 6, 1983 General Elections, the leaders of these three parties held meetings in many parts of the country and entered the elections by making their political propaganda. When the elections were concluded, the Motherland party led by Turgut Özal was chosen as the first party, the Populist Party was chosen as the second party, and the nationalist democracy party, which Kenan Evren and the national security council favored, was chosen as the third party.

Key Words: 1983 Elections, National Security Council, Motherland Party, Populist Party, Nationalist Democracy Party

ÖNSÖZ

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden sonra siyasi parti ve kuruluşların faaliyetleri durma noktasına gelmiş daha sonra siyasi partilerin tamamen kapatılmasıyla Cumhuriyet tarihinde ilk kez yaklaşık üç yıl sürecek olan siyasi partisiz bir dönem başlamıştır. 1982 Anayasası'nın kabulünden sonraki süreçte 1983 yılında siyasi partilerin siyasi faaliyetlerini düzenleyen yasal çalışmalar yapılmış ve siyasi partilerin faaliyetleri serbest bırakılmıştı. 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacak genel seçimlere katılmak için siyasi partiler bir bir kurulmaya başlamıştı. Bu süreçte on beş siyasi parti kurulmuştur partilerden sadece üç tanesi seçimlere katılma hakkı elde etmişti bunlar: Halkçı Parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Anavatan Partisi'dir bu partilerin incelendiği bu araştırma, dört bölüm olarak planlanmıştır. İlk bölümde kavramsal analizler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde 1983 seçimleri ele alınmıştır, ardından araştırmanın üçüncü bölümünde 1983 seçimlerinde meclise giren partilerin seçim beyannameleri ele alınmış, dördüncü bölümde ise 1983 seçimlerinde meclise girmeye hak kazanan partiler olan Halkçı Parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Anavatan Partisi'nin seçim propagandaları ele alınmıştır. Daha sonra 6 Kasım 1983 Seçimlerinin sonuçları ele alınmış analiz edilmiştir. Bu çalışmada, akademik bakış açısı ile olaylara tarafsızca bakılmaya çalışılarak konu araştırılmıştır. Araştırma yapılırken öncelikle resmi yayınlar, bilimsel yayınlar, süreli yayınlar taranmış, devamında günlük gazetelerden faydalanılmıştır. Tez çalışmam esnasında bana yardımlarını esirgemeyen ve destek olan danışmanım Doç. Dr. Ahmet EDİ'ye ve çalışmalarım boyunca benden her türlü destek ve fedakârlığını esirgemeyen dostlarıma, eşime ve iki kızıma şükranlarımı sunuyorum iyi ki varsınız.

Murat AVCI

Ağrı-2022

KISALTMALAR

MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
ANAP	: Anavatan Partisi
HP	: Halkçı Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
DP	: Demokrat Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
HF	: Halk Fırkası
NATO	: North Athlantic Treaty Organization(Kuzey Atlantik Paktı)
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
SODEP	: Sosyal Demokrat Parti
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
SBF	: Siyasal Bilimler Fakültesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TRT	:Türkiye Radyo Televizyon
KDV	: Katma Değer Vergisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
BTP	: Büyük Türkiye Partisi

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. 1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	18
Tablo 1. 2. Serbest Cumhuriyet Fırkası	19
Tablo 1. 3. Demokrat Parti	21
Tablo 1. 4. 1946 Seçimleri sonuçları	23
Tablo 1. 5. 14 Mayıs 1950 seçimleri sonuçları.....	24
Tablo 1. 6. 1954 genel seçimlerinin sonuçları	25
Tablo 1. 7. Partilere göre oy dağılımı	25
Tablo 1. 8. 1957 genel seçimlerinin sonuçları	26
Tablo 1. 9. Partilere göre oy dağılımı	26
Tablo 1. 10. 1961 genel seçimlerinin sonuçları	27
Tablo 1. 11. Partilere göre oy dağılımı	27
Tablo 1. 12. 1965 genel seçimlerinin sonuçları	28
Tablo 1. 13. Partilere göre oy dağılımı	28
Tablo 1. 14. 1969 genel seçimlerinin sonuçları	29
Tablo 1. 15. Partilere göre oy dağılımı	29
Tablo 1. 16. 1973 genel seçimlerinin sonuçları	30
Tablo 1. 17. Partilere göre oy dağılımı	31
Tablo 1. 18. 1977 genel seçimlerinin sonuçları	31
Tablo 1. 19. Partilere göre oy dağılımı	32

GİRİŞ

Demokrasi ilk olarak tarihte eski yunan polislerinde ortaya çıkmıştır. Burada yaşanan demokrasi çeşidi doğrudan demokrasi idi. Zamanla özellikle şehir nüfuslarının artması sonucu artık temsili demokrasi kavramı doğmuştur. Orta Çağ ve Yeni Çağ'da dünya üzerinde demokrasi yönetimi bazı istisnalar hariç pek görülmemiştir. 18. Yüzyılın sonu ile 19. Yüzyılın başlarında Aydınlanma Hareketi'nin katkıları ile Fransa'da yaşanan devrimler neticesinde öncelikle Avrupa'da daha sonra dünyaya demokrasi, eşitlik, özgürlük, milliyet, laizm gibi kavramlar yayılmış ve dünyanın birçok bölgesinde krallıklar özellikle emperyal özellikler taşıyan imparatorluklar tek tek dağılmaya başlamıştır. Tabi ki Osmanlı devleti de bundan nasibini alacaktır. Osmanlı devletinde aydınlar özellikle Avrupa'da bir dönem ikamet edip bu fikirlerden etkilenen bir kesim imparatorluğun kurtuluşunu bu fikirlere kapılarını kapatarak değil bu fikirler doğrultusunda politika üreterek kurtulabileceğine inanıyordu. Bu doğrultuda özellikle aydınların da etkisiyle Osmanlı devleti önce Tanzimat ve Islahat Fermanlarını yayınladı daha sonrada Kanun-i Esasi'yi yayımlayarak halkı yönetime ortak ederek Osmanlı Mebusan Meclisini açmış ve demokratik sisteme resmen geçmiştir.

Osmanlı Devleti'nde bu demokratik düzen bazı dönemlerde sekteye uğrasa da gelişerek Osmanlının son dönemine kadar sürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nde seçimlere ve demokrasi serüvenine başlamadan önce biraz seçimlerde ve olgusundan bahsetmek yararlı olacaktır. Seçimler, demokrasinin vazgeçilmez bir unsurudur. Fakat demokratik sistemlerde seçimler tek başına yeterli değildir. Bunun yanında belli aralıklarla yapılacak seçimlerde halka tercih özgürlüğü de sunulması lazımdır. Seçim kavramına bakıldığında zaten birden çok seçenek arasında tercih yapma manasına gelmektedir. Seçimlerin gerçekleşmesi için de partilerin kurulması, halkın özgürce oyunu kullanabilmesi lazım. Ülkemizde uzun bir süre, şartlar elvermediği için halk çok partili seçimlere katılamamıştır. Bu durumun birçok sebebi vardır bu sebepler; birinci olarak ülkenin yeni kurulmuşmuş olması siyasal örgütlemesini daha tamamlamamış olması, ikinci olarak da yeni oluşturulan rejimin halk tarafından henüz benimsenmemiş olması son olarak da halkın siyasal olgunluğu daha ulaşamamış olması.

Osmanlı Devleti'nin özellikle son yüzyılın mirasını devralan yeni Türk devleti ilk seçimlerini Mart 1920 tarihinde gerçekleştirmiş ardından 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisinin kurulmasıyla Türkiye devleti kısmi de olsa ilk seçimlerini yapmıştır, Mustafa Kemal tarafından kurulan Halk Fırkası 1946 yılına kadar ki seçimlere tek başına seçimlere katılmıştır. 1945 yılında Milli Kalkınma Partisinin kurulması, 1946 yılında Demokrat Partinin kurulmasıyla beraber Cumhuriyet Halk Partisi artık tek başına seçimlere katılamamış ve halkın tercih yapma hakkı doğmuştur. 1946 seçimlerini seçim sisteminin de etkisiyle CHP kazanmıştır. 1950 seçimlerinde DP, CHP'nin 27 yıllık iktidarını yıkmış ve iktidara geçmiştir. DP'nin iktidarı 27 Mayıs 1960 darbesiyle son bulmuştur. 1961 'de yeni bir anayasa hazırlanmış seçim sistemi daha demokratik hale gelmiştir. 12 Mart 1971 Muhtıra'sı ile Türk demokrasisi kısa süreliğine sekteye uğrasa da yine kısa sürede toparlanmış ve yoluna devam etmiştir. Muhtıra sonrası Türkiye'de kurulan koalisyon hükümetleri ülke de anarşinin, terör olaylarının artmasına sebep olmuş bunun üzerine TSK, Kenan Evren öncülüğünde yönetime el koymuş var olan partileri lağvetmiş ve liderlerini hapse attırmıştır. 1983'te yapılan seçim ve milletvekili kanunları ile seçim kararı alınmıştır¹. Bu gelişmeler üzerine 15 siyasi parti kurulmuş fakat bunlar arasında sadece ANAP, HP, MDP 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlere katılabilmıştır².

6 Kasım seçimlerinde ANAP birinci parti olurken HP ikinci parti, MDP ise üçüncü parti olmuştur

¹ Resmi gazete, 13 Haziran 1983, S.18076

² TBMM Kavinin Mecmuası, Tertip 5 C.22, s. 380

I. BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ANALİZLER

1.1. Egemenlik

Bir halk kitlesinin belli bir alandaki insanları yönetecek, sınırları koruyacak, halkın ve devletin güvenliğini sağlayacak, birlikte yaşamının hukukunu oluşturacak, kendine denk bir güç tanımayacak emretme yetkisine sahip üstün güç olarak tanımlanabilir. İnsanlığın kabile yaşantısından devletleşme sürecini başlatmasıyla beraber egemenlik kavramı doğmuştur, bu kavram öncelikle Sümer site devletlerinde kendini göstermiş ve dini motiflerle süslenerek halk kitleleri üzerinde daha etkili olunmaya çalışılmıştır³.

1.2. Monarşi

Monarşi, bir kişinin devlet başkanı olduğu bir yönetim biçimidir. Saltanatın bir başka adıdır. Bu tarz yönetim sistemlerinde yöneticiler halkın kullandığı oylarla göreve gelmez. Hükümdar sözcüğü Türkçede farklı zamanlarda farklı sözcüklerle ifade edilmiştir. Bunlar: *Kral, imparator, şah, padişah, emir, kağan, hakan* gibi sözcüklerdir.

Monarşik yönetim sistemlerinin diğer yönetim biçimlerinden ayıran en önemli özellik, ülkeyi yöneten kişilerin hüküm süresi diye bir kavramın olmayışıdır farklı bir ifade ile tahttan ne zaman inecekleri belli değildir. Hükümdar hangi sebeple olursa olsun öldüklerinde ya da yetkilerinden feragat ettiklerinde onların yerine genellikle kendi ailelerinden biri boşalan koltuğa geçmişlerdir. Bu durum saltanat denilen kavramı ortaya çıkarmıştır. Saltanat: “*yönetimin babadan oğula geçtiği anlayış*”. “Monarşi sözcüğü Fransızca bir kelimedir. Fransızca ’da bu kavramın Monarchie kelimesidir ve buradaki anlamı da çok farklı değildir “tüm yetkileri tek başına kullanan yönetim biçimidir.

³ Adnan Küçük, “*Egemenlik(Hakimiyet) Halk Egemenliği ve Milli Egemenlik Tartışmaları ve Egemenlik Anlayışında Esaslı Dönüşüm*”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, C.0 S.6, İstanbul, 2015, s.312

1.2.1. Monarşinin çeşitleri

1.2.1.1. Mutlak Monarşi

Yasama ve yürütmenin tek kişide toplandığı hükümet sistemine denilmektedir. Burada en büyük kişi ve tek yetkili bir hükümdardır. Devletin başında yer alan bu kişiye kral ya da hükümdar denilmektedir. Mutlak monarşide yasama yürütme ve yargı yetkisi tamamen hükümdardadır. Bazı devletlerde mutlak monarşinin başında yer alan kişiler hükümdar, padişah ya da monark da denilmektedir⁴. Mutlak monarşi diğer monarşi türlerine göre daha baskındır. Devlet yönetiminde demokrasinin neredeyse olmadığı bu yönetim şeklinde kral devletin başında bulunan en yüksek kişidir⁵.

1.2.1.2. Meşruti Monarşi

Genellikle meşrutiyyet ya da parlamenter monarşi olarak bilinir bu sistem kısaca kral+anayasa+meclisli sistemlerdir. Demokratik sisteme paralel bir yapıdadır. Modern dönemde görülen meşruti sistemlerde Krallar birer simge olarak kalmışlardır. Ülkeleri demokratik bir biçimde kurulmuş olan hükümetler yönetmektedir. Günümüzde dünyada Bu sistemle yönetilen birkaç ülke vardır. Bunlarda genellikle Avrupa kıtasında bulunmaktadır bunlar: İngiltere, Hollanda, Danimarka, İspanya, İsveç, Japonya ve Belçika.

1.3. Oligarşi

Egemenliğin ayrıcalıklı bir sınıfın ya da zümrenin elinde olduğu yönetim sistemidir. Bu tarz yönetim biçimlerinde iktidarı elinde bulunduran güçler genellikle yetkilerini despotça kullanır ve halka zulüm etmişlerdir. Oligark anlayış daha çok sosyal tabakalaşmanın sert bir şekilde görüldüğü coğrafyalarda kendini göstermiştir. Oligark: oligarşik sistemin üyelerine ya da destekçilerine verilen isimdir.

Tarihte oligarşi ile yönetilmiş coğrafyalar:

Roma imparatorluğu

⁴ M. Nazan Arslanel, Ertuğrul Elyücel “*Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.15. S. 2, Erzurum, 2011, s.3.

⁵ Kemal Gözler, “*Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 54, S. 1, Ankara, 1999 , s.52

Antik yunan

Hindistan kastları

1.4. Demokrasi

Egemenlik eğer halkın dolaylı ya da doğrudan elinde ise bu demokrasidir. Hiç kuşkusuz en genç yönetim biçimi demokrasidir, demokrasinin tarihsel gelişimine bakıldığında Yunanca bir kelime olup halk(demos) ve iktidar(kratos) sözcüklerinin birleşmesi sonucu oluşmuştur⁶. Bu kavramdan tarihte ilk kez MÖ 5. Yüzyılda Tarihçi Herodotus Historia adlı eserinde bahsetmiştir. Yunan polislerinde(şehir devleti) yaşanan bu egemenlik anlayışı günümüz demokrasi anlayışları ile karıştırılmamalı o dönemlerde yaşanan demokrasi doğrudan demokrasi örneğidir.

1.4.1. Demokrasi çeşitleri

1.4.1.1. Doğrudan Demokrasi

Halk meydanlarda toplanır ve şehirlerini yönetecek kanunlar yapardı. Orta Çağ'da ise demokrasi yerini Avrupa da feodaliteye bırakmış kilise her alanda etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde derebeyine (feodal bey)bağlı olarak sosyal, siyasal ve ekonomik haklar şekillenmiş ve siyaset yapmak ancak toprak sahibi zenginlerin işi olmuştur.

Orta Çağ Avrupası demokrasi bakımından sönük bir çağdır kişi hak ve özgürlükleri genellikle kilise tekelinde olmuştur. Düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğünün tanınmadığı bir dönem olmuştur⁷. Bu dönemde demokrasi namına gerçekleşmiş umut verici en önemli gelişme İngiltere'de yaşanan 1215 tarihli Magna Carta olayıdır. Magna Carta demokrasi için bir dönüm noktası olmuştur çünkü demokrasi için uygun koşulların sağlanmasına yol açmıştır. Bu yol Yeni Çağ'a gelince kendini Rönesans, Reform alanında göstermiştir. Rönesans ve Reform Hareketlerinin etkili olduğu bu çağda insan değer kazanmış, eşitlik, inanç ve vicdan özgürlüğüyle beraber insanların temel hakları yüceltilmiş. Kilisenin siyasal alanda koyduğu dogmaların ve tahakkümün zincirleri kırılmış ve böylece karanlık

⁶ Kamil Demirhan, Yönetimin Sınırlandırılması ve Siyasal Temsil İlkelerinin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta, Ekim 2014, S.112

⁷ Fevzi Demir, Demokrasilerde Hükümet Sistemi ve Başkanlık Hükümeti Rejimi, İzmir, 1998, s.10

çağdan çıkmış, demokrasi için uygun koşullar oluşmaya başlamıştır. Günümüz temsili demokrasinin temelleri 18.yy da atılmış ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir⁸.

1.4.1.2. Yarı Doğrudan Demokrasi

Bu tarz yönetim biçimleri genellikle demokratik anlayışların ara modelleridir. Hem temsili demokrasinin hem de doğrudan demokrasilerin izlerini taşırlar. Burada da düzenli aralıklarla yapılan seçimler vardır. Kitleler onları temsi edecek kişilere belli aralıklarla yetkiyi verir. Ancak bazen insanlar temsilciler aracılığı ile değil de doğrudan doğruya yetkiyi kendisi kullanır bunu da referandum, halk vetosu, halk girişim ya da plebisit yolu ile yapar⁹.

1.4.1.3. Halk Oylaması

Milletin adil ve özgür bir biçimde seçtiği milletvekillerinin oluşturduğu meclislerin devleti ilgilendiren çok mühim konularda çıkardıkları kanunları meşrulaştırmak ve bu kanunların uygulanabilmesi için halkın güvenoyuna ihtiyaç duyarlar işte milletin oyları ile meclisin aldığı kararın oylanması işlemine “halk oylaması ya da referandum” adı verilir¹⁰. Örneğin anayasa ya da ülkenin kaderinin değişebileceği çok önemli bir konuda milletin ne düşündüğünün öğrenilmesi gibi.

1.4.1.4. Halk Vetosu

Bir halk meclisi tarafından yapılmış hukuki bir düzenlemenin belirli sayıda vatandaşın bir araya gelerek bu hukuki düzenlemenin yürürlüğe girebilmesi için halkoyuna başvurulmasını istemesi ve bu isteğin uygulanmasıdır. Halk kabul ederse düzenleme yürürlüğe girer. Halk kabul etmez ise düzenleme yürürlükten kaldırılır¹¹.

⁸ Hasan Çimen, “Türkiye’de Demokrasinin Gelişim Süreci Bakımından Dönemsel Kritiği”, Bahar, C. 9 Sayı 17, Malatya, 2019, S.123-124

⁹ Fevzi Demir, Demokrasilerde Hükümet Sistemi Ve Başkanlık Hükümeti Rejimi, İzmir, 1998, s14

¹⁰ Kemal Gözler, “Halkoylamlasının Değeri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XI, Ankara, 1988, s.97-103

¹¹ Mehmet Ali Zengin, “Katılımcı Demokrasinin Vasıtaları ve Bu Vasıtalardan Referandumun Çevre Hakkında Olan Etkileri”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S.1, Ankara, 2019, s.30

1.4.1.5. Halk Girişimi

Demokratik sistemlerde halkın belli bir konuda, bazı çalışmaların yapılması için halkın meclise ya da etkin yasama gücüne yasa yapma önerisinde bulunmasıdır. “Yarı doğrudan demokrasilerde belli ölçülerde de halkında yasa önerisinde bulunma hakkı vardır. Yasa yapma hakkı meclisindir”¹².

1.4.1.6. Temsili Demokrasi

Bir ülke içerisinde, halkın ülke yönetimini icra etmek için kendi iradelerini özgürce kullanıp seçtikleri milletvekili ya da parlamenter ismini verdiğimiz temsilciler tarafından yönetilmesi durumudur. Modern çağda özellikle dünya ve ülkelerin nüfusunun çok atması sonucu he vatandaşın fikir ve isteklerini doğrudan yönetime yansıtması imkânsız olmuştur bu bağlamda halkın temsilciler aracılığı ile istek ve dileklerini yönetime yansıtması gerekli hale gelmiştir, temsilcilerde vekâletini yaptığı halk adına karar verme yetkisini kullanır. Kendi fikirlerini yönetime yansıtmak yerine temsilcisi seçildiği halkın fikirlerini sunar. Bu tarz sistemlerde elbette ki karar organı ve son söz hakkı milletin temsilcilerinde oluşan meclislerdedir. Meclis ya da parlamentoların ömrü sonsuz değildir belli zaman aralıkları ile seçimler yapılır ve meclisler yenilenir. “*Millet bütün bir şekilde sahip olduğu egemenlik hakkını yine benzer şekilde bütün olarak devreder. Dolayısıyla seçmenler vekâlet veren tarafın bir parçası ya da bir organı olmakla birlikte milletvekilleri de temsil kavramının ve meclisin bir organıdır*”¹³.

Temsili demokrasi örnekleri ilkel de olsa tarihte Roma imparatorluğu ve Hindistan kastlarında yaşanmıştır fakat daha çok modern zamanda gelişip güçlenmiştir ve şuan hemen hemen dünya devletlerinin % 90’ında görülmektedir.

1.5. Miting

Siyasi veya sosyal bir amaca ulaşmak için kitleyi uyarmak, halkın dikkatini çekmek, taraftar kazanmak veya gövde gösterisi yapmak maksadıyla genellikle meydanlarda yapılan planlı programlı toplantıdır. Miting kelimesi, dilimize

¹² ¹² Mehmet ali zengin, “katılımcı demokrasinin vasıtaları ve bu vasıtalarından referandumun çevre hakkında olan etkileri”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S.2, Ankara, 2019, s.31

¹³ Osman Nacak, “Temsili Demokrasinin Sorun Alanları Ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi”. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.32, Muğla, 2014, s.195-197

İngilizceden alınmış bir sözcüktür, orijinali meeting olan bu sözcük “her çeşit toplantı, buluşma anlamına gelir.

1.6. Seçim Olgusu

Demokrasinin olmazları arasındaki unsurlardan bir tanesi belli süreler arasında yapılan seçimlerdir. Tarihte ilk defa Atina’da doğrudan yapılan seçimler, günümüzde nüfusun artması ve ülke topraklarının genişlemesi sonucu temsili demokrasiye geçişi zorunlu hale getirmiştir. Seçimlerin günümüzdeki uygulamalara ulaşması, yüzyıllarca süren bir değişim sonucu gerçekleşmiştir. Seçme hakkının demokratikleşmesinden, yani seçim ve oy kullanımının genellik ve eşitlik gibi ilkelere ulaşmasından önce oy verme hakkına sahip olanlar oldukça dar ve sınırlı bir kesimdi. Yani önceleri üst kazanmasıyla, oy verenlerin dar çemberi genişlemiş, ilke olarak tüm yurttaşlara oy hakkı tanınmıştır. Bu bakımdan, gelişme sınırlı oydan genel oya doğru olmuştur¹⁴. Siyasal iktidarlar, yönetilenler tarafından kabul ve destek görmek için varlıklarını yasallaştırmak zorundadırlar. Tarihsel süreçte sosyal gelişme düzeyi ile egemen siyasal değerlere bağlı olarak siyasal iktidarı ele geçirme ve yasallık kazandırma yöntemleri şekil değiştirmiştir. Yönetenlerin iktidarının güçlü ve sürekli olması için, yönetilenler tarafından asgari ölçüde de olsa kabul edilmeleri gerekir. İktidarın kökeninin halka dayandığı fikrinin yaygın biçimde benimsendiği demokratik rejimlerde, yönetilenlerin yönetenleri onaylamaları daha da önem kazanmaktadır¹⁵. Halkın yönetimi demek olan demokrasilerde ülkelerin büyüklüğü, nüfuslarının çokluğu nedeniyle halk, iktidarı seçtiği temsilcilerine devretmektedir. Bu açıdan, demokrasilerin belirlenmesini sağlayan seçimler, demokrasinin vazgeçilmez esaslarındandır. Demokrasilerde seçim çok önemli bir olgudur eğer aksi bir durum olursa ülkedeki veya coğrafyadaki demokratik sistemden bahsedilmesi mümkün değildir.

Seçimlerde genel oy sistemi uygulanmamışsa demokratik sistemden bahsetmek zorlaşır. Bir ülkenin siyasi sisteminin demokratik olup olmadığını

¹⁴ Şükrü Nişancı, “Türkiye’de ve Dünyada Seçim Kavramı ve Olgusunun Gelişimi”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 46, Van, 2019, s.77-87

¹⁵ Mustafa Büyük, “Türkiye’de Yapılan Seçimlerin Ekonomik İstikrara Etkisi(1983-2001 Dönemi Örneği)”, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.12 Niğde 2019, s.3

belirlemede göz önünde tutulan kıstasların başında, *"her vatandaşın yalnızca bir oya sahip olduğu genel oy hakkı ile katılacağı seçimler yoluyla iktidarının halkın elinde olması ile gerçekleşen bir olgudur"*.

1.7. Türklerde Demokrasi Serüveni

Türklerin demokrasi serüveni çok eski değildir. Demokrasi kavramı daha çok Akdeniz Havzası'nda kullanıldığı için Orta Asya'da pek kullanılmamıştır. Türklerde monarşik sistemlere daha çok rastlanır. Genellikle hükümdarlar ülkeyi tek başına yönetir bazen de hükümdarın yanında kurultay adında boy beylerinden oluşan bir aristokratik meclis bulunsa da son söz hükümdara ait olduğu için bir danışma meclisinde öteye gidememiştir tabi ki bazı istisna durumlar hariç. Türklerin İslam dinini kabul etmesi ile beraber egemenliğin kaynağında çok büyük değişiklikler yaşanmamıştır¹⁶. Bu gelişmeden sonra kurulan Türk devletlerinde sadece monarşik güçler dini motifler ile süslenerek egemenlik anlayışını sürdürülmüştür. Osmanlı devletinde demokrasi konusunu işlemeyen önce öncelikle biraz daha gerilerden alıp işlemek daha yerinde olacaktır. Bilindiği üzere Osmanlı devleti 600 yıl Ön Asya, Kuzey Afrika, Orta Doğu, Akdeniz Havzası ve Güneydoğu Avrupa'da hüküm sürmüş en büyük Türk İslam devletidir. Osmanlı devleti Batı Anadolu'da küçük bir beylik olarak kurulmuş ve zamanla büyük bir imparatorluğa dönüşmüştür. Yavuz Sultan Selim döneminde mısır seferi sonrasında halifelik yetkilerinin devralınmasıyla Osmanlı Devleti teokratik monarşik bir devlete dönüşmüştür. Bu devlet sultan 1. Süleyman (Kanuni) döneminde dünyanın en güçlü devleti haline gelmiş sadece kendi sınırlarının içini değil dünya siyasetini de yönlendirmiştir¹⁷. 17. yy de ise devlet duraklamaya başlamış, 18.yy. de toprak kayıpları artmış ve Avrupa'nın gerisinde kalmaya başlamıştır¹⁸. 19.yy. da milliyetçilik ideolojisinin bütün dünyada etkili olmaya başlamasıyla Osmanlı devleti de bu tür fikirlerden nasibini almış imparatorluğun bünyesinde yaşayan birçok azınlık isyan etmeye başlamış özellikle Ruslar ve bazı Avrupa devletlerinin bu isyanlara destek vermesiyle

¹⁶ Nurettin Topçu, Devlet Ve Demokrasi, Hareket Yayınları, İstanbul, 1971, s 14-15

¹⁷ Aybars Pamir, "Osmanlı Egemenlik Anlayışında Senedi İttifak'ın Yeri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C 50 S 2, 2004, Ankara, S 65

¹⁸ Metin İşçi, "Eski Türklerde Devlet ve Demokrasi Anlayışı", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.1 S.1, Isparta, 1996, s. 55-57

devletin parçalanması ve yıkılışı hızlanmıştır. Osmanlı devleti dağılmayı durdurmak amacıyla 19.yy'da birçok çalışma yapmıştır. Bunlar:

1.7.1. Senedi İttifak

Türk demokrasisinin ilk adımı 1808 Senedi İttifak ile başlamıştır, Batı dünyasına göre biraz genç bir demokrasi hareketi olmasına rağmen yine de birçok Avrupa devletinden hiç de geri değildir.

Sened-i İttifak, II. Mahmut'un tahta geçmesinde etkili olan Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa Osmanlı Devleti'nde Sadrazamlık makamına geldikten sonra devletin taşradaki otoritesini sarsan ayan denilen toplumun önde gelen isimlerini İstanbul'a davet ederek onlarla Sened-i İttifak denilen anayasal özelliği olan bir antlaşma imzalamıştır.

Bu antlaşmanın imzalanmasından önce, devleti adım adım bu belgeyi imzalamaya zorlayan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin fitili daha 1789-1807 tarihleri arasında hükümdarlık yapmış III. Selim Dönemi'ne uzanır. Bu dönemde yaşanan hem iç hem de dış olayların etkisiyle Kabakçı Mustafa İsyanı yaşanmış ve III. Selim tahttan indirilmiş yerine akıl sağlığı pekiyi olmayan IV. Mustafa getirilmiş bu olaylar üzerine Alemdar Mustafa Paşa İstanbul üzerine yürüyerek II. Mahmut'u tahta çıkarmıştı, kendisi de sadrazam olmuştu¹⁹.

Alemdar Mustafa Paşa özellikle Osmanlı Devleti'nde hem Rumeli'de hem de Anadolu ve Mısır'da aşırı bir şekilde güçlenen ve taşradaki devlet otoritesini zayıflatmış ayan denilen bu kişiler üzerinde otoritesini güçlendirmek için girişimlerde bulunmuş ve 29 Eylül 1080 tarihinde Sened-i İttifak sözleşmesini imzalamıştır. Sened-i İttifak devletin otoritesinin biraz daha sınırlandırılması açısından Türk demokrasi tarihi açısından çok önemli bir belgedir. Bu belge karakter bakımından İngiltere'de 1215 tarihinde yaşanan Magna Carta sözleşmesine benzemektedir²⁰. Senedi ittifak sözleşmesinde halk etkisi yoktur, bu yüzden aristokratik bir belgedir. Osmanlı tarihinde işkenceyi yasaklayan ilk belge olması

¹⁹ Yalçın Küçük, *Aydınlar Üzerine Tezler*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990, , s 261-263

²⁰ Ersin İlal, *"Magna Carta"*, C.24 S.1-4, 1968, İstanbul, s.211-213

önem arz etmektedir. “*Sened-i İttifak hukuken, sözleşme anayasadır. Maddi anlamda, anayasadır. Şekli anlamda, anayasa değildir*”²¹.

1.7.2. Tanzimat Fermanı

Tanzimat Fermanı, Türk demokrasi tarihinde Osmanlı Devletinin Avrupa ile yakınlaşması sürecinin en önemli ilk adımlarından biridir. 3 Kasım 1839 tarihinde Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane parkında okunduğu için Gülhane-İ Hattı Hümayun adı verilmiştir.

Tanzimat Fermanı öncesinde, özellikle Fransız devrimi sonucu Avrupa’da yaşanan milliyetçilik hareketleri, Osmanlı Devleti gibi imparatorluk özelliği taşıyan çok uluslu devletleri olumsuz bir şekilde etkilemiştir özellikle Çarlık Rusya’nın Balkan coğrafyasında nüfuz alanını genişletme çabası sonucu Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Slav kökenli milletleri kışkırtması sonucu Balkan coğrafyasında irili ufaklı birçok isyan hareketi yaşanmıştır, Osmanlı Devleti bu olumsuz gelişmeler karşısında öncelikle güvenlikçi politikalar izlemişse de başarılı olamamış özellikle Avrupa Devletlerinin de baskısıyla Tanzimat Fermanı’nı yayınlamıştır.

Bu ferman, hukukî, askerî, ve mülkî alanda hayata geçirilen reformlar, devletin içinde bulunduğu kötü gidişatı durduramamışsa da Türk düşünce sisteminde çok önemli bir değişime zemin hazırlamıştır²².

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti’nde padişahın yetkileri ilk defa önemli ölçüde yasal dayanakla kısıtlanmış anayasal devlet olma yolunda en önemli bir adımlardan biri atılmıştır. Tüm Osmanlı halkı Osmanlı tebaası altında birleştirilmiştir. Müslüman halk ile Müslüman olmayan halk eşit haklara sahip olmuştur. 1856’da yayınlanan Islahat Fermanı ile Osmanlı sınırlarında yaşayan Müslüman olmayan halka var olan hakların yanında yeni haklar tanınmış ve Osmanlı

²¹ Aybars Pamir, “*Osmanlı Egemenlik Anlayışında Senedi İttifak’ın Yeri*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.50 S.2, 2004, Ankara, s 71-79

²² Mehmet Akyel, “*Tanzimat Fermanı’nın Toplumsal Yansıması*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.3, Isparta, 1998, s 177-184

Devleti sınırları içinde yaşayan tüm kesimler kamu hizmetlerinden faydalanma bakımından eşit haklara sahip birer vatandaş statüsü kazanmışlardır²³.

1.7.3. Meşrutiyetin İlanı ve Meşrutiyet Dönemi

Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet dönemi olarak tanımlanan dönem 1876 tarihinde ilan edilen Kanun-i Esasi ile başlar Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar süren dönemdir. Meşrutiyetin ilanında etkili olan Genç Osmanlılar Cemiyetini kısaca tanımak gerekirse: Jön Türkler olarak da bilinen bu örgüt, 1865'te Osmanlı Devleti'nde ilk muhalefet örgütü olarak kurulmuştur. Jön Türklerin fikir adamları, İbrahim Şinasi, Ali Suavi, Ziya Paşa, Namık Kemal idi. Bu aydınlar ülkenin ancak meşrutiyet sistemi ile kalkınabileceğini ve kurtulabileceğini öngörüyordu. Halkı örgütlemek fikirlerini geliştirip zenginleştirmek için gazete ve dergileri tercih etmişlerdir. Bu dönemde çıkardıkları gazeteler, Muhbir, Tasvir-i Efkâr ve Tercüman-ı Ahvâl gibi gazetelerdi. Jön Türkler Batı edebiyatını, bilimini ve siyasetini çok yakından takip etmiş, Batı ülkelerinin demokratik ve liberal kurumlarının alınmasını istiyorlardı fakat bu konuda hem fikir olup ortak kararlar alamıyorlardı. Genç Osmanlılar, batılılaşmaya, yenileşmeye ve demokratikleşmeye yönelik girişimlerin devlet tekelinden çıkarılmasında ve aydınların siyasî ve idarî yenilikleri sahiplenmesinde öncü rol oynadılar²⁴.

Jön Türkler, Osmanlı Devleti'nde rejimi değiştirme çabası içine girmiş halkın yönetime ortak olması ve devletin anayasal düzene geçmesi meşrutiyetin bir an önce yayılmasını talep etmişlerdir fakat bu talepleri başta padişah sonra da diğer üst düzey devlet yöneticileri tarafından hoş karşılanmamış, bu cemiyetten haberdar olan ve bu gibi gizli oluşumları istemeyen devletin üst düzey yöneticileri Genç Osmanlıları tutuklamaya başlayınca, cemiyet üyelerinin çoğu yurtdışına kaçmıştır. Ülkeyi terk eden aydınlar, Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde gazeteler çıkarmış sistemin iktidarına karşı muhalefetlerini sürdürmüşlerdir. Jön Türklerin bu çetin mücadelesi ve fikirleri sonunda diğer Osmanlı aydınları ve bazı bürokratlar arasında taraftar bulmaya

²³ Aybars Pamir, “*Osmanlı Egemenlik Anlayışında Senedi İttifak'ın Yeri*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.50 S.2, 2004, Ankara, s 71-79

²⁴ Sina Akşin, *Siyasal Tarih (1789-1908)*, İstanbul, 1997, s 146

başladı. Bunda özellikle Namık Kemal ve Şinasi'nin yazı ve eserleri etkili oldu²⁵. Avrupa'da aydınlar bu mücadeleleri sürdürürken ülkede bir saray darbesi yaşanmış Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş Yerine V. Murat tahta geçirilmiştir. Üç ay içinde bazı önemli sebeplerden dolayı tahttan indirilmiş Yerine meşrutiyet ve anayasanın ilanı konusunda Mithat Paşa ile anlaşılan şehzade Abdülhamit tahta geçirildi. Jön Türkler cemiyetinin II. Abdülhamit ile anlaşması sonucu 23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-ı Esasi ilan edilmiş böylelikle Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Böylelikle Türk tarihinde birçok ilk ve yenilik yaşanacaktır bu yeniliklerin en önemlisi kısıtlı da olsa halkın ilk defa kendi vekillerini seçmesi ve Mebussan Meclisinin açılmasıdır. 19 Mart 1877'de Osmanlı Devletinin

ilk parlamentosu olan Osmanlı Mebusan Meclisini açmıştır. II. Abdülhamit 1877-78 Osmanlı-Rus Harbini bahane ederek Kanun-i Esasinin kendine verdiği yetkiyi kullanarak meclisi kapatmış ve anayasayı rafa kaldırmış böylelikle İstibdat Dönemini(1878-1908) başlatmıştır²⁶. Bu döneminde Genç Osmanlılar cemiyetinin birçok üyesi yurtdışına kaçmış ve faaliyetlerini orada sürdürmüştür. Bu faaliyetler sonucu İttihat ve Terakki cemiyeti ordu içerisinde örgütlenmiş 1908 de hükümdara baskı uygulayarak meşrutiyeti tekrardan ilan etmişlerdir(17 Aralık 1908). 13 Nisan 1909 da yaşanan tarihte 31 Mart Vakası olarak da bilinen olay sonrası kanun-i esasi de önemli değişiklikler yapılmış hükümdarın yetkileri biraz daha kısıtlanmış meclisin yetkileri artırılmıştır²⁷. Hür düşünce, kendini rahatça ifade etme ortamına kavuşmuş, meclis çatısında birçok parti kurulmuş ve farklı fikirlere temsil hakkı tanınmış çoğulcu demokrasi dönemi başlamış böylelikle demokratik parlamenter sisteminin temeli atılmıştır. 1908 ve 1913 yılları arası çoğulcu dönem Türk demokrasi tarihi için büyük öneme sahiptir²⁸. Ayrıca bu dönem Cumhuriyet tarihinde gelişmelerin başlangıcı olması bakımından çok önemlidir özellikle partileşme, iktidar muhalefet ilişkisinin kurumlaşması ve bunun Cumhuriyet dönemine taşınması bakımında da önemlidir. Bu süreçte yaşanan

²⁵ Hakan Uzun, “*Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi*”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C.6 S.2, Kırşehir, 2005, s. 149-153

²⁶ Süleyman Beyoğlu, *Türkiye Demokrasi ve Parlamento Tarihi*, Eskişehir, 2013, Anadolu Üniversitesi, S.38-45

²⁷ İhsan Burak Birecikli, “*Yüzyüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme*”, Akademik Bakış Dergisi, C.2 S.3, Ankara, 2008, s.217

²⁸ Tan Baykal, “*Türkiye'de İlk Seçimler ve Yasal Dayanakları*”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, C.7 S.2, 2012, S.192-203

Siyasal gelişmeler, siyasal modernleşme ve demokratikleşme açısından 1908-1913 arası çoğulcu dönem, Osmanlı Devleti'nin demokrasisi için altın çağ olarak anılmaktadır. Bu dönemde çok farklı gruplar kendini göstermeye başlamış ve örgütlenmiştir. Bu doğrultuda Dönemin ilk zamanlarında doğan özgürlük ortamında, örgütlenme hakkına dayanarak şekillenen milliyetçi tabanlı birçok cemiyet veya dernek kurulmaya başlanmıştır. Bu oluşturulan dernek veya cemiyetlerin ortak özelliği milli olmaları ve üyesi oldukları etnik ve dini grubun kültürel ve siyasal çıkarlarını savunmalarıdır. Osmanlı Devletinin içinde bu gelişmeler yaşanırken birinci dünya savaşı patlak vermiştir. Osmanlı devleti başlangıçta tarafsız durmaya çalışsa da başarılı olamamış ve savaşa ittifakların kanadında katılmıştır²⁹. 1.Dünya savaşını yenilgi ile kapatan Osmanlı Devleti Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamış toprakları yer yer işgal edilmiş ve böylelikle 600 yıllık Osmanlı devleti fiilen sona ermiştir. Mustafa kemal Suriye Filistin cephesinde iken Mondros mütarekesi imzalanmış ve Mustafa Kemal kısa süre içinde İstanbul'a gelmiş altı ay gibi bir süre burada kalmıştır. 15 Mayıs 1919 da Samsuna hareket etmiştir³⁰. 19 Mayıs 1919 da Samsuna yani kurtuluşa ayak basan Mustafa Kemal 22 Haziran 1919 günü Amasya da bir genelge yayınlamış ve ilk kez üstü kapalı da olsa ulus egemenliğinden bahsetmiştir "milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." kararı ile mücadelenin sonunda demokratik bir sistemin kurulacağını ilk sinyalleri verilmiştir. Ardından Erzurum'a geçmiş ve burada 23 Temmuz 1919 da düzenlenen yerel kongreye katılmış ulusal egemenlik fikirlerinden burada da bahsetmiştir. Ulus egemenliğinin anahtarı sayılan Heyet-i Temsiliyye'de burada kurulmuştur. Heyeti Temsiliye'nin bölgesel olmasına rağmen kurulmuş olması demokratik sistemin vücuda gelmesinin ilk adımıdır.

4-11 Eylül 1919 tarihlerinde gerçekleşen Sivas Ulusal Kongresi ile Temsil Heyeti'nin kapsamı genişletilmiş ve yürütme yetkisi bu heyet tarafından kullanılmaya başlanmıştır. 22 Ekim 1919 İstanbul hükümeti heyeti ile Amasya'da gerçekleşen görüşmeler sonrasında Osmanlı Mebuslar Meclisi son kez açılmıştır ve bu meclisin özellikle misak-ı milli kararlarını kabul etmesi üzerine 16 Mart 1920

²⁹ Mete Tunçay, II. Meşrutiyetin İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, İstanbul, 2008, Yapı Kredi Yayınları, s.400

³⁰ Selahattin Doğuş, "Mustafa Kemal'in Samsuna Çıktığı 19 Mayıs 1919'da Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Şartlar", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.17 S.50, 2001, Ankara, s. 333

de İstanbul itilaf devletleri tarafından resmen işgal edilmiş ve meclis lağvedilmiştir. Mustafa Kemal bu gelişmeler üzerine İstanbul'dan kaçıp Anadolu'ya yani Mustafa Kemal'e sığınan mebuslar ile kendi yaptırdığı kısmi seçimler ile seçilen milletvekilleri ile 23 Nisan 1920 de Büyük Millet Meclisini açmıştır. Böylelikle demokratik sistem meşruiyet kazanmıştır³¹. Karpas'ın deyimiyle "Türkiye'nin tarihi demokrasinin tarihidir." Sözü yaşanan bu gelişme sonrasında ete kemiğe bürünecektir.

1.7.4. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kurulması

Siyasal ve sosyal bir mucize sayılabilecek milli mücadele ve büyük millet meclisi hem demokrasi hem de milli birlik ve bütünlüğün örneğidir. Milli mücadele millet meclisinin güdümünde yürütülmüştür ve bu yüzden askeri değil sivil bir harekettir. Bu aynı zamanda toplumun milli bir devlet oluşunun ifadesidir.

Kurtuluş savaşı, bir taraftan ülkeyi bir örümcek ağı gibi saran batılı emperyalist ülkeler ve onların desteklediği diğer güçler (Ermeniler, Yunanlılar, vs.) ile savaşırken yani ulusal bir bağımsızlık mücadelesi verirken bir taraftan da genelgeler yayınlayarak, kongreler yaparak ve sonunda büyük millet meclisini açarak ulusal egemenlik mücadelesi vermiştir³².

Türkiye büyük millet meclisi 20 Ocak 1921 de Teşkilat-ı Esasi denilen ilk anayasasını yayınlamıştır. Böylelikle yeni oluşumun hukuki ayağı da tamamlanmış oldu. Bu anayasa çerçeve ve yumuşak bir anayasadır kurtuluş savaşının meşguliyeti sebebiyle sadece 23 maddeden oluşmaktadır ve içeriğinde genellikle yeni ülkenin rejimi ve işleyişi ile ilgili maddelere yer verilmiştir insan hak ve özgürlüğüne pek yer verilmemiştir. Teşkilat-ı Esasiye ye göre ki demokrasinin olmazsa olmazı olan seçimler iki yılda bir yapılma kararı alınmıştır. Tüm yetkiler Büyük Millet Meclisine devredilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz şartları sebebiyle bu mecliste partilere yer verilmemiş sadece gruplara yer verilmiştir ve yasama yürütme yargı erkleri de meclis tarafından kullanılmış güçler birliği ilkesi uygulanmıştır.

³¹ Süleyman Beyoğlu, Türkiye'demokrasi ve Parlamento Tarihi(Ünite-2), Eskişehir, 2013, Anadolu Üniversitesi, s.41-43

³² Zafer Koylu, , Türkiye'de demokrasi ve Parlamento Tarihi(Ünite-3), Eskişehir, 2013, Anadolu Üniversitesi, S.61-66

Eylül 1922 de Batı Cephesi'nde Yunan kuvvetleri yenilmiş ve Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Kurtuluş Savaşı'nın savaş süreci sona ermiş diplomasi süreci başlamıştır. Osmanlı padişahının daha İstanbul'da bulunuyor olması emperyalist güçler tarafından ikililik yaratılmak istenmiş bunun üzerine ki daha önceden Büyük Millet Meclisi tarafından etkisiz hale getirilmiş olan saltanat makamı 1 Kasım 1922'de kaldırılmıştır. Böylelikle Büyük Millet Meclisi Türklerin tek temsilcisi haline gelmiştir.

İlk meclis 1 Nisan 1923'te feshedilmiştir ardından 28 Haziran'da seçimlere gidilmiştir fakat partiler yoktur bu dönemde seçimleri Mustafa Kemal'in başını çektiği Birinci Grup kazanmıştır ve böylelikle ikinci meclis 11 Ağustos 1923'te açıldı. Bu seçimlerde her bir milletvekilini 20 bin seçmen seçmişti oysaki daha önceki seçimlerde bir milletvekilini 50 bin erkek seçmen seçiyordu bu bakış açısıyla bakıldığında halkın daha çok yönetime katıldığını görüyoruz fakat kadınların bu seçimlerde oy kullanamaması tabi ki demokrasi ve süreci açısından çok da iyi olmasa gerek ama o azgın nehrin önü açılmıştır artık er geç o da oldu fakat biraz gecikmeli oldu kadınlara 1932-1933-1935 yıllarında peyderpey yönetime katılma hakkı tanınmıştır. 9 Eylül 1923'te Mustafa Kemal tarafından Halk Fırkası kurulmuş böylelikle demokrasi ve temsiliyetin en önemli unsurlarından olan partileşmenin de ilk adımı atılmış oldu³³.

1.7.5. Türkiye'de Kurulan İlk Siyasi Partiler ve Seçimler

Demokratik uygulamalar arzu edilen seviyeye gelmeden önce oy hakkının tanınması bazı ölçütlere tabi tutulmaktaydı. Ülkemizde, Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılına kadar “servete bağlı oy” sistemi kullanılmaktaydı. Bu sistem, Kanun-u Esasi döneminde birinci seçmen olabilmek için “emlake mutasarrıf olmak” (taşınmaz sahibi olmak) şartı şeklinde kendini göstermekteydi. “Vergiye bağlı oy” sisteminde ise seçmen olabilmek için devlete, mevzuatta belirtilen ölçüde vergi ödenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda 1908 yılında yürürlüğe giren “İntihab-ı Mebussan Kanun-u Muvakkati” ile seçmen olabilmek için “devlete az çok vergi verme” şartı öngörülmüştü. Genel oy ilkesiyle bağdaşmayan bu uygulamalar

³³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM Basın, Yayın Ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, Ankara, 2013, s.13

03 Nisan 1923 tarihinde servete bağılı oy ve vergiye bağılı oy sistemlerinden vazgeçilmiştir.

Genel oy ilkesinin benimsenmesi sürecinde uygulanan diğeri bir sistem “cinsiyete bağılı oy” sistemidir. Bu sistemde kadınların seçme hakkı bulunmamaktaydı. Cinsiyete bağılı oy sisteminde siyasi faaliyette bulunmanın erkeklere özgü bir olduğı kabul edilmekteydi. Cinsiyet ayrımının siyasal hakların kullanılmasında bir ölçüt olarak kabul edilmesi ve erkeğın kadına göre mutlak suretle siyasal faaliyetlere daha yatkın olduğı görüşü, 20. yüzyılın başlarından itibaren gittikçe zayıflamış ve demokrasi bilincinin yerleşmesiyle bazı ülkelerde, kadınlara seçme hakkı tanınmaya başlamıştır.

Kadınlara seçme hakkının tanınması ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin bazı eyaletlerinde gerçekleşmiştir. Avrupa’da ise İngiltere’de 1928’de, Fransa’da 1944’te ve İsviçre’de 1977’de kadınlara seçme hakkı tanınmıştır. Ülkemizde ise kadınlara seçme hakkının tanınması ilk olarak 1930 yılında belediye seçimlerine katılma hakkının verilmesi ile olmuştur. 1933 yılında da kadınlara köy muhtarı seçme ve seçilme hakkı verilmiş ve nihayetinde 1934’te milletvekilli seçme ve seçilme haklarının kadınlar için de öngörölmesiyle, genel oy ilkesinin benimsenmesi süreci tamamlanmıştır.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edildi. Türk devletinin yönetim sistemi ve egemenlik şekli de resmen belli oldu ve Türk devleti artık belli aralıklarla yapılan seçimler ile millet tarafından yani Türkiye büyük millet meclisi tarafından yönetilecektir.

1.7.5.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1925’te kuruldu. Bu parti Türkiye Cumhuriyeti’nde Cumhuriyet Halk Fırkası’na karşı kurulmuş ilk muhalefet partisidir

Tablo 1. 1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Kısaltma	TCF
Genel başkan	<u>Musa Kâzım Karabekir</u>
Kurucu	<u>Musa Kâzım Karabekir</u>
Kuruluş tarihi	17 Kasım 1924
Kapanış tarihi	5 Haziran 1925

Bu parti 1925'te Güneydoğu Anadolu'da patlak veren Şeyh Sait İsyanı sonucunda çıkarılan Takriri Sükûn Kanunu ile kapatıldı böylelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çoğulcu demokrasi denemesi rejim tehlikesi sebebiyle sekteye uğramıştır. 16 Haziran 1927 tarihinde yapılan bir yasal değişiklikle ile ordu mensupları milletvekili olabilmeleri için ordudan istifa etmeleri ya da emekliliklerini istemeleri şartı getirildi ve böylelikle ordu siyasetten ayrıldı. Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Kazım Karabekir gibi isimler ordudan istifa etti.

20 Temmuz 1927 seçimlerine Cumhuriyet Halk Partisi tek başına girmiştir. 20 Temmuz 1927 de ikinci seçmenlerin seçimi yapılmış, vekillerin seçimi ise 1 Eylül 1927 de yapılmıştır. Bu seçimlere katılım çok azdır nüfusun yaklaşık %20 si katılmıştır bu durum demokrasi için olumsuz olması sebebiyle bir sonraki seçimlerde kamuoyunun katılımını artırmak için propaganda çalışmaları başlatılmıştır³⁴.

1.7.5.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası

24 Ekim 1929 Perşembe günü New York Borsası'nın dibe vurması sonucunda oluşan küresel ekonomik krizden Türkiye de nasibini almıştır bu kara ve zorlu günlerde CHP'nin ekonomi politikalarına muhalefet etmek, demokrasinin olmazsa olmazı olan çoğulcu bir demokratik anlayışa geçmek için Mustafa Kemal'in desteği ve teşviki ile Ali Fethi Okyar tarafından 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu.

³⁴ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, C.2, s. 528

Tablo 1. 2. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Kısaltma	SCF
Genel başkan	ALİ FETHİ OKYAR
Kurucu	ALİ FETHİ OKYAR
Kuruluş tarihi	12 AĞUSTOS 1930
Kapanış tarihi	17 KASIM 1930

Böylelikle ikinci çok partili hayat denemesi başlatıldı. Serbest Cumhuriyet Partisinin kurulmasından sonra aynı yıl Edirne de T.C. Amele ve Çiftçi Partisi ile Adana da Ahali Cumhuriyet Partisi kuruldu böylece Türkiye’de siyasi parti sayısı dörde çıktı. 1930 belediye seçimlerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası 22 belediye kazanmıştı fakat seçimlerdeki usulsüzlük İzmir olayları ve rejim karşıtlarının bu parti bünyesinde birleşmesi sonucu Fethi Okyar tarafından 17 Kasım 1930’da bu parti kapatıldı³⁵. 1931’de T.C. Amele ve Çiftçi Partisi ile Ahali Cumhuriyet Partisi de kapatıldı böylelikle ikinci çok partili hayat denemesi de başarısızlıkla sonuçlandı. Türk demokrasisinde böyle olumsuz dönemler yaşansa da demokrasi fitili çoktan ateşlenmişti ve fitil yavaş da olsa yanmaya devam ediyordu çünkü 3 Nisan 1930’da çıkarılan bir kanunla kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanındı, böylelikle Türkiye de seçimlerin eksik olan ayağı da tamamlanmaya başlandı. 26 Ekim 1933’de yapılan yasal değişikliklerle kadınlara muhtarlık seçimlerine katılma hakkı tanındı. 5 Aralık 1934 seçim kanununda yapılan değişiklikle kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı da tanındı ve 1935 seçimlerine kadınlarda katılarak eksik ayak da böylelikle tamamlanmış oldu³⁶.

³⁵ Barış Ertem, “*Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası*”, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C.1 S.2, Ordu, 2010, s.80-88

³⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s 49

1.7.5.3. 1931 Seçimleri

25 Nisan 1931 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi dördüncü dönem milletvekillerinin belirlenmesi için seçime gitti. Cumhuriyet Halk Partisi tek başına seçimlere katıldı 317 millet velilinden 287 si CHP geriye kalanlarda bağımsız seçilmiştir³⁷.

1.7.5.4. 1935 Seçimleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi 8 Şubat 1935 tarihinde beşinci dönem milletvekillerini seçmek için seçimlere gitmiştir. Seçim öncesi seçmen yaşı 22 den 18 e indirildi ve kadınların da seçimlere katılması bu seçimlere katılımın diğer seçimlere göre artırmıştır. Bu seçimlere de CHP tek başına katılmıştır. 18 i kadın toplamda 399 vekil meclise girebilmiştir.

1.7.5.5. 1939 Seçimleri

26 Mart 1939'da Türkiye altıncı kez seçime gitmiş ve altıncı meclis açılmıştır bu seçimlerde yine iki dereceli seçim sistemi kullanılmış ve CHP yine tek başına seçimlere katılmıştır. 16 Martta başlayan ikinci seçmen seçimleri 21 Martta bitmiştir ve katılım oranı % 77,8'dir. Milletvekilleri ise 26 Martta gerçekleşmiştir. 14 ü kadın 4'ü bağımsız(Gayri-Müslim) toplamda 420 milletvekili meclise girmeye hak kazanmıştır.

1.7.5.6. 1943 Seçimleri

28 Şubat 1943'te CHP son kez tek başına seçimlere girmiştir. 455 milletvekili meclise girebilmiştir bu millet vekillerden 439 tanesi erkek(yüzde 96.5) 16'sı ise kadındı bu da % 3.5 e denk gelmiştir.

1.7.5.7. Milli Kalkınma Partisi

Türkiye'de ikinci çok partili hayata geçişin ilk adımı bir işadamı olan Nuri Demirağ tarafından atılmıştır ve 18 Temmuz 1945 Milli Kalkınma Partisi adıyla

³⁷ Esat Öz, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım(1923-1931), Ankara, 1992, Gündoğan, S.98-101

bir parti kurmuştur fakat bu parti Türk siyasi hayatında pek ses getirememiştir. Nuri Demirağ'ın ölümü sonrası kendi kendine kapanmıştır³⁸.

1.7.5.8. Demokrat Parti

2. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu birçok sorun hem dünya'da hem de Türkiye'de bazı sıkıntılara sebep olmuştu özellikle ekonomik alanda büyük zorluklar baş göstermişti devlet bu zorluklar karşısında özellikle köylüyü biraz rahatlatmak için çiftçiyi topraklandırma kanunu çıkardı bu kanunun çıkarlarına ters gelen Dörtlü Takrir olarak da bilinen “*Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü*” gibi ünlü isimler Cumhuriyet Halk Partisinden istifa etti ve 7 Ocak 1946 da Demokrat Partiyi kurdu³⁹.

Tablo 1. 3. Demokrat Parti

Kısaltma	DP
Genel başkan	Adnan Menderes
Kurucu	Celâl Bayar
Kuruluş tarihi	7 Ocak 1946
Kapanış tarihi	29 Eylül 1960
Bölünme	Millet Partisi Türkiye Köylü Partisi Hürriyet Partisi

Bu partinin kuruluşu ile ikinci çok partili dönem resmen başlamış oldu tabi ki bu sürecin başlamasında dış etkenlerin de çok büyük rolü olmuştur. Türkiye'nin ekonomik olarak o dönemlerde az gelişmiş olması gelişmiş ülkelerin dış etkilerinden fazlaca etkilenmiştir. Dış etkenler birbirinden ayrı olmayan

³⁸ Orhan Özacun, “*Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi*”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S.2, İstanbul, 2013, s.209

³⁹ Makbule Gülsünler-Hülya Ertürk, “*Demokrat Partinin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri*”, Selçuk İletişim, C.7 S.3, 2013, S.91

gelişmeler silsilesinden oluşmaktadır⁴⁰. İkinci Dünya Savaşından sonraki dünyada güç dengeleri değişmiş ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği önemli bir güç haline gelmiştir.

Dünya iki kutuplu bir hale gelmişti, kutuplardan biri Sovyetlerin başını çektiği Doğu Bloku diğeri ise Amerika'nın başını çektiği Batı Blokudur. Türkiye, dünyada bu gelişmeler yaşanırken o da Sovyet tehdidine karşı Batı Bloku ile yakınlaşmaya başlamış öncelikle Birleşmiş Milletlere üye olmuş daha sonra da diğer batı bloku oluşumlarına katılmış ve Batı dünyasından askeri ve mali yardım almak için girişimlerde bulunmuştur⁴¹.

II. Dünya Savaşı'nın sonuçları dünyanın birçok bölgesinde bazı köklü değişikliklere sebep olmuştur. Bu savaşı kazanan müttefik güçler demokrasinin gelişimi açısından birçok faaliyete girişmişlerdir. Bu yaşanan gelişmeler dünyanın özellikle Avrupa'nın birçok ülkesindeki zorba iktidarlar değişmiş ya da güç kaybetmeye başlamışlardır. Nitekim Müttefik Devletler bu zorba iktidarları savaşın sorumlusu olarak görmüş ve dünya barışının sağlanması açısından zorba rejimlere karşı daha ciddi bir mücadele içerisine girmişlerdir. Dünyada ve çevremizde bu gelişmeler yaşandığında Türkiye'de kayıtsız kalamamış tek parti anlayışından vazgeçmiş ve çok partili çoğulcu bir anlayışa geçiş sağlamıştır. Bunun sonucunda başta Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti gibi daha birçok muhalefet partisi kurulacaktır.

1.7.5.9. 1946 Seçimleri

21 Temmuz 1946 Türkiye seçimlere gitmiş ve demokrasi adına birçok alanda ilkler ve sevindirici gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye tek dereceli ve çok partili ilk genel seçimini yapmıştır bu seçimlere başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere, Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi gibi toplamda

⁴⁰ Cemil Koçak, Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.181

⁴¹ Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s 485

16 parti katılmıştır fakat CHP dışında milletvekili çıkarabilen tek siyasal parti Demokrat Parti olmuş; CHP 395, DP 64, Bağımsız 6 milletvekili çıkarmıştır⁴².

Tablo 1. 4. 1946 Seçimleri sonuçları

Parti	Genel Başkan	Sandalye
Cumhuriyet Halk Partisi	İsmet İnönü	395
Demokrat Parti	Celâl Bayar	64
Bağımsızlar		6
Toplam		465

Genel olarak 1946 genel seçimleri Türk demokrasi tarihi açısından öneme sahiptir, çünkü ilk kez çok partili hayata geçilmiş ve tek dereceli seçim sistemi uygulanarak halk, oylarıyla doğrudan doğruya milletvekillerini seçebilmişlerdir. Fakat seçimin sonuçları pek iç aydınlatıcı bir tablo sunmamıştır ve Türkiye siyasal tarihine “usulsüz seçim” olarak geçmiştir⁴³. Gizli oy güvencesinin sağlanmadığı ve tarafsız gözlemcilerin bulunmadığı seçimlerde, oy pusulalarının seçim sonuçlarının açıklanmasından hemen sonra yakılarak imha edilmesi, bu seçimin, şaibeli seçim olarak anılmasına yol açmıştır. Halkın kullandığı oylar sandığa kullanıldığı gibi yansımamış, 21 Temmuz 1946 genel seçimleri, yapılan hile ve yolsuzluklar ile seçimin masumiyetine gölge düşürmüştür. Tartışmaları seçimin şeffaflığına gölge düşürmüştür.

Seçimlerin yapılması ardından Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Partililer arasında çok sert tartışmalar yaşandı bunun üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ortamı biraz yumuşatmak için 12 Temmuz 1947’de yayınladığı beyanname ile devletin siyasi partilere eşit yakınlıkta duracağını beyan etmiş ve bu durum Türkiye de muhalefetin iktidara karşı elini biraz daha güçlendirmiştir⁴⁴.

1.7.5.10. Millet Partisi

30 Temmuz 1948’de Fevzi Çakmak başkanlığında Yusuf Hikmet Bayur tarafından Demokrat Partiden ayrılan bazı isimler Millet Partisini

⁴² Şerif Demir, , Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi(Ünite-6), Eskişehir, 2013, Anadolu Üniversitesi, S.149

⁴³ Cemil Koçak, Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, S.183

⁴⁴ Cemal Aygen, “Memleketimizdeki Seçimler Ve Neticeleri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.17 S.1, Ankara, 1962, s.204-206

kurmuştur. Bu faaliyet Türk demokrasisini daha da güçlendirmiş fakat 1954'te bu parti irticai faaliyetler sebep gösterilerek kapatılmıştır.

1.7.5.11. 1950 Seçimleri

Türkiye halkı 14 Mayıs 1950 te dokuzuncu seçimlerini yaptı, gizli oy açık tasnif sisteminin (16 Şubat 1950) ilk kez uygulandığı bu seçimler Türk tarihinin ilk demokratik seçimi olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bu seçimleri Demokrat Parti taraftarları Beyaz Devrim olarak tanımlamışlardır⁴⁵.

Tablo 1. 5. 14 Mayıs 1950 seçimleri sonuçları

	Birinci parti	İkinci parti	Üçüncü parti
Parti	Demokrat Parti (1946)	Cumhuriyet Halk Partisi	Millet Partisi (1948)
Son seçim	64	395	Yeni parti
Sandalye	416	69	1
Aldığı oy	4.391.694	3.148.626	368.537
Oran	%55,2	%39,6	%4,6

Tabloda da görüldüğü üzere Demokrat Parti ezici bir çoğunlukla iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'nden devralmıştır ve kendi deyimleri ile Türkiye de yeni bir çağ açmışlardır. 1945'ten başlayarak 1950 yılında kadar sancılı ve muhalif bir mücadelenin ardından 14 Mayıs 1950'de gerçek anlamda “çok partili demokratik rejime” geçilmiştir⁴⁶. Bu tarihte Türk halkı ilk defa, kendi isteği ve oyları ile yöneticilerini değiştirmiştir. Türk demokrasi tarihinde ilk kez demokratik süreçler içerisinde seçime giden halk, hükümet adamlarını kendisinin belirleyebileceğini gerçek anlamda görmüş ve oylarını almak için siyasetçilerin kendilerinin ayaklarına kadar gelişini izlemiş, böylece hem kendi gücünün etkisini kavramaya başlamış hem de siyasetin erişilmez bir varlık olmadığını, kendisinin de dâhil olabileceğini anlamıştır. Kısacası bu seçimde “milli irade” ve “halk egemenliği” kavramları anlam

⁴⁵ Çağatay Benhür, “14 Mayıs Genel Seçimlerinde Chp Ve Dp'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 0 S.17, Konya, s. 71-74

⁴⁶ Cemil Koçak, Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.193

kazanmış ve halk gerçek anlamda vatandaş olmanın bilincine varmış, demokrasiye geçiş tamamlanmıştır⁴⁷.

1.7.5.12. 1954 Seçimleri

2 Mayıs 1954'te Türkiye dokuzuncu seçimlerini yapmak üzere tekrar seçime gitmiştir.

Tablo 1. 6. 1954 genel seçimlerinin sonuçları

Toplam Sandık	43.174
Toplam Seçmen	10.262.063
Toplam Kullanılan Oy	9.095.617
Geçersiz/Boş Oy	153.957
Katılım Oranı (%)	88,63
Milletvekili Sayısı	541

Tablo 1. 7. Partilere göre oy dağılımı

Parti	Genel Başkan	Oy	%	Sandalye
Demokrat Parti	Adnan Menderes	5.313.659	58,42	503
Cumhuriyet Halk Partisi	İsmet İnönü	3.193.471	35,11	31
Cumhuriyetçi Millet Partisi	Osman Bölükbaşı	480.249	5,28	5
Bağımsızlar		56.393	0,62	2
Türkiye Köylü Partisi	Tahsin Demiray	50.935	0,56	0
İşçi Partisi	Orhan Arsal	910	0,01	0
Toplam		9.095.617	100,00	541

⁴⁷ Süleyman Güngör, “14 Mayıs 1950 Seçimleri Ve Chp’de Bunalım”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.21, Isparta, 2015, s.196-201

1.7.5.13. 1957 Seçimleri

Türkiye 27 Ekim 1957 de 11. Kez seçimlere gitti yine sonuç bir önceki seçimden pek farklı değildi yine %48 oranla demokrat parti seçimlerde birinci parti seçilmiştir.

Tablo 1. 8. 1957 genel seçimlerinin sonuçları

Toplam Seçmen	12.078.623
Toplam Kullanılan Oy	9.250.949
Katılım Oranı (%)	76,6
Milletvekili Sayısı	610

Tablo 1. 9. Partilere göre oy dağılımı

Parti	Genel Başkan	Oy	%	Sandalye
Demokrat Parti	Adnan Menderes	4.497.811	47,87	424
Cumhuriyet Halk Partisi	İsmet İnönü	3.825.267	41,09	178
Cumhuriyetçi Millet Partisi	Osman Bölükbaşı	604.087	7,13	4
Hürriyet Partisi	Fevzi Lütü Karaosmanoğlu	321.471	3,83	4
Bağımsızlar		1.850	0,08	0
Vatan Partisi	Hikmet Kıvılcımlı	463	0	0

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi gerçekleşmiş ve sivil bürokrasi ve demokratik hayat sekteye uğramış Türk tarihinde sürekli olarak üzüntü ile anılan vahim olaylar yaşanmıştır. Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiş ve birçok siyasetçi ağır cezalara çarptırılmıştır⁴⁸.

⁴⁸ Cemal Aygen, “Memleketimizdeki Seçimler ve Neticeleri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.17 S.1, Ankara, 1962, s.211-213

1.7.5.14. 1961 Seçimleri

Türkiye 15 Ekim 1961 de 12. kez seçime gitmiştir. 27 Mayıs 1961 Darbesinden sonra % 81.41 katılım oranıyla ilk seçimini yapmıştır⁴⁹.

Tablo 1. 10. 1961 genel seçimlerinin sonuçları

Toplam Sandık	
Toplam Seçmen	12.925.395
Toplam Kullanılan Oy	10.522.716
Toplam Geçerli Oy	10.141.233
Geçersiz/Boş Oy	381.483
Katılım Oranı (%)	81,4
Milletvekili Sayısı	450

Tablo 1. 11. Partilere göre oy dağılımı

Parti	Genel Başkan	Oy	%	Sandalye
Cumhuriyet Halk Partisi	İsmet İnönü	3.724.752	36,7	173
Adalet Partisi	Ragıp Gümüşpala	3.527.435	34,8	158
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	Osman Bölükbaşı	1.415.390	13,9	54
Yeni Türkiye Partisi	Ekrem Alican	1.391.924	13,7	65
Bağımsızlar		81.732	0,8	0
Toplam		10.141.233	100	450

Bu seçimlerde Türkiye tarihinde ilk kez nispi temsil sistemi⁵⁰ “*Nispi temsil veya oransal temsil sistemi, çoğunluk partisi dışındaki partilerin de kuvvetleri oranında üye seçmelerini sağlayan seçim biçimi*”. Uygulanmıştır. Bu seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olamadığı için cumhuriyet halk partisi ile Adalet Partisi Türkiye tarihinde bir ilk gerçekleştirerek koalisyon kurmuşlardır⁵¹.

⁴⁹ Hikmet Özdemir , Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.242

⁵⁰ Hikmet Sami Türk, seçim, seçim sistemleri ve anayasal tercih, anayasa yargısı dergisi, C.22 S.1, Ankara, 2006, s.90

⁵¹ Cemal aygen, “*memleketimizdeki seçimler ve neticeleri*”, ankara üniversitesi SBF dergisi, cilt 17 sayı 1, Ankara, 1962, s.216-218

1.7.5.15. 1965 Seçimleri

Türkiye 10 Ekim 1965 tarihinde 13 üncü kez seçime gitmiştir. Milli Bakiye Sistemi⁵² ya da Ulusal Artık⁵³ denilen sistem ilk kez bu seçimlerde kullanılmıştır. Adalet partisi oyların % 53'ünü alarak tek başına iktidar olmuştur⁵⁴.

Tablo 1. 12. 1965 genel seçimlerinin sonuçları

Toplam Seçmen	13.679.753
Toplam Kullanılan Oy	9.748.678
Toplam Geçerli Oy	9.307.563
Katılım Oranı (%)	71,3
Milletvekili Sayısı	450

Tablo 1. 13. Partilere göre oy dağılımı

Parti	Oy	%	Sandalye
Adalet Partisi	4.921.235	52,87	240
Cumhuriyet Halk Partisi	2.675.785	28,75	134
Millet Partisi	582.704	6,26	31
Yeni Türkiye Partisi	346.514	3,72	19
Bağımsızlar	296.528	3,19	1
Türkiye İşçi Partisi	276.101	2,97	15
Cumhuriyetçi Köylü	208.696	2,24	11

⁵² Milli Bakiye sistemi: “nispi temsil ile beraber kullanılan ve oyların mecliste en adil şekilde temsilini sağlayan seçim sistemi millî bakiye sistemine göre her seçim çevresindeki geçerli oylar toplamı, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek “seçim sayısı” bulunur. Her parti listesinin aldığı geçerli oy sayısında “seçim sayısı” ne kadar varsa, o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur. Her partiye ait geriye kalan geçerli oylar, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerini içine alan “millî seçim çevresi” içerisinde toplanır. Bu toplam, seçim çevrelerinde açık kalan milletvekilliklerinin toplamına bölünerek “millî seçim sayısı” bulunur. Yani, artık oylar boşta kalan sandalye sayısına bölünür. Daha sonra her partinin millî seçim çevresi içindeki geçerli oy toplamı millî seçim sayısına bölünür ve bu sayıya göre milletvekillikleri bölüştürülür”. Ali Akyıldız, “Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.7, Ankara, 2016, s.134

⁵³ Nuran Kılavuz, Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri, 2017, Ankara, Berikan Yayınevi, s.170

⁵⁴ Hikmet Özdemir, , Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem yayınevi, İstanbul, 2000, s.250

Millet Partisi			
Toplam	9.307.563	100	450

Bu seçimlerde adalet partisi kullanılan oyların yarısından fazlasını alarak 1960 hükümet darbesinde sonra ilk tek başına iktidar olmuştur. Bu seçimlerde ayrıca Türkiye İşçi Partisi de 15 vekil kazanarak meclise girmeye hak kazanmıştır.

1.7.5.16. 1969 Seçimleri

12 Ekim 1969 tarihinde Türkiye 14. Meclise milletvekili seçmek için seçimlere gitmiştir. Bu seçimlere d'hondt sistemi⁵⁵ ile girilmiştir.

Tablo 1. 14. 1969 genel seçimlerinin sonuçları

Toplam Seçmen	14.788.552
Toplam Kullanılan Oy	9.516.035
Toplam Geçerli Oy	9.086.296
Katılım Oranı (%)	64,3
Milletvekili Sayısı	450

Tablo 1. 15. Partilere göre oy dağılımı

Parti	Oy	%	Sandalye
Adalet Partisi	4.229.712	46,6	256
Cumhuriyet Halk Partisi	2.487.006	27,4	143
Güven Partisi	597.818	6,6	15
Bağımsızlar	511.023	5,6	13
Millet Partisi	292.961	3,2	6
Milliyetçi Hareketi	275.091	3,0	1

d'hondt sistemi: “Bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy toplamı, sırasıyla 1’e, 2’ye, 3’e, 4’e ... bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşmaya kadar bu işleme devam edilir. Elde edilen paylar, parti farkı gözetmeksizin, büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri bu sıralamaya göre partilere tahsis edilir”⁵⁵. Ali Akyıldız, “Demokrasinin Sayılarla Sınırı: Seçim Sistemleri”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, C.01 S.7, Ankara, 2016, s.139

Partisi			
Birlik Partisi	254.695	2,8	8
Türkiye İşçi Partisi	243.631	2,7	2
Yeni Türkiye Partisi	197.929	2,2	6
Toplam	9.089.866	100	450

12 Mart 1971 muhtırası ile adalet partisi hükümeti düşürüldü ve Süleyman Demirel istifa etti. Ayrıca cumhuriyet halk partisinde de önemli gelişmeler yaşandı ve Bülent Ecevit 14 Mayıs 1972 tarihinde CHP'nin genel başkanı seçilmiştir. Muhtıranın ardından askerin etkisi hemen hemen her alanda hissedildi ve olağanüstü bir döneme girildi. Bakanlar kuruluna kanun niteliği olan “*Kanun Hükmünde Kararname*” çıkarma yetkisi verildi, TRT'nin özerkliği kaldırıldı, memurlara sendika kurma hakkı kaldırıldı, üniversitelerin özerkliği azaltıldı⁵⁶.

1.7.5.17. 1973 Seçimleri

12 Mart 1971 muhtırası sonrası yapılan bazı değişiklikler sonrası 14 Ekim 1973 tarihinde Türkiye halkı 15. Dönem milletvekillerini seçmek üzere seçimlere gitmiştir⁵⁷. Bu seçimlerde Barajsız d'hondt sistemi uygulanmıştır. Cumhuriyet halk partisi Bülent Ecevit liderliğindeki cumhuriyet halk partisi 1950 tarihinden bu yana ilk kez birinci parti olarak seçimi kazandı⁵⁸.

Tablo 1. 16. 1973 genel seçimlerinin sonuçları

Toplam Seçmen	16.798.164
Toplam Kullanılan Oy	11.223.843
Toplam Geçersiz Oy	500.185
Toplam Geçerli Oy	10.723.658
Katılım Oranı (%)	66,8
Milletvekili Sayısı	450

⁵⁶ Servet Armağan, “*Memleketimizde Son Parlamento Seçimleri*”, İstanbul Hukuk Mecmuası, , C. 40 S.1-4, İstanbul, 1974, s 158-161

⁵⁷ Sedef Bulut, Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Seçimleri, Ankara, 2017, Berkan Yayınevi, s.106

⁵⁸ Servet Armağan, “*Memleketimizde Son Parlamento Seçimleri*”, İstanbul Hukuk Mecmuası, , C.40 S.1-4, İstanbul, 1974, s 172-174

Tablo 1. 17. Partilere göre oy dağılımı

Parti	Oy	%	Sandalye
Cumhuriyet Halk Partisi	3.570.583	33,30	185
Adalet Partisi	3.197.897	29,82	149
Demokratik Parti	1.275.502	11,89	45
Millî Selamet Partisi	1.265.771	11,80	48
Cumhuriyetçi Güven Partisi	564.343	5,26	13
Milliyetçi Hareket Partisi	362.208	3,38	3
Bağımsızlar	303.218	2,75	6
Türkiye Birlik Partisi	121.759	1,10	1
Millet Partisi	62.377	0,70	0
Toplam	10.723.658	100	450

1.7.5.18. 1977 Seçimleri

5 Haziran 1977 tarihinde Türkiye 16. Dönem milletvekillerini seçmek için yeniden seçimlere gitti. Halkın katılım oranı % 72 olan bu seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi birinci parti olmuştur⁵⁹.

Tablo 1. 18. 1977 genel seçimlerinin sonuçları

Toplam Seçmen	21.207.303
Toplam Kullanılan Oy	15.358.210
Toplam Geçerli Oy	14.827.172
Katılım Oranı (%)	72,4
Milletvekili Sayısı	450

⁵⁹ Hikmet Özdemir, , Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.272

Tablo 1. 19. Partilere göre oy dağılımı

Parti	Genel Başkan	Oy	%	Sandalye
Cumhuriyet Halk Partisi	Bülent Ecevit	6.136.171	41,4	213
Adalet Partisi	Süleyman Demirel	5.468.202	36,9	189
Millî Selamet Partisi	Necmettin Erbakan	1.269.918	8,6	24
Milliyetçi Hareket Partisi	Alparslan Türkeş	951.544	6,4	16
Bağımsızlar		370.035	2,5	4
Cumhuriyetçi Güven Partisi	Turhan Feyzioğlu	277.713	1,9	3
Demokratik Parti	Ferruh Bozbeyli	274.484	1,8	1
Türkiye Birlik Partisi	Mustafa Timisi	58.540	0,4	0
Türkiye İşçi Partisi	Behice Boran	20.565	0,1	0
Toplam		14.827.172	100	450

Barajsız D'Hondt sisteminin uygulandığı seçimlere 8 siyasi parti katıldı fakat hiçbir parti tek başına iktidarı ele geçiremedi.

II. BÖLÜM

2. 1983 SEÇİMLERİ

24 Nisan 1983 tarihinde Çıkarılan siyasi partiler kanunu ile ülkede hızla siyasi partiler kurulmuştur⁶⁰. Bunlar, Anavatan Partisi, Bizim Parti, Büyük Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti, Doğru Yol Partisi, Fazilet Partisi, Halkçı Parti, Refah Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi, Yüce Görev Partisi, Yeni Doğuş Partisi, Yeni Düzen Partisi, Türkiye Huzur Partisi ve Bayrak Partisi'nin kurulmasıyla devam etmişti⁶¹. Bu yıl içinde toplam 15 parti kurulmuş bunlardan Büyük Türkiye Partisi kurulduktan hemen sonra kapatılmasıyla parti sayısı 1980 öncesi faaliyet gösteren siyasi parti sayısı olan 14'e ulaşmıştı⁶². 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası var olan partilerin kapatılması sonrasında 1983 tarihinde siyasi partiler kanunu ile birçok parti kurulmuştur fakat bu siyasi partilerin önlerinde bazı aşamalar ve engeller konulmuştur. Bunlarda bir tanesi partilerin 30 kurucu üyesinin MGK'nın onayından geçmesi, diğeri ise yeni kurulan bir partinin Türkiye'de var olan illerin en az yarısında örgütlenmeleri gerekiyordu. MGK'nın veto etme yetkinden dolayı bu partilerden sadece üç tane parti kuruluşunu tamamlayıp seçimlere girmeye hak kazanmıştır. Bu partiler ise şunlardır: Anavatan Partisi(20 Mayıs 1983), Halkçı Parti(20 Mayıs 1983) ve Milliyetçi Demokrasi Partisidir(16 Mayıs 1983)⁶³.

Seçim kararı 4 Ekim 1983'de Resmi Gazete'de yayınlanarak resmîyet kazanmıştır. 13 Haziran 1983 tarihinde kurucu meclis tarafından çıkarılan Milletvekili Seçim Kanunu ile partilerin büyüklüğüne göre olumlu ve olumsuz durumlar ortaya çıkarmıştır⁶⁴. Bu kanun ile NT'nin d'Hondt yönetimi benimsemiştir ve seçime iki adet baraj eklenmiştir bu barajlardan biri seçime katılacak bir partinin ülkede kullanılan oyların en az % 10'unu alması lazım yani genel barajı aşması lazım. Barajlardan diğeri ise seçim çevresi barajıdır. Bu baraj çok daha önceden çıkarılmış fakat Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmişti. Buna göre, "*bir seçim*

⁶⁰ Resmi Gazete, S 1807, 24 Nisan 1983

⁶¹ Yusuf Ziya Keskin, "12 Eylül Ara Rejimi Döneminde Türkiye'de Siyasi Gelişmeler(1980-1983)", Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.26, Kars, 2020, s.714

⁶² Bülent Tanor, Türkiye Tarihi-5 Çağdaş Türkiye 1980-1995, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.52

⁶³ Ercüment Berk, "1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Propagandaları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, S.1

⁶⁴ Resmi Gazete, S.18181, 4 Ekim 1983

çevresinde, kullanılan geçerli oylar toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmez, aynı maddenin son fıkrası, seçime katılan partilerden hiçbirinin seçim çevresi barajını aşamaması halinde, milletvekilliklerinin barajsız d'Hondt sistemi uyarınca paylaştırılacağını hükme bağlamaktadır”⁶⁵.

1983 Milletvekili Seçimi Kanunu ile her il bir seçim çevresi sayılmış fakat İzmir, İstanbul, Ankara gibi çok nüfuslu iller seçim çevrelerine bölünmüş bu seçim çevreleri en az yedi milletvekili çıkaracak şekilde ayarlanmıştır. Bu sistem haliyle büyük partilerin yararına küçük partilerin ise zararına arıca az nüfuslu illerin zararına çok nüfuslu illerin yararına olmuştur. Çünkü az nüfuslu, dolayısıyla az sayıda milletvekili çıkaran illerde seçim çevresi barajı daha yüksek olacağından, küçük partilerin il barajı aşma şansları azalmıştır. Milletvekili Seçimi Kanunu, daha sonraki yıllarda birkaç defa değiştirilmiş ve seçim sisteminin büyük partilerin yararına olma özelliği niteliği daha da güçlendirilmiştir.

d'Hondt sistemi: Belçikalı hukukçu ve matematikçi Victor D'Hondt tarafından 1878'de tasarlanmış nispi temsil sistemidir. Türkiye’de 1961’den bu yana 1965 Millet Meclisi genel seçimi ile 1966 Millet Meclisi ara seçimi dışında bütün milletvekili genel ve ara seçimlerinde d’Hondt sistemi uygulanmıştır, günümüzde de yürürlükte olan sistem budur. “Bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy toplamı, sırasıyla 1’e, 2’ye, 3’e, 4’e bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşınca kadar bu işleme devam edilir. Elde edilen paylar, parti farkı gözetmeksizin, büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri bu sıralamaya göre partilere tahsis edilir”.

⁶⁵ D'Hondt sistemi: “Belçikalı hukukçu ve matematikçi Victor D'Hondt tarafından 1878'de tasarlanmış nispi temsil sistemidir. Türkiye’de 1961’den bu yana 1965 Millet Meclisi genel seçimi ile 1966 Millet Meclisi ara seçimi dışında bütün milletvekili genel ve ara seçimlerinde d’Hondt sistemi uygulanmıştır, günümüzde de yürürlükte olan sistem budur. Bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy toplamı, sırasıyla 1’e, 2’ye, 3’e, 4’e bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşınca kadar bu işleme devam edilir. Elde edilen paylar, parti farkı gözetmeksizin, büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri bu sıralamaya göre partilere tahsis edilir”. Hikmet Sami Türk, seçim, seçim sistemleri ve anayasal tercih, anayasa yargısı dergisi, C.22 S.1, Ankara, 2006, s.90

2.1. 1983 Seçimlerine Katılan Partiler

2.1.1. Anavatan Partisi

Anavatan Partisi'ni 20 Mayıs 1983 tarihinde Turgut Özal tarafından kurulmuştur. Turgut Özal 1971 muhtırasına kadar Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yapmıştır, bir süre Amerika'ya gitmiş dönünce de İstanbul'a yerleşip özel sektörde yöneticilik yapmıştır. Bu arada Milli Selamet Partisi'ne kardeşi Korkut Özal'ın teklifiyle geçip 1977 milletvekili erken seçimlerinde İzmir'den aday olmuş, ama seçilememiştir.

Turgut Özal 1979 yılında Adalet Partisi'nin kurduğu azınlık hükümetinde Süleyman Demirel'e müsteşarlık yaptı. 12 Eylül askeri darbe Harekâtından sonra da Başbakan Bülent Ulusu'nun yardımcılığına getirilmişti. Ancak Haziran 1982'de Banker Kastelli ülkeden kaçmasıyla Kastelli olayı patlak vermişti. Milli Güvenlik Konseyi bu durumun sorumlusu olarak Maliye Bakanı Kaya Erdem'i ve Devlet Bakanı Turgut Özal'ı görmesi sebebiyle Turgut Özal hükümetten istifa etmiştir. Turgut Özal istifa ettikten sonra bazı arkadaşlarıyla yeni bir parti kurmak için çalışmalara başlamıştır⁶⁶.

Turgut Özal sağlık problemlerini bahane ederek önce Arabistan'a daha sonra Amerika'ya gitmiş Şubat 1983'te Amerika'dan yurda döndüğünde çokça sağlıklı ve zayıflamış bir biçimde dönmüştür. Amerika'ya giderken yakın çalışma arkadaşları olan kaya erdem ve Mehmet keçecilere verdiği talimatların yerine gelmesi Turgut Özal'ın çok mutlu olmasına sebep olmuştu⁶⁷.

Bu gelişmeler sonrasında Turgut Özal 20 Mayıs 1983 tarihinde iç İşleri Bakanlığına başvurarak Anavatan Partisinin kuruluş sürecini resmen başlatmıştır⁶⁸.Yeni partinin adı Anavatan, amblemi de bal peteği biçimindeki bir Türkiye haritası üzerinde arı idi.

⁶⁶ Hülya Yengin, Bir İktidar Partisi Anavatan Partisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın Yayın Yüksek Okulu, İstanbul, 1987, s.3

⁶⁷Güneş Şahin, "1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Programları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, S.286

⁶⁸ Şeyda Belhan, Anavatan Partisinin Kuruluşu Ve İktidara Gelişi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005, s.70

2.1.2. Halkçı Parti

Halkçı parti, Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp tarafından 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulmuştur. Necdet Calp, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin öncüsü Cemal Gürsel ve ardından 1961-1964 yılları arasında İsmet İnönü'nün Başbakanlığı döneminde bazı görevlerde bulunmuş ve ayrıca bazı illerde valilik bazı illerde ise kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur.

İlk bakışta Sosyal Demokrat çevrenin öncü isimleri, Necdet Calp'i liderlik için aranan vasıflara sahip olduğunu düşünüyordu. Kendisiyle görüşülüp parti kurulacağını ve kendisine İzmir il başkanı olmasını teklif etmişlerdi. Necdet Calp, kurulacak partinin, Bülent Ecevit'in çizgisinden çıkmamak şartıyla bu teklifi kabul etmişti. Bu gelişmelerden önce Necdet Calp önce Bülent Ecevit ile görüşmüş daha sonra da Kenan Evren ile görüşmüş her iki isimden de onay almıştı. Kenan Evren, Necdet Calp'e parti kurmasında bir sakınca olmadığını ancak aşırı soldakilerin partisine girmek isteyeceğini, eğer böyle bir durum olursa buna izin vermeyeceklerini bildirmişti⁶⁹.

Necdet Calp temas ve görüşmelerini tamamladıktan sonra 20 Mayıs 1983 tarihinde İçişleri Bakanlığına başvurmuş ve kuruluş dilekçesini vererek resmen kuruluş sürecini başlatmıştı⁷⁰.

Halkçı Partinin ilk kongresinde Genel Başkan olarak Necdet Calp oy birliğiyle seçilmişti. Genel Başkan Yardımcılıklarına Şerafettin Uğur, Aytekin Yıldız, Turgut Altunkaya ve Niyazi Araz seçilmiştir, Genel Sekreterliğe Ümit Teoman seçilmişti. Partinin amblemi ise “Güneş” olarak belirlenmişti. Necdet Calp süreç içinde Erdal İnönü ile SODEP ile birleşme yolunda önemli bir adım atılamamıştı fakat Halkçı Parti Genel Başkanlığı'na Necdet Calp'ten sonra gelen Aydın Güven Gürkan zamanında Erdal İnönü ile birleşme konusunda birbirleriyle anlaşmış ve 26 Eylül 1985'te Halkçı Parti ve SODEP arasında birleşme protokolü

⁶⁹ Kubilay Düzenli, “*Halkçı Partinin Politik Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme*”, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.13, Aksaray, 2021, s.69

⁷⁰ Kubilay düzenli, Aksaray üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi, S.13, Aksaray, 2021, s.65

imzalandı. 2 Kasım 1985 tarihinde Halkçı Partinin birinci olağanüstü kurultayında alınan kararla adını “Sosyal Demokrat Halkçı Parti” (SHP) olarak değiştirmişti⁷¹.

2.1.3. Milliyetçi Demokrasi Partisi

Bu parti 16 Mayıs 1983 tarihinde emekli orgeneral Turgut Sunalp tarafından kurulmuştur⁷². MDP ilk toplantısında Yapılan seçimle Turgut Sunalp Genel Başkan seçilmiş, Genel Başkan Yardımcılarına Davut Akça, Musa Öğün, Sabri Keskin ve Ahmet İhsan Kırımlı seçilmişti. Doğan Kasaroğlu da Genel Sekreterliğe seçilmişti⁷³. Bu parti ‘devlet partisi’ anlayışının en bariz örneğiydi⁷⁴.

2.1.4. 1983 Seçimleri Öncesi Kurulan Diğer Siyasi Partiler

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası oluşan siyasi baskılar 1983 tarihinde çıkarılan siyasi partiler kanunu ile bir anda 15 Siyasi parti kurulmak için İç İşleri Bakanlığına başvurmuştu fakat üç parti dışında hiçbir parti MGK’nin vetosundan geçememişti. Vetodan sonra bu partilerin bazıları siyasi hayatlarını devam ettirmiş bazıları ise kendini feshetmiştir, bazıları da MGK tarafından kapatılmıştır. Bu partiler:

2.1.4.1. Sosyal Demokrasi Partisi

Siyasi Partiler Kanunu’nun 24 Nisan 1983 te Resmi Gazetede yayınlanması sonrasında sosyal demokrat oyları bünyesinde toplamak isteyen insanlar demokrat bir parti kurma girişimlerde bulunmuşlardır. Erdal İnönü, Cezmi Kartay, Rafet Tüzün gibi isimler bir parti kurmak için girişimde bulunmuş ve bunu kamuoyuna duyurmuşlardır.

Erdal İnönü’nün kurmak istediği bu partiye bazı ünlü isimler de katılmıştır. Bunlar; Oktay Ekşi, Ahmet Durakoğlu ve Prof. Dr. Türkan Akyol idi. Yapılan çalışmalar sonucunda 42 kişilik kurucu üye belirlemiş ancak bunlardan bazı isimler

⁷¹ Cumhuriyet gazetesi, 21 Mayıs 1983

⁷² Türkiye Postası Gazetesi, 15 Mayıs 1983, s. 9

⁷³ Şeyda Belhan, Anavatan Partisinin Kuruluşu ve İktidara Gelişi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005, s.56

⁷⁴ Bülent Tanor, Türkiye Tarihi-5 Çağdaş Türkiye 1980-1995, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.56

MGK tarafından kurucu üye listeden çıkarılmıştı. Neticede Sosyal Demokrasi Partisi 6 Haziran günü İçişleri Bakanlığına verilen dilekçeyle kuruluş sürecini başlatmıştı⁷⁵.

Sosyal Demokrat Parti yaptığı ilk toplantıda Erdal İnönü'yü genel başkan seçmiştir. Genel Başkan yardımcılığına Atilla Sav, Muzaffer Saraç, Cezmi Kartay, Türkan Akyol seçilmişlerdir. Genel Sekreterliğe ise Ahmet Durakoğlu seçilmiştir⁷⁶. Bu partinin de 42 üyesi veto edilmiştir. Türkiye'deki sosyal demokrat kitleler ortamının solu sayılacak halkçı parti ile SODEP'in birleşmesini istemişlerse de Erdal İnönü ile Necdet Calp'ın görüşmeleri bir sonuç vermemiştir. Özellikle Halkçı Partiye “*Muvazaa Partisi*”⁷⁷ yakıştırması, halkın çoğunluğun SODEP'i tercih etmesine neden olmuştu. Ancak 23 Haziran 1983'te Yargıtay Cumhuriyet Savcılığı tarafından Erdal İnönü de içinde bulunduğu 21 kurucu veto edilmişti⁷⁸. Vetolardan sonra SODEP'in başkanlığına Cezmi Kartay seçildi. Erdal İnönü'nün veto edilmesinin ardından Genel Başkan olan Cezmi Kartay 3 Ağustos'ta MGK üyelerine parti kurma çalışmaları hakkında bilgi vermişti. “*Aşırı soldaki bazı kişilerin partilerine sızmaya çalıştığını ancak bunu kendilerinin engellediğini*” belirtmişti. Bu arada SODEP genel seçimlere katılabilmek için gerekli olan teşkilatlanma barajını 14 Ağustos'ta aşmıştı. Parti 25 Ağustos itibarıyla örgütlendiği il sayısı 66, ilçe sayısı 448 idi. Ancak SODEP kurulduktan sonra 4 kez veto edilmişti. MGK, 25 Ağustos 1983 tarihinde 30 üye sayısına ulaşamadığı için 6 Kasım 1983 seçimlerine SODEP'in katılmasına izin vermemişti⁷⁹.

6 Kasım'da yapılacak milletvekili seçimlere katılamayacağı kesinleşen SODEP daha sonraki çalışmalarında teşkilatlanmaya ağırlık vermişti⁸⁰. 6 Kasım 1983 Genel Seçimlerinden Erdal İnönü tekrar SODEP'in genel başkanlığına seçildi⁸¹.

⁷⁵ Şeyda Belhan, Anavatan Partisinin Kuruluşu ve İktidara Gelişi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005, s.63

⁷⁶ Bülent Tanor, Türkiye Tarihi-5 Çağdaş Türkiye 1980-1995, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.52

⁷⁷ Muvazaa Parti: Kendine özgü bir programı olmayan, başkasının hesabına hizmet eden siyasi parti demektir. Osman Akandere, “*Kuruluş Sürecinde Demokrat Partiye Yöneltilen Muvazaa İthamı ve Konunun Siyasi Çevrelerde ve Gazetelerde Ele Alınışı*”, Bellek Uluslararası Tarih Ve Kültür Araştırmaları Dergisi, C.2 S.1, Hatay, 2020, S.66

⁷⁸ Milliyet, 24 Haziran 1983

⁷⁹ Abdullah Polat, 1980 Sonrası Türkiye Solu: SHP Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009, S.39

⁸⁰ Derya Kömürcü, Türkiye Merkez Solunda Farklı Bir Deneyim: SODEP, Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, S.10

⁸¹ Feroz Ahmad, “*Modern Türkiye'nin Oluşumu*”, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.258-259

Sürdüren SODEP 25 Mart 1984 tarihinde yapılan yerel seçimlerde ülkede Anavatan Partisi'nden sonra en çok oy alan ikinci parti olmuş Türkiye genelinde Sekiz ilde belediye başkanlığını alarak oyların %22'ini almıştı. Böylelikle mecliste vekili olmadığı halde Anavatan Partisine en büyük muhalefet partisi olarak çıkmıştı SODEP bu sonuçla kendisini Ana Muhalefet Partisi saymıştı. SODEP 26 Eylül 1985 tarihinde Halkçı Parti ile birleşerek SHP'ye dönüşmüştür⁸².

2.1.4.2. Yüce Görev Partisi

Yüce Görev Partisi Baha Vefa Karatay öncülüğündeki bir heyet tarafından 6 Haziran 1983'te kuruluş bildirgesini İçişleri Bakanlığına vermesiyle kurulmuştu. Parti programında "Atatürk'ün dehasıyla sistemleşen Kemalist yaşam tarzının özlemlere cevap verecek en doğru yol olduğuna içtenlikle inanıldığı" belirtiliyordu. Partinin millet anlayışı ise şöyle anlatılıyordu: "*Yüce Görev Partisi'nin millet anlayışı, Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı, ne mutlu Türküm diyebilmek bilincine, iftiharına sahip, milli değerlere saygılı ve milli amaçlar yolunda bütünleşmiş vatandaşları tümü ile Türk Milleti olarak kucaklayıp kaynaştıran Atatürk milliyetçiliğidir*". "Partinin hedefi de Atatürk'ün belirlediği hedef" olarak belirlemişti. Yüce Görev Partisi kurucu listeleri birkaç defa MGK tarafından veto edilmiştir. 27 Haziran 1983 tarihinde hiçbir üyesinin kalmaması üzerine Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Anayasa Mahkemesine parti hakkında kapatma davası açılmıştı. Açılan bu dava sonucunda 26 Ağustos 1983'te Yüce Görev Partisi'nin hukuki varlığına son verilmişti.

2.1.4.3. Yeni Doğuş Partisi

Yeni Doğuş Partisi Sezai Akdağ tarafından 20 Haziran 1983'te kurmuştur. Bu partinin eski Demokrat Partisi ile olan ilişkileri yüzünden kurucu üye listesi Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilmiştir. Veto edilen kişiler arasında daha önce kapatılan Demokrat Parti milletvekilleri de vardı. Milli Güvenlik Konseyi Yeni Doğuş Partisi'nin kurucu üyelerinin incelemesini 8 Temmuz günü bitirmiş, 53 kurucu üyeden 38'ini veto ettiğini bildirmişti. 29 Ağustos 1983'e kadar toplam 63

⁸² Derya Kömürcü, "Geçmişle Gelecek Arasında Bir Alternatif Arayışı: Sosyal Demokrat Halkçı Parti", YDÜ. Sosyal Bilimler Dergisi, C.2 S.2, İstanbul, s.3-4

veto ile MGK'nin vetosuna maruz kalan siyasi partiler arasında ilk sırayı almıştı⁸³. Yeni Doğu Partisi kuruluşunu tamamlayamadığı için 6 Kasım 1983 seçimlerine katılma hakkı kazanamamıştır.

2.1.4.4. Büyük Türkiye Partisi

Büyük Türkiye Partisi, Ali Fethi Esener ve Hüsamettin Cindoruk tarafından 20 Mayıs 1983 Cuma günü kuruluş bildirisinin İçişleri Bakanlığı'na teslimi ile resmen kurulmuştur⁸⁴. Ali Fethi Esener bu partiyi kurmadan önce Süleyman Demirel ile gizli de olsa görüşmüş, Kenan Evren ile görüşmelerinde Kenan Evren Adalet Partisinin uzantısı olan bu oluşuma karşı gelse de Ali Fethi Esener geri adım atmamış Hüsamettin Cindoruk ile yoğun temasa geçip partinin kurulması sürecini başlatmışlardır. BDP'nin Genel Başkanı Ali Fethi Esener, Genel Sekreter ise Hasan Sağlam seçilmişti. Merkez sağda BTP gibi bir partinin kurulması ülkede ve özellikle bazı çevrelerde büyük sevinç yaratmış ülke içerisindeki örgütlenme girişimlerini hızlandırmış ve birçok ilde parti teşkilat binaları kurulmuştur⁸⁵. Parti başkanı Ali Fethi Esener'e MDP ile birleşme konusundaki bir soruya da “*Şimdi düşünülecek bir mesele değil, ilerde belki düşünülür. Milletin isteği de bu zaten*” diyerek cevap vermişti. Ali Fethi Esener basın tarafından kendine sorulduğunda 12 Eylül anlayışına karşı olmadıklarını dile getiriyordu⁸⁶.

Kenan Evren ve MGK üyelerine göre “*BTP Süleyman Demirel'in partisidir ve onun yönetimi altındadır*”⁸⁷. MGK'nin gözlemlerine göre BTP hiç de masum bir parti değil hatta kurulan partiler arasında en tehlikeli parti olduğu düşünülmüştür. Toplantıda diğer partiler de tek tek incelenmiş “en tehlikeli” partinin Büyük Türkiye Partisi olduğu kanısına varılmıştır⁸⁸. MGK Toplantısında BTP'nin kapatılması kararı çıkmış ve birçok yöneticisi gözetim altına alınmıştır. Bu mecburi ikamete zorlanan politikacılar arasında eski Başbakan Süleyman Demirel de vardı⁸⁹. Bunun üzerine bu karar sonrası Hüsamettin Cindoruk ve birçok parti ileri geleni Çanakkale'de zorunlu

⁸³ Cumhuriyet, 30 Ağustos 1983

⁸⁴ Hürriyet, 21 Mayıs 1983

⁸⁵ Cumhuriyet, 21 Mayıs 1983

⁸⁶ Milliyet, 24 Mayıs 1983

⁸⁷ Yusuf Ziya Keskin, “12 Eylül Ara Rejimi Döneminde Türkiye’de Siyasi Gelişmeler(1980-1983)”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.26, Kars, 2020, s.716

⁸⁸ Cumhuriyet, 1 Haziran 1983

⁸⁹ Milliyet 1 Haziran 1983

ikamete tabi tutulmuşlardır. Bu yaşanan gelişmeler sonucunda emniyet güçleri ülkedeki tüm BTP binalarını mühürlemiş ve kapatmıştır. Zincirbozan'da zorunlu olarak ikamet eden BTP'nin en önemli siması Süleyman Demirel 12 Ağustos 1983'te MGK'ye göndermiş olduğu mektubunda; *“Ülke yönetimini elinde tutanların kendi yaptıkları Anayasanın bu kadar kısa bir süre içinde dışına çıkmalarının çok üzücü olduğunu, Devlet biziz, İstedığimizi yaparız, zihniyetiyle ülkeyi Tanzimat Fermanı'nın da gerisine götürdüklerini, Zincirbozan'da asıl tutsak olanın Anayasa, hukuk ve adaletin olduğu”* belirtmişti⁹⁰.

2.1.4.5. Doğru Yol Partisi

Doğru Yol Partisi Ahmet Nusret Tuna ve Orhan Dengiz' in 24 Haziran 1983'te İçişleri Bakanlığı'na yaptığı başvuru sonucu kurulmuştur⁹¹. Bu partinin kuruluş süreci ise şöyle: Süleyman Demirel'in Çanakkale'ye zorunlu ikameti öncesi birçok politikacı ile görüşmesi özellikle bunlar arasında İsmet Sezgin ve Necmettin Cevheri gibi isimlere hemen bir parti kurmaları gerektiğini bildirmiş hatta adını da Doğru Yol koymaları söylemişti⁹².

İsmet Sezgin ve Necmettin Cevheri kısa süre içinde parti kurma çalışmalarına başlamış aralarında eski Adalet Partili isimlerinde olduğu bir liste ile 24 Haziran 1983'te İçişleri Bakanlığı'na yaptıkları başvuruyla kurulmuştur⁹³. Kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığı'na teslim eden parti kurucularından Ahmet Nusret Tuna yaptığı konuşmada: *“Rehberimiz Atatürk ilkeleri ve Anayasadır”* demiştir.

Doğru Yol Partisi 28 Haziran'da genel başkanlığa Ahmet Nusret Tuna getirmişti⁹⁴. Genel başkan yardımcılıklarına Ali Rıza Yaradanakul, Turgay İçöz, Galip Onursan, İsmail Heral, İsmail Dokuzoğlu seçilmişlerdi. DYP'nin programında *“Milli İrade”* ve *“Demokratikleşme”* gibi kavramlar çokça kullanılmıştır bu kavramların sıkça kullanılması basın ve bazı çevreler tarafından kapatılan eski Adalet Partisine atıfta bulunduğu iddia edilmişti. 34 kişilik kurucu üye listesini veren DYP 7 Temmuz 1983'te Cumhuriyet Başsavcılığından gelen yazı ile kurucu üyelerin

⁹⁰ Hürriyet, 2 Haziran 1983

⁹¹ Tercüman, 25 Haziran 1983

⁹² Milliyet, 1 Ekim 1983

⁹³ Hürriyet, 25 Haziran 1983

⁹⁴ Milliyet, 29 Haziran 1983

30'unun veto edildiği haberini almıştı⁹⁵. Genel başkan dahi veto edilen isimler arasında idi daha sonra yeni isimler MGK'ye sunulsa da zamanında kuruluşunu tamamlayamadığı için 6 Kasım seçimlerine katılamamıştır.

2.1.4.6. Yeni Düzen Partisi

Yeni Düzen Partisi, Vahap Esendağ tarafından 1 Temmuz 1983'te kurulmuştur. Yeni Düzen Partisi genel başkanı Vahap Esendağ eski bir istihbaratçı olduğu için kendine çok güveniyordu. Parti üyelerini çok dikkatli bir biçimde seçmesine rağmen 21 Temmuz 1983'te Yeni Düzen Partisi'nin Genel Başkanı Vahap Esendağ ve 8 kurucu üyeyi veto etmişti. 26 Temmuz 1983'te Yeni Düzen Partisi'nden 7 kurucu üye istifa etmişti. Bu istifalar karşısında Vahap Esendağ tüm umudunu yitirmiştir.

18 Ağustos 1983'te cumhuriyet başsavcısı tarafından yeni düzen partisine kapatma davası açılmıştır fakat dava düşmüştür. Bu parti Vahap Esendağ tarafından 22 Kasım 1985 tarihinde resmen kapatılmıştır⁹⁶.

2.1.4.7. Fazilet Partisi

Fazilet Partisi Emekli bir asker olan Alparslan Demirel 4 Temmuz 1983 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na resmen başvurarak kurulmuştur. Bu parti kendini milliyetçi ve muhafazakâr bir parti olarak konumlandırmıştır. Ekonomide ise karma sistemi benimsemiştir. Partinin genel başkan yardımcılıklarına Hüseyin Rahmi Kılıç, Yüksel Potur, M. Ali Kılıçaslan, Abdurrahman Bilici ve Şefik Direnoğlu getirilmiştir. Genel sekreter ise Orhan Bozkurt seçilmiştir. Fazilet Partisi'nin parti programında belirttiği hedefler ve amaçları; *“Türk Devleti'nin ve büyük milletimizin yüceltilmesidir”* biçiminde belirtilmişti. 25 Temmuz 1983'te MGK Fazilet Partisi'nin bildirmiş olduğu kurucu üyelerinin birçoğunu kabul etmeyerek veto etmiştir bu isimler arasında Alpaslan Demirel ve partinin önemli kademelerinden 17 isim vardı.

Veto edilen isimlerin yerine başka isimler getirilse de Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 28 Temmuz 1983 tarihinde Fazilet Partisine kapatma davası

⁹⁵ Tercüman, 9 Temmuz 1983

⁹⁶ERCÜMENT BERK, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.149

açıldı. Bu gelişmeler sonrasında parti kendini feshetmiş ve parti çalışanlarının büyük çoğunluğu Anavatan Partisi'ne katılmıştı⁹⁷.

2.1.4.8. Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti

Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti 7 Temmuz 1983'te Mehmet Pamak tarafından kurulmuştur. Başkan yardımcılıklarına Ali Koç, Ahmet Karaca, Kazım İlkan, Yaşar İmeci, Kemalettin Toros, genel sekreterliğe Kamil Özden getirilmişti. Bu parti, 12 Eylül'ün ruhuna bağlı kalacaklarını milliyetçi ve muhafazakâr bir parti olduklarını deklere etmişlerdir fakat kısa bir süre sonra isimlerindeki cumhuriyetçi ibaresi çıkartılarak Muhafazakâr Parti adını almıştır. Muhafazakâr Partinin MGK'ye sunduğu isimlerin çoğu veto edilmiştir, bu uygun görülmeyen isimler arasında genel başkan Mehmet Pamak da vardı. Bu durumun sebebi ise şöyledir; Mehmet pamak'ın partiyi kurmadan önce eski Milliyetçi Hareket Partisi lideri siyasi yasaklı Alpaslan Türkeş ile görüşmesi, bu parti üyelerinin kapatılan Milliyetçi Hareket Partisine sempati duymalarıdır. Cumhuriyet başsavcısı tarafından bu partiye 5 Ağustos 1983'te kapatma davası açılmış ve kısa süre sonra reddedilmiştir.

Muhafazakar Parti'nin birçok üyesi MGK tarafından veto edildiği için 6 kasım seçimlerine katılamamıştır. Muhafazakâr Parti 30 Kasım 1985'te yapılan 1'inci Olağan Kongresi kararıyla partinin ismini Milliyetçi Çalışma Partisi olarak değiştirmiştir.

2.1.4.9. Bizim Parti

Bizim Parti 8 Temmuz 1983 tarihinde emekli bir asker olan Mithat Ceylan ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Başkan Yardımcılıklarına Ömer Bilgin, Ahmet Baş, Yaşar Kayserili; Genel Sekreterliğe Nüzhet Ermen getirilmişti Mithat Ceylan kuruluş bildirgesini teslim ederken yaptığı konuşmada; *"Bu partinin prensipleri Atatürk'ün ilke ve inkılaplarına bağlı kalmak suretiyle egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu, kaynağını ve gücünü milli iradede olmayan hiçbir yetkilinin bulunmadığı inancına dayanmaktadır"*. Demiştir.

⁹⁷ Ercüment Berk, "1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.145

26 Temmuz'da MGK'nin incelemesi sonucu partinin 26 kurucu üyesi veto edilmiştir. Cumhuriyet Başsavcılığı Bizim Partiye 4 Ağustos günü kapatma davası açmıştır. 22 Ağustos 1983 tarihinde partiyi kapatmıştır⁹⁸.

2.1.4.10. Refah Partisi

Refah Partisi Ali Türkmen tarafından 19 Temmuz 1983 tarihinde kurulmuştur. Genel Başkan yardımcılıklarına Rıza Ulucak, Ali Rıza Ener, Mehmet Nuri Karaman, Ahmet Topaloğlu, genel sekreterliğe Mehmet Reşit Emre seçilmişlerdi.

Refah Partisi için “Hocanın Partisi”, “Erbakan'ın Partisi” gibi ibareler kullanılmaktaydı. Refah Partisi Parti programında partinin temel amacını Ali Türkmen şöyle açıklamıştı; *“Türk milletinin çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmak olarak açıklanmış, bu amaca ulaşabilmek için ülkenin her alanda imar ve kalkınmasına, kültürel ve manevi yönden gelişmesine gayret edecekleri belirtilmekteydi. Partinin temel prensipleri arasında özellikle Cumhuriyet idaresinin önüne geçebilecek her türlü uygulama ve düşüncenin karşısında olmak, laikliğin savunucusu olmak da yer almaktaydı”*.

8 Ağustos 1983 tarihinde partinin 33 kurucu üyenin 29'u MGK tarafından veto edilmişti⁹⁹. Bu gelişmelerden sonra parti yöneticileri farklı isimlerden oluşan yeni bir listeyi bakanlığa bildirirse de bu listeden de birçok isim veto edilmiştir. Sonuç olarak Refah Partisi 24 Ağustos 1983 tarihi mesai bitimine kadar 30 kişilik üye kadrosu oluşturamadığı için 6 Kasım 1983 seçimlerine katılmaya hak kazanamamıştır. Refah Partisi ülke genelinde Örgütlenmeye devam etmiş ve çok kısa süre içinde 55 ilde örgütlendiğini bildirmişti.

Refah Partisi 6 Kasım genel seçimlerine katılamamış ancak 25 Mart 1984 yerel seçimlerine katılmış çok iyi oranda da oy almıştır. İki ilde belediye başkanlığı kazanmıştır.(Urfa ile Van)

⁹⁸ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.151

⁹⁹ Milliyet, 9 Ağustos 1983

Refah Partisi 30 Haziran 1985'te Ankara'da yaptığı kongrede genel başkanlığa Ahmet Tekdal seçilmişti. Partinin Türkiye genelinde yüksek miktarda sempatzan bulması ve yapılan çalışmaların laik cumhuriyet ilkeleriyle çelişmesi sonucu özellikle İzmir'de düzenlenen “Refah Gecesi” adını verdikleri organizasyonda Atatürk'e ve Cumhuriyete hakaret edildiği gerekçesiyle Cumhuriyet Savcılığı tarafından Refah Partisine kapatma davası açılmıştı. Partinin önde gelen isimlerinden Bülent Arınç, Erol Camtakan ve Cengiz Kantarcı'ya dava açılmış ve bazı isimlere hapis cezası verilmiştir.

2.1.4.11. Türkiye Huzur Partisi

Türkiye Huzur Partisi 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası hazırlanan siyasi partiler kanunu ile Ahmet Çelebi tarafından 22 Temmuz 1983 tarihinde kurulmuştur. Partinin genel Başkan Yardımcılığına İlhan Akçay, Bahattin Yücel, Ahmet Ustaoglu ve Dursun Akyüz; Parti Genel Sekreterliğine Barsi Kır seçilmişti. Bu arada 28 Temmuz 1983'te Cumhuriyet Başsavcılığı Türkiye Huzur Partisi programının “*laikliğe aykırı*” olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne kapatma davası açmıştı¹⁰⁰. Türkiye Huzur Partisi kurucu üyeler listesini MGK'ye kabul ettiremediği için 6 Kasım seçimlerine katılma hakkına sahip olamamıştır¹⁰¹. Diğer taraftan parti hakkındaki kapatma davası 25 Ekim 1983 tarihine kadar sürmüş Anayasa Mahkemesi 25 Ekim 1983 tarihinde partiyi kapatma kararı vermişti¹⁰².

2.1.4.12. Bayrak Partisi

Bayrak Partisi Yaşar Yurtöven tarafından 29 Temmuz 1983 tarihinde kurulmuştur. Genel başkan yardımcılıklarına; Haşim Tuğ, Bilal Küçük, Uğur Turgut ve Ali Demir; Genel sekreterliğe ise Mehmet Sayar getirilmişti. MGK'ye sunulan parti kurucuları listesi veto edilmiş, veto edilen isimlerin yerine yeni isimler sunulsa da Bayrak Partisi 24 Ağustos 1983 tarihine kadar kuruluşunu tamamlayamadığı için 6 Kasım seçimlerine katılmaya hak kazanamamıştır. Bayrak Partisi genel seçimlere katılma hakkına sahip olmasa da kurucu üye sayısını ancak 2 Ekim 1983 tarihinde

¹⁰⁰ Milliyet, 29 Temmuz 1983

¹⁰¹ Cumhuriyet, 26 Ağustos 1983

¹⁰² Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.155

tamamlayarak kuruluşunu tamamlamıştı. Böylelikle kuruluşunu tamamlayabilen partilerden biri olmuştu¹⁰³.

¹⁰³ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitü, Ankara, s.157

III. BÖLÜM

1983 SEÇİMLERİNDE MECLİSE GİREN PARTİLERİN SEÇİM BEYANNAMELERİ

3.1. Anavatan Partisi

Anavatan partisi'nin 1983 seçimleri seçim beyannamesi ile seçimde vurgulayacağı konular ise şöyle, *“kişinin ve buna bağlı olarak da toplumun mutluluğu sosyal adalet ve fırsat eşitliği gibi konulara vurgu yaparak ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve refahın yaygınlaştırılması gibi konularda yoğunlaşmıştır”*. ANAP'ın 1983 seçim beyanında ekonomi ile ilgili diğer partilerden çok farklı söylemleri yoktur. Bu vaatler genellikle *“işsizliğin giderilmesi ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasıdır”*¹⁰⁴. İşsizliğin ve fakirliğin kaldırılmasını gelir dağılım farklılıklarının azaltılarak refahın yükseltilip yaygınlaştırmayı öngörmüştür. Ayrıca ekonomik gelişmede kişisel teşebbüsü yani liberal bir anlayışı esas olarak kabul etmiştir¹⁰⁵. Ekonomik gelişmenin hızlandırılması, sosyal dengenin iyileştirilmesi insanların kabiliyetlerine göre gelişme arzularının teşvik edilmesi gruplar arasındaki gelişmişlik farkının en aza indirilmesi toplumdaki çeşitli grupların çıkarlarını değil de toplumu bir bütün olarak görüp kişi ve toplumun çıkarlarını bir bütün olarak ele alıp savunmayı tercih etmiştir. ANAP ekonomide serbestliği esas almıştır devletin kişisel teşebbüslere müdahale etmemesi gerektiğini savunmuş ve serbest piyasa ekonomisini ekonomik sistem olarak tercih etmiştir. Halka yeterli, kaliteli ve ucuz malın ancak bu şekilde bu sistemle mümkün olabileceğini inanmıştır. Ekonomik kalkınma da devletin rolü ise şöyle ekonomini sürekliliği ve güvenliği için devletin en önemli rolü istikrardır bu amaçla yurt içinde emniyet ve güvenin sağlanması ülkenin dış güçlere karşı savunulması içeride adaletin sağlanması devletin asli görevidir. Ayrıca enflasyonun en düşük seviyelerde tutulması fiyat istikrarının sağlanması, ekonomik mali, para ve kredi politikalarında karar bütünlüğünün sağlanması devletin görevlerindendir. Devletin tanzim edici ve yönlendirici

¹⁰⁴ Hakan Mehmet Kiriş, *“Türkiye’de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post-80 Sisteminde Partilerin Yükselişi ve Düşüşü”*, Toplum ve Demokrasi Dergisi, S.13, Isparta, 2012, s.36

¹⁰⁵ Hülya Yengin, *Bir İktidar Partisi Anavatan Partisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın Yayın Yüksek Okulu, İstanbul, 1987, s.7

fonksiyonu genel seviyede olmalı detaylara müdahale etmemeli iktisadi kalkınmada devletin doğrudan yürüteceği faaliyetler genel olarak bütün millete hizmet veren esas itibariyle altyapı mahiyetindeki işlerin yapılmasıdır. İktisadi faaliyetlerde devlet vatandaşın rakibi değil aksine ona hizmet eden gelişmesini kolaylaştıran bir yardımcıdır¹⁰⁶.

3.1.1. ANAP'ın Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörüne Bakışı

ANAP'ın 1983 seçim beyannamesinde 15. Maddenin ilk satırı sudur: köylü memleketimizin efendisidir, diyerek aslında tarım politikalarına ne kadar önem verdiklerinin göstergesidir. Köylüyü sosyal yapının ana istikrar unsuru; tarım üretimini de ekonomik gelişmenin özellikle üretimin ve sanayi sektörünün başlıca kaynağı olarak görmüşlerdir. Köylerden kentlere yapılan göçlerin önüne geçilebilmesi için tarım sektörünün hızlıca geliştirilmesi şartı özerinde durulmuştur başta yol, su, elektrik olmak üzere altyapı ve medeni imkân farklılıklarını giderme yolunda kararlar alınmıştır. Tohumculuğun geliştirilmesi, gübre ve tarım makinelerinin geliştirilmesi teşvik edilecektir. Hayvancılık ve ormancılıkta da modern yöntemlere başvurulacaktır.

Sanayi, en hızlı gelişebilecek sektör olması sebebiyle çok önem verilmiştir fakat sanayi yatırımlarının daha çok özel sektör eliyle yapılması doğrultusunda kararlar alınmıştır. ANAP a göre *“devlet sanayileşmede teşvik ve tanzim edici rol oynamalıdır. Sanayileşmede hedef modern ve gelişmiş ülkelerin sanayileşmesi seviyesine erişmektir. Ayrıca sanayinin bütün yurda pratik ve gerçek ölçülerde yayılması için devletin altyapı ve hizmet yatırımlarını yapması, tekellerin kaldırılması konusunda devletin etkili olması gerektiğini savunmuşlardır”*.

3.1.2. ANAP'ın Milli Eğitime Bakışı

Anavatan Partisi'nin milli eğitime bakışı; *“geleceğimizin teminatı olan çocuklarımızın ve gençlerimizin modern ve ileri Türkiye idealine, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı, milli ve ahlaki değerlerimizi benimsemiş, bilgili, bilimsel düşünceye sahip, herkese karşı sevgi besleyen, medeni birer birey olarak*

¹⁰⁶ Anavatan Partisi Programı, s. 3

yetişmelerini, eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini milli eğitimin temeli olarak görmektedir¹⁰⁷. Şeklinde olmuştur.

3.1.3. ANAP'ın Dış Politikaya Bakışı

Anavatan Partisi'nin dış politikadaki esası bölgede ve tüm dünyada barışın tesisidir. *“Türkiye cumhuriyetinin devamlılığı dış politika felsefesinin temelini teşkil eder. Yurt savunması ve Türkiye'nin ekonomisinin güçlendirilmesi dış politikanın temelini teşkil eder. Türkiye'nin işbirliği içerisinde bulunduğu batı dünyasının içinde savunma ihtiyaçlarının yanında ekonomik gelişme ve kalkınmasını hızlandıracak çıkarlarını koruyacak daha aktif bir rol oynamalıdır. Öncelikli olarak ülkenin güçlü bir savunma gücü ve mekanizmalarına sahip olmalıdır. Türkiye'nin coğrafi konumunun önemi ve tarihinin bölge ile olan bağı sonucu Ortadoğu ve İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek zorundadır. Türkiye'nin hem batı dünyası ile hem de Ortadoğu toprakları arasında bir köprü görevi görmesi açısından başta ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi olmak üzere bölge ve dünya barışının sağlanmasına ve devamına önemli katkılarının olacağına inanmışlardır. İnsanlığın ortak varlığı sayılan bilim sanat ve teknolojide uluslararası işbirliği yapılmasını demokrasiye önem veren ve bunu içerisinde uygulayan maddi ve manevi değerler itibarıyla aynı hedefleri paylaştığımız ülkeler ile sosyal kültürel ilişkilerin geliştirilmesine önem vermiştir”*¹⁰⁸.

3.2. Halkçı Parti

Halkçı Parti'nin parti programında, parti, kendini şöyle tanıtmaktaydı: *“Halkçı Parti, sosyal adaletçi, sosyal güvenlikçi, çalışmaların yaşam düzeyini yükseltmeye çalışan, devletçiliğe ağırlık veren, özgürlükçü parlamenter demokrasiye bağlı sosyal demokrat bir partidir. Gücünü ve güvenini halktan alarak, halkla birlikte ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşamda çağdaş uygarlık düzeyine çıkmayı, Türkiye'nin bağımsızlığını, insan haklarına saygınlığını ve hukukun*

¹⁰⁷ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.103

¹⁰⁸ Ayşe Erkmen, “1983 Genel Seçimi ve Seçim Sonrası Dış Politika Konusunda Gelişmeler” Atlas Journal, C.4 S.10, Gaziantep, 2018, s.732-733

üstünlüğünü esas kabul eder¹⁰⁹. Halkın mutluluğu için ileri toplum düzeyine ulaşmak üzere, Halkçı Parti, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, devrimcilik ilkelerine bağlıdır”

3.2.1. Halkçı Parti’nin Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörüne Bakışı

“Devletin ekonomi, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın ülke geneline dengeli bir şekilde geliştirilmesini devletin öz kaynaklarını tespit ederek en verimli bir şekilde kullanılmasını plan alarak sunmalıdır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için devlet(kamu) ve özel sektörün işbirliği içerisinde olması gerektiği ve birbirini tamamlar nitelikte aynı hedeflere katkı sunmaları büyük başarıları sebep olacağını” ifade etmişlerdir. *“Ekonomide hızlı kalkınmanın gerçekleştirilmesi, bölgesel dengesizliğin giderilmesi, dış ilişkilerin çıkar dengesine dayandırılması, ulusal gelirlerin adil bir şekilde dağıtılması dar gelirli halkın ekonomik gücünün artırılması ve işsizliğe çözüm bulunması”* bu partinin ekonomi politikalarındaki önemli maddeler arasında yer alır. Kendini sol parti olarak tanımlayan halkçı parti programına *“sendikacılığın daha demokratik ölçülerle faaliyet göstermesine imkân verecek tedbirlerin alınacağını ve sendika seçme özgürlüğünün verilmesine yönelik çalışmalarının olacağını”* belirtmiştir¹¹⁰.

3.2.2. Halkçı Partinin Dış Politikaya Bakışı

Halkçı Parti’nin dış politikaya bakışı sol bakış açısına pek uygun değildir, daha çok ülke çıkarları gözetilerek kararlar alınmıştır. Bunlar; *“NATO’ya bağlılık, tüm İslam ülkeleriyle barış içinde yaşamak, bu ülkelerin barış içinde ve istikrarlı bir biçimde yaşamalarını sağlamak için çaba sarf etmek, Kıbrıs sorunda Kıbrıs Türklerini desteklemek, doğu bloku ülkeleriyle karşılıklı çıkara dayalı eşitlik ilkelerine dayalı dış politika uygulamasına devam edilmesi ve Ortadoğu’da Filistin meselesine kalıcı bir çözüm bulunmasıdır”*.

¹⁰⁹ Yusuf Ziya Keskin, “12 Eylül Ara Döneminde Türkiye’de Siyasi Gelişmeler”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.26, Kars, 2020, s.712

3.3. Milliyetçi Demokrasi Partisi

Milliyetçi ve Demokrasi Partisi'nin 1983 seçimleri seçim beyannamesi ile seçimde vurgulayacağı konular ise şöyle *“12 Eylül hareketinin ruh ve felsefesine, 1982 Anayasası esaslarına bağlı olan, hareket noktasını Atatürk Milliyetçiliğinden alan Partimiz, büyük Türk Milletinin refahını, maddi ve manevi mutluluğunu, birlik ve beraberlik içinde yaşamasını. Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü korumayı, ferdin ve milletin huzur ve güvenini ve milli dayanışmayı gerçekleştirmeyi temel hedef olarak görür. Bu itibarla, 12 Eylül hareketinin memlekete getirdiği huzur ve güven ortamının devamı, anarşi ve terörün yeniden baş göstermemesi Partimizin en önde gelen hedefidir”*¹¹¹. *“Milliyetçi Demokrasi Partisi, Türkiye'deki rejimin, huzur ve güven ortamının yegâne teminatı olacaktır. Partimiz; milli iradenin üstünlüğüne, hâkimiyetin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğuna inanır. Partimiz; ferdin din hürriyetine saygılıdır. Laikliğin, din ve ibadete karşı olma şeklindeki düşünceleri reddeder”*¹¹². Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin kuruluş programında ayrıca; *demokratik düzene bağlıdır ve demokratik rejimin Devlet idaresinde en geçerli ve fert haysiyet ve şerefine en uygun rejim olduğu inancındadır. Partimiz; fertlerin ve toplumun huzur ve refahının, mal ve can güvenliğinin sağlanmasını, Anayasa çerçevesinde temel hak ve hürriyetlerin korunmasını ve geliştirilmesini vazife bilir*¹¹³. *Partimiz; Türk Devlet ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmeyi, temel hak ve hürriyetleri yok etmeyi, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer bir sosyal sınıf üzerindeki hâkimiyetini amaçlayan veya dil, ırk, renk, din ve mezhep ayrımı yaratmaya çalışan her türlü akımla muadele etmeyi temel bir dava olarak kabul eder. Hedefi; devamlı hızlı ve dengeli bir kalkınma sağlayarak milletin refah ve mutluluğa, ülkeyi uygun bir zaman içinde ileri ülkelerin seviyesine ulaştırmaktır*¹¹⁴.

¹¹¹ Yusuf Ziya Keskin, “12 Eylül Ara Döneminde Türkiye’de Siyasi Gelişmeler”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.26, Kars, 2020, s.718

¹¹² Milliyet, 27 Haziran 1983

¹¹³ Milliyetçi Demokrasi Partisi Programı, Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1983, s. 4

¹¹⁴ Abdullah Kutalmış Yalçın, “Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Demokrasi Partisi(1983-1986), Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.75, 2018, İstanbul, s.468

3.3.1. Milliyetçi Demokrasi Partisinin Tarım ve Sanayi Sektörüne Bakışı

Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin tarım, sanayi, ticaret, hizmet sektörlerine kısacası Ekonomiye bakışı seçim beyannamelerinde detaylı bir şekilde verilmiştir. *“Ekonomik faaliyetlerin temelini, özel teşebbüs ve özel mülkiyet teşkil eder. Partinin, bu anlayış içinde, serbest piyasa ekonomisi kurallarını, iktisadi karar mekanizmasının işleyişinde ve bütün ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde hâkim kılmak için gerekli tedbirleri almaya kararlıdır. Bu sistem içinde Devletin görevi, serbest piyasanın işleyişini bozan engelleri kaldırmak, özel teşebbüsün eksik ve yetersiz bıraktığı faaliyetleri tamamlamak ekonomiyi bütünüyle yönlendiren politikalar oluşturmaktır. Bu itibarla ülke ekonomisi özel sektörün ağırlık aldığı bir karma yapı içinde gelişecektir.*

Hızlı ve dengeli bir ekonomik kalkınmayı serbest piyasa sistemi içinde gerçekleştirmenin vazgeçilmez şartlarından biri, serbest rekabetin işlemesidir. Bunun için ülke içinde fiili tekelleri, bu istikametteki anlaşmaları ve tekele yakın halleri kaldırmak, Devletçe işletilen hukuki tekelleri en aza indirmek Milliyetçi demokrasi partisinin temel hedefi olarak belirlemiştir”¹¹⁵.

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üye olması için her çabayı göstermeye kararlı bir tutum sergilemiştir. Partinin takip ettiği ekonomi politikasının temel hedefi; *“devamlı hızlı ve dengeli bir kalkınma sağlayarak milletin refah ve mutluluğa, ülkemizi makul bir zaman içinde ileri ülkelerin seviyesine ulaştırmaktır.*

Bu sistem içinde Devletin görevi, serbest piyasanın işleyişini bozan engelleri kaldırmak, özel teşebbüsün eksik ve yetersiz bıraktığı faaliyetleri tamamlamak ekonomimizi bütünüyle yönlendiren politikalar oluşturmaktır. Bu itibarla ekonomimiz, özel sektörün ağırlık aldığı bir karma yapı içinde gelişecektir. Kamu hizmetleri dışındaki toplam yatırım içinde kamunun payını azaltmak. Partinin temel prensiplerinden biridir. Bu sebeple, kamu mülkiyetinde kalmasında ekonomik sebep kalmamış olan kamu iktisadi Teşebbüslerinin gerçekçi bir sistem içinde elden çıkarılması gerekmektedir. Devlet elinde kalacak Kamu İktisadi Teşebbüslerinin de

¹¹⁵ Milliyetçi Demokrasi Partisi Programı, Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1983, s. 5

kaynak üretecek hale getirilmesi ve her türlü ekonomi dışı etkilerden korunması için gerekli eden tedbirler alınacaktır. Ekonomik kalkınma faaliyetinin beş yıllık plânlarla yürütülmesine devam etmek bu partinin esas kabul ettiği prensiplerden olmuştur. Sağlıklı şekilde yürütülecek olan kalkınma politikası içinde, son zamanlarda tehlikeli boyutlara ulaşmış olan işsizliğin de gittikçe azalacağına ve zamanla ortadan kalkacağına inanmaktadırlar. Ayrıca işsizliği yeterli ölçüde yenmenin, uzun vadede ve hızlı kalkınma ile birlikte gerçekleştirileceğini kabul ediyoruz. Hızlı ve dengeli bir ekonomik kalkınmayı serbest piyasa sistemi ile gerçekleştireceğine inanmakta. Bunun için ülkedeki tekelleri kaldırmak, Devletçe işletilen hukuki tekelleri en aza indirmek partinin hedefi olarak kabul etmişlerdir. Ülkenin döviz ihtiyacını karşılamak için yabancı yatırımları teşvik edilecek ve bu amaçla gerekli güveni verilecektir¹¹⁶.

Partinin ulusal paranın değerini korumak ve ulusal ekonomiyi güçlendirmek için programında yer verdiği maddeler ise özetle şöyledir: “*Merkez Bankasının etkinliğini ve hareket serbestisini arttıracakız. Sanayinin finansman ihtiyacını sağlayıcı aracı mali kurumları kurmak ve geliştirmek hedefimizdir. Türk parasının kıymetini koruma mevzuatını temelinden değiştirmek kararındayız. Enflasyonun, kontrol altına alınması, dış ödemeler dengesinin sağlanması, dış ticaretin serbestleştirilmesi mümkün kılacaktır. Maliye politikasının amaçlarını oluşturan Devlet harcamaları, vergiler ve kamu kredisi de ekonominin temel hedeflerini gerçekleştirme istikametinde kullanılacaktır. Adil, verimli, yaygın ve basit bir vergi sistemi yerleştirmek kararındayız. Gelir vergisi nispetlerini her gelir dilimi için ve özellikle düşük ve orta gelirli mükellefler için indireceğiz. KDV’ye bir an önce ve kademeli bir şekilde geçmeyi sağlayacağız. Emlak vergisi yükünü indireceğiz. Arazi vergisini de kaldıracakız. Sınai işletmelerimizin tam kapasite ile çalıştırılması, işsizliği azaltmanın en önemli şartlarından biri olduğuna inanmaktayız¹¹⁷.*

Milliyetçi Demokrasi Partisi’nin ülke ticaretine bakışı ise şöyledir: “*Ülkemiz tabii kaynaklarının zenginliği, emeğin bolluğu ve coğrafi mevkiinin uygunluğu*

¹¹⁶ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.95

¹¹⁷ Milliyetçi Demokrasi Partisi Programı, Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1983, s. 8

itibariyle büyük bir sanayileşme potansiyeline ve birçok sanayi kollarında önemli bir üstünlüğe sahiptir. Bu düşüncelerden hareketle Milliyetçi Demokrasi Partisi, sanayileşmeyi hızlandırmak için gerekli bütün tedbirleri alacaktır. Dışarda ve içerde her türlü rekabete dayanma gücü olan bir sanayi sektörü oluşturmak, böylece sanayi mallan ihracatını hızla artırmak kararındayız. Sanayileşmenin finansmanı için iç ve dış kaynakları en müessir şekilde kullanacağız. Sanayide mutlak ve süresiz himaye terkedilecek, himayenin rekabeti bertaraf etmesine ve tüketicinin zararına işlemesine müsaade edilmeyecektir. Ticareti, bütün sektörlerde üretici ile tüketici arasında faydalı fonksiyon ifa eden bir faaliyet sayarız. Ticarete özel sektörü hâkim kılacağız. Bu faaliyet alanında serbest piyasa mekanizmasının işleyişini sınırlayan faktörleri ve tekelleşme temayüllerini kaldıracacağız. Esnaf ve sanatkârın kredi teminine, üretimini arttırmasına ve gelişmesine yardım edeceğiz. Esnaf ve sanatkâra ham madde tedariki, pazarlama faaliyeti için gerekli teşvikleri sağlayacağız. İhracatı teşvik etmeye ve bunu daha rasyonel hale getirmeye azimliyiz. İhracatı bütün üreticilerin yapabileceği bir faaliyet haline getireceğiz ve ekonominin bütününe yayacağız. İhracatta ihtiyaç duyulan bütün kurumlar ve ihracat sigortası geliştirilecektir. Yine ihracatın ihtiyaç duyduğu altyapı hizmetleri, başta taşıma ve haberleşme araçları olmak üzere tamamlanacaktır. Serbest bölgeler ve serbest limanlar konusu gerçekçi bir şekilde ele alınacak ve bunların ekonomimizin dışa açılmasını kolaylaştıracak modelle kurulmasına gayret gösterilecektir. Edirne'den başlayıp Doğu hudutlarına varan büyük transit yolunu gerçekleştirerek Türkiye'nin transit, tarım üretimi ve turizm faaliyetleri içerisindeki potansiyelini yükselteceğiz. Ülkemizdeki demiryollarının elektrifikasyonu, eski hatların yenilenmesi, yeni demiryolları inşası ve inşaatı başlamış demiryollarının biran önce bitirilmesi için gereken gayreti göstereceğiz. Köylere elektrik götürme konusunu yeni bir yaklaşımla ele alacağız”..

Milliyetçi Demokrasi Partisinin ülke üretimine ve tarımına bakışı ise şöyledir *Tarımın, sadece ekonomimizin en büyük üretim kaynaklarından biri olduğu için değil, aynı zamanda sosyal ve siyasi istikrarımızın en büyük desteği olması dolayısıyla çok büyük bir ehemmiyetle ele alınması ve geliştirilmesine inanmaktayız. Tarımda üretim metotlarını modernleştirmek, alt yapı hizmetlerini tamamlamak, verimliliği artırıcı müesseseleri kurmak kararındayız. Tarımda sulamaya, gübre ve*

ilaç ihtiyacının kabil olduğu ölçüde ucuz fiyatla karşılanmasına özel bir önem vereceğiz. Tarımın kredi ihtiyacını zamanında ve yeteri miktarda karşılamak ve gerekli vergi kolaylıklarını sağlamak için her türlü gayret gösterilecektir. En büyük zenginliklerimizden birini teşkil eden hayvan mevcudunun gelişmesi, kalitesinin ıslahı, verimliliğinin arttırılması, ülke ihtiyacını karşılamaya ve büyük ihracat yapmaya yeterli bir et endüstrisinin kurulması için gerekli bütün tedbirleri almaya ve bu hususta yabancı sermaye ve teknolojiye de faydalanmaya kararlıyız. Turizm sektörünü, mutlaka hızlı geliştirilmesi gereken faaliyet alanlarından biri saymaktayız. Bu sahada yabancı sermaye ve özel sektör yatırımlarına gerekli teşvikler sağlanacak. Devletin bu yatırımların gerektirdiği altyapı hizmetlerini tamamlamasına çalışılacaktır. En büyük servetlerimizden birini teşkil eden madenlerin, verimli ve rasyonel biçimde işletilmesi işi ciddiyetle ele alınacaktır”¹¹⁸.

3.3.2. Milliyetçi Demokrasi Partisinin Dış Politikaya Bakışı

Milliyetçi ve Demokrasi Partisi'nin dış politikaya bakışı 1983 seçimleri beyannamesinde çok detaylı olmasa da özetle şu şekilde değinmiştir; “Partimiz Cumhuriyet dış politikasını takip edecektir. Dış politikadaki milli tercihlerimiz muhafaza edilecektir. Büyük Devlet politikası güdülecektir. Pasif değil, aktif dış politika güdeceğiz. Dinleyen, dinletilen ve olaylardan etkilenen bir Devlet değil, kendisini dinleten, söz sahibi olan, olaylara yön ve şekil veren bir Devlet politikası takip edeceğiz. Gelişmelere ve olaylara sırtımızı değil, yüzümüzü çevireceğiz. Başkalarının bizim için düşünmesi ve menfaatlerimize sahip çıkmasını beklemeyecek, Milli meselelerimizin sahibi ve savunmacısı olacağız. İçinde bulunduğumuz milletlerarası kuruluşların başkaları tarafından bize karşı kullanılmasına müsaade etmeyeceğiz”¹¹⁹.

¹¹⁸ Milliyetçi Demokrasi Partisi Programı, Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1983, s.13

¹¹⁹ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.91

IV. BÖLÜM

1983 SEÇİMLERİ SONUCU MECLİSEGİREN SİYASİ PARTİLERİN SEÇİM PROPAGANDALARI

4.1. Anavatan Partisi Seçim Söylemleri

Anavatan Partisi'nin 16 Ekim'de başlayacak olan propaganda gezilerinin programı 12 Ekim'de belli olmuştu. Buna göre Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal, seçim kampanyası boyunca 13 ilde miting yapacaktı fakat toplam 44 il ve 2 ilçede konuşmuştur.

4.1.1. Erzurum Mitingi

Turgut Özal'ın 16 Ekim 1983'te seçim kampanyasını Erzurum'da başlatmıştır. İlk mitinginde, Erzurum'daki hükümet meydanındaki pankartlarda şu sloganlar göze çarpıyordu: “Seven, bilen, arı gibi çalışan kadroları seçin”. “Çiftçiyi, işçiyi, esnafı, memuru ezen enflasyon canavarını biz yeneriz”, “Hedefimiz ileri ve modern Türkiye”, “Milli ve manevi değerlere saygılıyız”, “Arı, bal, Özal”, “Amblemimiz arı, bal, liderimiz Özal”, “Özal gelecek, milletin yüzü gülecek¹²⁰.”

Anavatan partisi genel başkanı Turgut Özal Erzurum'a Erzincan üzerinden geldi. Tabi ki gelmeden Erzincan'ın üzümlü bucağında ilk mitingini yapmıştır burada “arıya çiçek, peteğe bal.” Türkiye'ye Özal.” “Ekonominin başkanı, Başbakan Özal.” Yazılı pankartlarla karşılandı. Turgut Özal burada halka seslenirken 6 Kasım seçimlerini kader seçimleri olarak nitelendirdi. Özal daha sonra Tercan'a uğradı burada benzer bir konuşma yaptıktan sonra Erzurum'a geçti¹²¹.

Turgut Özal mitingdeki konuşmasının başında “*Memleketi uçurumun eşiğinden kurtaran Türk Silahlı Kuvvetleri'ne Şükran duygularımı sunuyorum*” diyerek başlamıştı. Konuşmasının devamında Türkiye'nin Anavatan Partisi sayesinde bolluk ve berekete kavuşacağını belirtmişti, halka seçeceği kişilerin nasıl olması gerektiğini şöyle anlatmıştı: “*Seçeceğiniz kişiler insanları seven, sizi sayan insanlar*

¹²⁰ Tercüman, 17 Ekim 1983

¹²¹ Milliyet, 17 Ekim 1983

olmalıdır¹²². Bu da yeterli değildir. Memleketin meselelerini bilmesi lazımdır. Yani hem sevecek, hem bilecek, bu da yeterli değildir. Çalışkan olması lazımdır. Arı gibi çalışkan olması lazımdır”. Turgut Özal konuşmasında ülkenin içinde olduğu ve yaşadığı birçok soruna da değinmiştir, ülkedeki sorunlarla ilgili olarak da şunları söylemişti: “Biz vatandaşımıza itimat ediyoruz. Bizim getireceğimiz sistemde esas olan vatandaşa itimattır. Biz, bürokrasi çarkını vatandaşın lehine çevireceğiz. Bir daha eski zor günlere dönmek için 6 Kasım’da iyi insanları iktidara getirin. Yoksa o günlere bir daha döneriz. Size güveniyorum¹²³”. Demişti. Erzurum’dan sonra Van ve Siirt’e geçen Turgut Özal buralarda da coşkulu kalabalık halk kitleleri tarafında karşılandı.

4.1.2. Van Mitingi

Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal 17 Ekim’de başta Van olmak üzere doğuda birçok ilde görkemli mitingler düzenledi. Van’da yaptığı konuşmada “Biz ismi meşhur, kendisinden işe gelmeyen adamları değil, genç dinamik kadroları sizin yardımınızla memleket yönetimine getiriyoruz.” çiftçi, işçi, memur, esnaf ve emekçinin milletimizin orta direği olduğunu yinelemiş ve halktan destek istemiştir.

Turgut Özal konuşmasına şöyle devam etmiştir: “Oylarınız bizi iktidar yaparsa ki buna yürekten inanıyorum her şeyden fazla önem vereceğimiz konu orta direğin güçlenmesidir¹²⁴, projenin özelliğine göre ucuz ve uzun vadeli kredilerin verilmesini proje bedelinin belli bir kısmını devletçe hibe olarak karşılanmasını, yatırım ve işletme dönemlerinde önemli vergi muafiyetleri uygulamayı planlıyoruz. Sadece üretmek yetmez, üretici emeğinin gerçek karşılığını almalıdır. Bu yıl ihracatta karşılaşılan tikanıklıkların sizleri ne kadar mağdur ettiğini yakından biliyorum. İhracat lafla olmaz. Kabahati sadece alıcılara yüklemekle de hiçbir mesele çözülmez. bu konuda devletin üzerine düşen önemli görevler vardır. Biz geçmişte olduğu gibi gelecekte de üreticimize ve ihracatçımıza her türlü desteği sağlayacağız.” memura ve vatandaşa şüphe ile peşin suçlama ile bakan zihniyeti terk edeceklerini belirten Turgut Özal, “bürokrasiyi azaltacaklarını, lüzumsuz yerlerde kaldıracaklarını

¹²² Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.160

¹²³ Cumhuriyet, 17 Ekim 1983

¹²⁴ Milliyet, 18 Ekim 1983

söyledi¹²⁵. Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal ayrıca bankerzedelerin önemli bir kısmı da kendilerine oy verdiğini Turgut Özal gelse de tekrar bu tatlı kazancın yolunu açsa derler”. Dedi. Turgut Özal son olarak doğu ve güney doğunun sorunlarını bildiğini belirterek şunları söyledi: “burada işsizlik var. İnşallah anavatan partisi sizlere devamlı iş teminini iktidar olduğunda sağlayacaktır”¹²⁶. Dedi Van’daki konuşmasını bitirdikten sonra Bitlis’e geçen Turgut Özal Bitlis’te Kamuran İnana biraz yüklendi ve ardından Siirt’e geçti

4.1.3. Malatya Mitingi

Turgut Özal 18 Ekim’de kendi memleketi olan Malatya’ya gelmeden önce Ergani, Maden ve Elazığ’da yaptığı mitinglerde “Başbakan Özal” sloganlarını işittikçe gülümseyerek zafer işareti yaptı.

Elazığ’dan sonra Malatya’ya gelen Turgut Özal büyük bir halk kitlesiyle karşılaştı burada yaptığı konuşmada öncelikle “birlik ve beraberlik içinde hep birlikte zafere doğru” andını söyletti¹²⁷. Ardından konuşmasına başlayan Turgut Özal Malatya’da iktidar olacaklarını yinelerken “uzun bir yola çıktık, bu yolun sonunda Anavatan Partisi muhakkak iktidara gelecektir. Buna kendime inandığım gibi inanıyorum.” dedi. Buradaki konuşması sık bir şekilde yapılan tezahüratlarla kesilmiştir. Buna rağmen konuşmasına şöyle devam etmiştir: “Bu milletin evlatlarının düşmanların sinsi emellerine alet olmayacağını, Doğu Anadolu’ya yatırım yapmak isteyenlere devletin ya faizsiz ya da hibe şeklinde yardımları sağlanacak. Bunlar iktisadi politikayı andıracak yatırımlar olacak. Mesela tekstil olabilir”. Şeklinde konuştu.

Turgut Özal şöyle devam etti: “milletimizin önünde çetin meseleler vardır. bugüne kadar yapılan hizmetler, doğu ve güneydoğu bölgeleri ile ülkemizin diğer bölgeleri arasındaki farkları ortadan kaldıramamış, yeterli seviyeye indirememiştir”. Ayrıca “Doğu Anadolu’ya yatırım yapmak isteyenlere devletin faizsiz veya hibe şeklinde yardımları sağlanacağını, yaptırılmamış barajların kalmayacağını, toprakların hepsine sulama imkânı sağlayacağını belirtmişti”. Turgut Özal

¹²⁵ Tercüman, 18 Ekim 1983

¹²⁶ Milliyet, 18 Ekim 1983

¹²⁷ Türkiye, 19 Ekim 1983

konusmasına şöyle son vermiştir: *“bütün yurt özellikle Doğu Anadolu’da işsizliğin çok arttığını ve kendilerinin iktidara gelmesi halinde bu soruna kesinlikle çözüm getireceklerini”* dile getirerek mitingini sonlandırmıştır.

4.1.4. Adana Mitingi

Turgut Özal 19 Ekim’de Adana’da yaptığı mitingdeki konuşmasında toplu sözleşme düzenini, demokratik düzenin temel esasları arasında gördüklerini, işçinin alın terinin kutsal olduğunu dile getirmiş ve çalışma hayatının adil ve istikrarlı bir sistem içerisinde yürütülmesinin gerekli olduğunu hatırlatan Turgut Özal konuşmasına şöyle devam etti: *“İşçi ve işverenin aynı amaç için çalışması, karşılıklı hak ve ödevlerin adil esaslara bağlanması, mücadele ve kavga yerine anlaşma planlama temel hedefimizdir, geçmişteki acı tecrübeleri göz önünde bulundurarak vatanperver işçi ve işverenlerimizin bu hususa riayet edeceklerine inanıyoruz”*¹²⁸. Turgut Özal konuşmasının bir başka bölümünde çok yüksek gümrükler ve ithal yasaklamalarıyla korunan sanayinin sağlıklı gelişeceğinin mümkün olmayacağını ifade etti. Ayrıca kaçakçıları ihracatçı yapacağız diyerek çok sert bir çıkış yapmıştır. Önceki gece Kahramanmaraş’ta yaptığı konuşmada Güneydoğu Anavatan partisi diyor Akdeniz ve Egede Anavatan partisi diyecek şeklinde meydanda konuşmuştur. Turgut Özal bunun sebebine de şöyle açıkladı: *“Çünkü böyle bir sistemde ne milletimize ucuz, kaliteli ve yeterli mal vermek ne de ihracatı geliştirmek mümkündür.”* Konuşmasında Çukurova’nın kalkınmasına da değinen Turgut Özal bu konudaki görüşlerini, *“Çukurova’nın milletimiz için çok değerli ve verimli bir toprak olduğunu ve bu topraklardaki verimi artırmak ülkemizin en önemli meselelerinden biri olduğunu. Buradaki tabiatın, cömertliğini, bolluğunu ve bereketinin kıymetini bilip ona göre politika üreteceklerini”* söyledi¹²⁹.

Anavatan partisi genel başkanı Turgut Özal konuşmasının devamında yörenin kalkınmasını bütün olarak ele alacağını 14 yıl önce başlanan Çukurova bölgesel kalkınma projesine yeniden eğileceğini dile getirmiştir. Turgut Özal konuşmasını şu cümlelerle bitirdi: *“meselelerle uğraşıyor görünmek bizim tavrımız değil süratli ve*

¹²⁸ Milliyet, 20 Ekim 1983

¹²⁹ Cumhuriyet, 20 Ekim 1983

*istikrarlı gelişme, azim, cesaret ve karalılık ister. Anavatan partisinde bunların hepsi var*¹³⁰.

4.1.5. Konya Mitingi

Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal 20 Ekim’de Konya’daki Nalçacı Caddesi’nde düzenlenen mitinge 40 dakika kadar geç gelmiş ve meydanda “arı, bal, Özal.” “canımız vatan, oyumuz anavatan.” “Arıya çiçek peteğe bal Türkiye’ye Özal.” Gibi pankart ve dövizlerle karşılandı¹³¹. Yarım saat kadar süren konuşmasında, “*maya tuttu. İktidar olduğumuzu 7 Kasım sabahı hep birlikte göreceğiz*”. Dedi ve konuşmasına şöyle devam etti: “*Tasarrufa verilen gelir, enflasyonun altında olursa, tasarrufun bir anlamı kalmaz. Yatırımlar keyfileşir. Hesap kitap ortadan kalkar.*” Diyerek konuşmasına devam eden Anavatan partisi genel başkanı Turgut Özal “*ülkedeki enflasyonun görülmemiş bir seviyeye ulaştığını, bunun son yıllarda kontrol altına alınmaya çalışıldığını ancak son zamanlarda tekrar canlandığını belirterek iktidara geldiklerinde hayat pahalılığının önüne geçmek ve işsizliği önlemek için ellerinden geleni yapacaklarını belirtmişti*”¹³². Ayrıca Turgut Özal: “*bizim teknik tabirimizle enflasyon dediğimiz, sizlerin halk tabiriyle hayat pahalılığı dediği konu üzerinde durmak istiyorum, geçtiğimiz yıllarda özellikle 1977-1978 ve 1979 yıllarında bu memlekette hayat pahalılığı şimdiye kadar görülmemiş bir seviyeye yükseldi. Aldığımız bir malın bir ay sonra fiyatı hemen değişiyordu. Hayat pahalılığı beraberinde karaborsayı, haksız kazançları getirdi. Bu memleket maalesef geçtiğimiz yıllarda enflasyondan çok ıstırap çekti. Bizim orta direk dediğimiz memurun, işçinin, esnafın, çiftçinin hepsi enflasyon yani hayat pahalılığından büyük sıkıntılara düştü. Enflasyon canavarının geçtiğimiz yıllarda beli kırılmış olmasına rağmen geçen aylarda tekrar canlandığını gördük. Anavatan partisi iktidarı hayat pahalılığının önüne geçmek için elinden gelen her şeyi yapacaktır*”¹³³. Dedi.

Anavatan partisi genel başkanı Turgut Özal Konya’da sol partilere de yüklenmiş ekonominin bozukluğunu yüksek enflasyonu sol görüşlü partilerin sebep

¹³⁰ Tercüman, 20 Ekim 1983

¹³¹ Milliyet, 21 Ekim 1983

¹³² Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.161

¹³³ Cumhuriyet, 21 Ekim 1983

olduğunu belirtmiştir. Manevi değerlerimize çok önem verdiklerini belirten Turgut Özal “Konya vatanımızın en büyük vilayetidir. Anavatan’a en büyük desteği yapacağına hiç şüphem yoktur, uzun bir yolculuğa çıktık. Bu yolun sonu millete hizmet yoludur. Bu kervanın ismi de milletimize, memleketimize hizmet kervanıdır. Dedi. Turgut Özal konuşmasının sonunda Konya’dan ayrılarak Ankara’ya dönmüştür¹³⁴.

4.1.6. Bursa Mitingi

Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal seçim çalışmasının ikinci turunda 24 Ekim’de Bursa’da vatandaşlarla buluşmuştur. Özal buradaki konuşmalarında yerel sorunlara değinmiş ve “biz sadece yapabileceklerimizi vaat ediyoruz” demiştir.

Turgut Özal Bursa mitinginde daha çok ekonomik sorunlara değinmiş özetle şunları söylemiştir: “çiftçi, işçi, memur, esnaf ve emekli milli gelirden daha fazla pay alacak, gelir dağılımı zaman içerisinde daha dengeli bir yapıya kavuşacaktır. Bütün yurttan özellikle doğuda olduğu gibi işsizlik vardır. Yarım kalmış ya da bittiği halde işletmeye girmeyen kurumlar var Anavatan partisi olarak bu sorunları nasıl çözüleceğini çok iyi biliyoruz”. Dedi.

Özal, sanayileşmeye büyük önem vereceklerini, hedeflerinin Türkiye’yi modern ve gelişmiş ülkelerin sanayileşme seviyesine yükseltmek olduğunu, dünya pazarlarında rekabet edilebilir mamullerin üretilmesinin temel ilkeleri olduğunu dile getirmiştir. Turgut Özal konuşmalarına şöyle devam etti: “sanayileşmede yapısal değişikliğe gidilmesini elzem görüyoruz. Dünya pazarlarında rekabet edilebilir mamullerin üretilmesi temel ilkemizdir¹³⁵. Aşırı sübvansiyonlar, çok yüksek gümrük hadleri ve ithal yasaklamalarıyla korunan, sadece iç pazara dönük bir yapıda sanayimizin sağlıklı gelişmesini bekleyemeyiz. Böyle bir yapıda kalite önemsenmez. Maliyetler yüksek olur. Kalitesiz malın, yüksek maliyetin külfetini siz çekersiniz. Devletin kasasına yeterine döviz girmez, bu yüzden de kalkınma hızı düşük olur¹³⁶. sanayileşme politikamızda genel kaide olarak devletin doğrudan sanayiye girmemesini, bunu millete bırakmasını öngörüyoruz. Biz sadece yapabileceklerimizi

¹³⁴ Milliyet, 21 Ekim 1983

¹³⁵ Tercüman, 25 Ekim 1983

¹³⁶ Milliyet, 24 Ekim 1983

vaat ediyoruz. Meseleler hakkındaki görüşlerimiz, ortaya koyduğumuz çözüm tarzları açık ve nettir. Muğlak, mütereddit ve belirsiz görüşlere sahip değiliz. Ülke meselelerine vakıf, ne yapacağından emin, dinamik ve ehil bir kadroyla sizlere en iyi şekilde hizmet edeceğimize inanıyorum”. Dedi. Turgut Özal selamlamadan sonra Bursa’daki konuşmasına son vererek Eskişehir’e geçmiştir.

4.1.7. Eskişehir Mitingi

Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal 24 Ekim’de Eskişehir mitinginde vatandaşlarla buluşmuştur. Özal burada kapalı bir salonda yaptığı konuşmalarında kalkınma için istikrarın ve belli bir sermaye birikiminin şart olduğunu ve bunu gerçekleştirmek için gayretle çalışmak gerektiğini, çalışkan kadroların da Anavatan Partisinde yer aldığını söylemiştir. Ayrıca sanayileşmeye büyük önem vereceklerini, hedeflerinin modern ve gelişmiş ülkelerin sanayileşme seviyesine erişmek olduğunu, dünya pazarlarında rekabet edilebilir mamullerin üretilmesinin temel ilkeleri olduğunu belirtmişti¹³⁷. Özal köprü satışına değinerek şöyle konuşmuştu: “*Amacımız halkımızın, işçimizin tasarruflarını harekete geçirmektir. Gel canım işçim, sana kazık atacağıma gel, kar eden işletmeye açılmış köprü gelirini satayım. Önemli olan köprüünün yapılması, bir sürü adama iş bulunması, yatırımların sürmesidir. Onlar hala satma, desinler ama biz satarız*”¹³⁸.” Demiş böylelikle konuşmasına son vererek Eskişehir’i terk etmiştir

4.1.7. İzmir Mitingi

25 Ekim günü İzmir’de miting düzenleyen Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal, “*Anavatan Partisi’nin ülkenin kalkınmasında ekonominin sağlıklı gelişmesinde ve işsizliği çözülmesinde ihracatı esas aldığını*” belirtmişti. “*İktidara geldiklerinde bayındırlık, imar ve turizm bakanlığı adında bir bakanlık kurulacağını*” açıklayan Turgut Özal, “*ekonomik yönetimde bütünlük sağlanması için Hazine, bütçe, dış ticaret birimlerinin bir araya toplanacağını*” belirtmişti. Ayrıca Turgut Özal meydana işçilere ve esnafa seslenerek “*canım işçim sana kazık atacağıma gel*

¹³⁷ Türkiye, 25 Ekim 1983

¹³⁸ Cumhuriyet, 25 Ekim 1983

kar eden, işletmeye açılmış köprü gelirini satayım” diyerek işçi ve esnaflardan destek istemiştir¹³⁹.

Turgut Özal konuşmasına şöyle devam etti: “*kalkınma için istikrarın ve belli bir sermaye birikiminin şart olduğunu ve bunu gerçekleştirmek için gayretle çalışmak gerektiğini, çalışan kadroların da Anavatan partisinde yer aldığını, Demokrasilerde Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletin olduğunu, yöneticilerimizi siz seçersiniz, ancak size hizmet verebildikleri sürece onlara destek olursunuz*”¹⁴⁰. Demiştir. Turgut Özal İzmir’in sosyal yapısına da uygun olarak şöyle devam etmiştir: “*Anavatan partisi demokratik nizamı, insan hak ve hürriyetlerini zedelemeye, tahrip etmeye ortadan kaldırmaya yönelik her türlü tasarrufun karşısındadır.*” Turgut Özal cumhuriyetin kuruluşundan önce ve cumhuriyet döneminde Türkiye’nin karşılaştığı ekonomik bunalımların ana sebebinin döviz sıkıntısının teşkil ettiğini belirterek şöyle devam etti: “*Anavatan partisi, ülkemizin kalkınmasında ekonomimizin sağlıklı gelişmesinde ve işsizliğin çözümünde ihracatı esas almaktadır. İktidara geldiklerinde bayındırlık, imar ve turizm bakanlığı adında bir bakanlık kuracaklarını*” açıklamıştır.

Turgut Özal ekonomik idarede de karar ve uygulama bütünlüğünün sağlanması gerektiğini ve bunu için hazine, bütçe, dış ticaret fonksiyonlarını biraraya toplayacaklarını bildirdi¹⁴¹. Özal daha sonra işsizlik, konut ve bürokrasi konularına değindi ve döviz gelirlerini artıracak en önemli sektörün “turizm” olduğunu vurgulayarak, “*bu sektörde, önce altyapı meselesini halletmek gerekir*” dedi¹⁴².

Ege Bölgesi’ndeki seçim gezilerine bir süre daha devam eden Turgut Özal sistemi eleştiren benzer konuşmalar yaparak Ege halkının gönlünü kazanmaya çalışmıştır.

4.1.8. Afyon Mitingi

Turgut Özal Ege Bölgesi’nde yaptığı seçim mitinglerinde 26 Ekim’de Afyon’da yoğun katılımlı bir miting düzenlemiştir. Burada yaptığı konuşmanın satır başları özetle şöyledir: 6 Kasım seçimlerinin önümüzdeki beş yılın en önemli olayı

¹³⁹ Hürriyet, 26 Ekim 1983

¹⁴⁰ Cumhuriyet, 16 Ekim 1983

¹⁴¹ Milliyet, 26 Ekim 1983

¹⁴² Tercüman, 26 Ekim 1983

olduğunu vurgulayarak halkın mutlaka oy kullanmasını gerektiğini söyledi ve konuşmasına şöyle devam etti: “6 Kasım seçimleri önümüzdeki beş yılın en önemli olayıdır. Çünkü demokratik nizam yeniden hayat bulmaktadır. Demokraside egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Demokrasiye hâkim olmak için oylarınıza sahip olunuz. Bunun için oyunuzu kullanmanız, istediğiniz partiyi, istediğiniz görüşü desteklemeniz şarttır. Bizi komünizmle mücadeleden bahsetmiyor diye kınıyorlar. Kahrolsun komünizm demekle mücadele olmaz. Akılla olur”. Dedi. Huzur ve güvenin Anavatan partisi devam edeceğini ileri süren Turgut Özal şunları söyledi: “bizde iş bilen adamlar vardır, iş bitiren adamlar vardır. Mesleği milletvekili olan yoktur. Turgut Özal’ın kadrosu yok bir tek o var diyorlar. Benden korktukları için öyle diyorlar. Rakiplerimizden farklıyız. Biz dertleri tanıyan, sizlere tepeden bakmayan insanlarız”¹⁴³. Dedi ve Afyondan ayrılarak ve Ege bölgesi gezilerine devam etti.

4.1.9. Kütahya Mitingi

Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal’ın en çok coşkuyla karşılandığı yer Ege gezisinin son durağı Kütahya oldu. 26 Ekim’de Kütahya’da yaptığı konuşmada komünizm üzerinde çokça durmuştur ve komünizmle mücadelenin ancak akılla olabileceğini belirtmiştir. Komünizmi savunanların “24 Ocak kararları karşısında mağlup olduklarını”¹⁴⁴, İktidara geldikleri takdirde güvenlik kuvvetlerine önem vereceklerini kaydeden Turgut Özal “herhangi bir olayda başını kaldıranın başını ezeceğiz” dedi ve şöyle devam etti: “bana komünizmle niye mücadele etmiyorsun diyorlar. Komünizm ile mücadele kahrolsun komünizm demekle olmaz. Akılla olur, akılla. Komünistler 24 Ocak kararlarının alternatifini çıkarabildiler mi? Aradılar, aradılar mağlup oldular.

Komünizm ile mücadelenin ikinci yolu şudur: Türkiye’nin önümüzdeki beş yılına yeni siyasi bir model getiriyoruz. Devleti düşünen komünist rejimlerdir. Vatandaşı düşünen bizim gibi demokratik rejimlerdir. Sizlerin eskilerden farklı farklı görüşleriniz olabilir. Ama Anavatan partisine geliniz. Bizim saflarımıza eski dört siyasi eğilime sahip olanlar gelecek, muhteşem bir anavatan partisi gelişecektir”. Bu arada, seçmenlerden seçeceği unsurları iyi belirlemelerini isteyen Anavatan Partisi

¹⁴³ Milliyet, 27 Ekim 1983

¹⁴⁴ Milliyet, 27 Ekim 1983

Genel Başkanı Turgut Özal konuşmasına şöyle devam etmiştir: “seçeceğiniz parti sizi seviyor mu, onu iyi tanıyın, biz dertleri iyi tanıyoruz. Sizin içinizden çıktık. Size tepeden bakmıyoruz. Biz insanları seviyoruz. Seçeceğiniz unsurları iyi belirleyin. Parti sizi seviyor mu, yoksa tepeden mi bakıyor? Onu iyi belleyin. “İkinci husus iş biliyor mu, ona iyi bakın. Bu da yeterli değil. Bir şey daha lazım çalışkan mı? En önemlisi bunlar bizden mi? Bizim içimizden mi? Çıkış. Bunu İyi değerlendirin kabahatin insanda değil onu yönetenlerde olduğunu vurgulayarak, “Bugüne kadar ekiple çalıştı dediler, bizde ismi meşhur adam yok. Fakat iş bilen adam var, iş bitiren var, bizde mesleği milletvekili olan yok. Özal’ın kadrosu yok, tek adam diyorlar, benden korkuyorlar. Onun için öyle diyorlar. Bu memleketin dertlerini biliyoruz” demişti.¹⁴⁵” Turgut Özal buradaki konuşmasında komünizme çokça dem vurması özellikle bölgenin dindar kimliği ile de alakalıdır diğer parti liderleri de konuşmalarında bölgeselliğe özen göstermişlerdir¹⁴⁶.

4.1.10. Ankara Mitingi

Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal 27 Ekim’de Kütahya’daki mitingini bitirdikten sonra Ankara’ya döndü. İki bin arabalık bir konvoyla gövde gösterisi yaptı. Ankara’nın girişinde dört kola ayrılan konvoy Kızılay meydanında bir araya geldi daha sonra konvoy Anavatan partisinin genel merkezinin önüne geldi. Turgut Özal Kızılay meydanında toplanan bu büyük kalabalığa hitaben şunları söyledi¹⁴⁷: “12 Eylül döneminin huzur ve güven ortamının devam etmesi Anavatan partisinin iktidarı ile olacağını kaydederek, bu memleketin insanların karnını tok sırtını pek yapmaya kararlıyız, sanayileşmeye büyük önem vereceklerini, hedeflerinin modern ve gelişmiş ülkelerin sanayileşme seviyesine erişmek olduğunu, dünya pazarlarında rekabet edilebilir mamul ürünlerin üretilmesinin temel ilkeleri olduğunu” dile getirmiştir. “çiftçi, işçi, memur, esnaf ve emekçinin milletimizin ortadireği olduğunu yinelerken oylarınız bizi iktidar yaparsa ki buna yürekten inanıyorum her şeyden fazla önem vereceğimiz konu orta direğin güçlenmesidir” demiştir. İşsizlik üzerinde çok fazla durmuş ayrıca Anavatan partisinin huzur ve istikrarın adı olduğunu dile getirmiştir. Turgut Özal ayrıca NATO ile Türkiye

¹⁴⁵ Tercüman, 27 Ekim 1983

¹⁴⁶ Cumhuriyet, 27 Ekim 1983

¹⁴⁷ Cumhuriyet, 28 Ekim 1983

ilişkilerine değinmiş ve bu konuda şunları söylemiştir: “NATO içerisindeki katkımızın, Türkiye ekonomisine büyük yük getirdiğini işaret etmek istiyorum, bu pakta bağlı ülkelerin, NATO bünyesi içerisinde yaptıkları harcamalar milli gelirleriyle orantılı olmalıdır¹⁴⁸”.

Turgut Özal Türkiye’nin konumunun dünyanın en kritik bölgelerinden birini oluşturduğuna değinerek şunları söyledi: “Bugün Amerika’da kişi başına düşen milli gelir 10 bin dolar civarındadır, NATO’ya katkısı ise yüzde üç civarındadır. Türkiye’de ise kişi başına düşen milli gelir yaklaşık bin dolar civarındadır. Bizim aynı oranda NATO’ya katkı sunmamız düşünülemez. Önce bundan yaşama seviyesini çıkarıp geri kalandan katkıda bulunmamız gerekir. Bugün Türkiye olmazsa Sovyet tümenlerinin büyük bir kısmı daha Avrupa’ya kayacaktır. O vakit bu pazarlığın yapılması gerekir. Bunu gerçekleştirmeye gayret göstereceğiz”¹⁴⁹.

Turgut Özal iktidara geldikten sonra gerçekleştirecekleri işlerden birinin de askerlik süresini kısaltmak olacağını söyledi. Böylece Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp’ten sonra Turgut Özal da askerlik süresinin kısaltılması için seçmenlere vaatte bulunmuş oldu¹⁵⁰. Bedelli askerlik konusunu da ele alacaklarını belirten Turgut Özal şunları söyledi: “iktidara geldiğimiz takdirde askerlik süresini kısaltacağız. Süre azaltılarak yoğun bir eğitimle daha iyi bir randıman alınabilir. Her devre askere alınanların sayısı bellidir. Buna göre de ordunu mevcudu otomatikman belli oluyor. Önemli olan bu sayıyı korumak mı? Yoksa silah, teçhizat bakımından modernleşip bu sayıyı azaltmak mı? Doğru olan bu sayıyı azaltmaktır. Bunun için bir yolda bedelli askerliktir. Bunda bazı adaletsizlikler olabilir. Onun için bu konuyu iyi şekilde incelemek gerekir”.

Modern bir orduya sahip olmak ve askere alınanları eğitmek konusunda kültür düzeyinin önemli bir sorun olduğuna değinen Turgut Özal yaptığı açıklamayı daha sonra şöyle sürdürdü: “Türkiye’de askere alınanların öğrenim düzeyleri giderek artmaktadır. Bu da askerlik eğitimini kolaylaştıran bir unsurdur. Türk silahlı kuvvetlerinin modern teknolojinin ürettiği silah ve araç gereçlerle donatılması

¹⁴⁸ Milliyet, 28 Ekim 1983

¹⁴⁹ Tercüman, 28 Ekim 1983

¹⁵⁰ Hürriyet, 28 Ekim 1983

*şarttır. Bütün faktörleri nazara alırsak yeniden bir düzenlemeye gidilmesinin ihtiyaç olduğu görülür. Ama bunu yaparken tüm faktörlerin gözden geçirilmesi lazım*¹⁵¹. Dedi.

4.1.11. Trabzon Mitingi

2 Kasım'da başta Trabzon olmak üzere doğu Karadeniz illerinde konuşan Anavatan Partisi Turgut Özal buralarda yaptığı konuşmalarda, "24 Ocak Kararlarının kendi kararları olduğunu Ama sahiplenmek isteyen başka partilerin olduğunu dile getirmiş fakat Bunun millet bilindiğini dile getirmiştir. Biz, bu ve bunun gibi kararlarla Marksist ve komünistleri dize getirdik. Yeni modellerimizde de bu kişilerin hortlamasını önleyeceğiz. Biz milliyetçi ve muhafazakâr bir partiyiz. Zira milletimizin yüzde 90'ı adet ve geleneklere bağlı bir toplumdur." demişti. Ertesi gün turuna devam eden Özal, Giresun'da komünizmle ilgili olarak şöyle konuşmuştu: "Komünizmle mücadeleden az bahsettiğimiz söylentisi dolaşıyor. Diğer partilerin dağarcıklarında başka bir şey yok. Beni onlarla kıyaslıyorsunuz. Aslında ben bundan bahsediyorum. Komünizmle pazı kuvvetiyle ya da 'kahrolsun komünizm' demekle mücadele edilmez. Mücadele fikirle, akılla olur. 24 Ocak kararlarını aldık. Birçok müesseseler düzeldi. Marksistler buna içerlediler. Buna karşı alternatifler düşünmeye başladılar. Marksistler, ekonomik meselelerde resmen mağlup olmuşlardır"¹⁵².

4.1.12. Zonguldak Mitingi

Anavatan Partisi lideri Turgut Özal 3 Kasım'da Zonguldak'ta yaptığı konuşmada *"işçi ve işverenin aynı amaç için çalışması gerekliliğini belirterek, ücretin işe ve verimliliğe göre tespitini ve eşit işe eşit ücret verilmesini sosyal adalet anlayışları doğrultusunda savunduklarını, sendika kurma, toplu sözleşme, grev ve lokavt haklarının özgür demokratik düzende çalışma hayatını düzenleyen temel unsurları olarak kabul ettiklerini"* belirtmişti¹⁵³. Madencilik konusunda da ülkede madencilikle ilgili olarak yürütülen politikanın yetersiz olduğunu, bazı madenlerde ihracat konusunun üzerinde durulması gerektiğini belirtmişti. Ayrıca miting alanında şunları da söylemiştir: ücretlerin işe ve verimliliğe göre saptanması gerektiğini

¹⁵¹ Türkiye, 28 Ekim 1983

¹⁵² Milliyet, 3 Kasım 1983

¹⁵³ Ercüment Berk, "1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Propagandaları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.166

söyledi. Ayrıca diğr partilerin kendilerine çamur atmasının anlamını şöyle açıklamıştır “Bu çıkışların sebebini biliyorum. Artık ümitlerini kaybettiler. Bu iş bitti, alamayacaklar. Biz hiç kimseye sataşmıyor muyuz? Bizim bunlarla uğraşacak vaktimiz yok. Bizim konumuz milletin dertleriyle uğraşmaktır. Onları millete havale ediyorum. 6 Kasım da onların hesabını sandıkta görürsünüz. Aday olanların tabii Aday olmayanları da Allaha havale ediyorum¹⁵⁴.” demiştir.

4.1.13. Samsun Mitingi

Turgut Özal; Samsun’da Cumhuriyet Alanı’nda coşkulu bir kalabalık karşısında yaptığı konuşmada “başbakanımız geliyor” tezahüratlarına karşı “Karadeniz de tamamdır, tamam” demekten kendini alamamıştır. Özal burada ev kadınlarına seslenerek zincir mutfak sistemini kuracaklarını, “çalışan kadınlar ve ev kadınlarının sıkıntılarını biliyoruz” söylemlerinde bulunmuş ayrıca kreş ve anaokulları yaygınlaştıracığını yabancı dil eğitim veren okullara kolaylık sağlayacağını söylemiştir. Turgut özal Burada özellikle nüfusun yarısını oluşturan kadınların desteğini sağlamaya yönelik çalışmalarını en açık bir şekilde dile getirmiştir. Turgut özal konuşmasına şöyle devam etmiştir: “*bilgili ve becerikli gençler yetiştirmek zorundayız. Gençler geleceğimizin teminatıdır.*” Dedi. Ayrıca Turgut Özal Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp’a seslenerek komünizmle mücadelenin pazı gücüyle değil, akılla, fikir gücüyle olabileceğini belirtti. Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal konuşmasının son bölümünde tarım ürünlerine uygulanan fonları kademe kademe kaldıracaklarını söyledi.

4.1.14. İstanbul Mitingi

Anavatan Partisi 4 Kasım’da İstanbul’da büyük bir miting düzenlemiştir. Turgut Özal buradaki konuşmasında; yatırımların sürekli artacağını istihdamın sağlanacağını asayiş ve huzurun iktidara geldiklerinde sağlanacağını dile getirmiştir¹⁵⁵. Ayrıca “*Seçim günü yaklaştıkça, partimize ve özellikle şahsıma karşı karalamaların ve çamur atmaların arttığını görüyorum. 12 Eylül’ün getirdiği huzur ve güven ortamının devamı, bu şekildeki asılsız karalamalardan, böylesine nahoş davranışlardan kaçınılmasına bağlıdır.*” demiş ve daha sonra Milliyetçi Demokrasi

¹⁵⁴ Milliyet, 4 Kasım 1983

¹⁵⁵ Tercüman, 5 Kasım 1983

Partisi'ni ima ederek şunları söylemişti: *“Kendisinin 12 Eylül felsefesine bağlı olduğunu söyleyen siyasi rakibimizin, 12 Eylül öncesinde meydana gelen hadiselerden hiç ders almadığı ortadadır. Bu çelişkiye dikkatinizi çekerim. Hiç kimsenin huzursuzluğunu arttıracak şekilde davranmaya hakkı yoktur. Biz memlekette huzur ve güven ortamının devamını arzu ettiğimiz için bunlara kesinlikle cevap vermiyoruz¹⁵⁶.”* Deyip ve şöyle devam etmiştir: *“Bugüne kadar memlekete emeği geçenlere şükran duyduklarını, siyasi istikrarı sağlayan silahlı kuvvetlere teşekkür ettiklerini bildirmiştir. Hiç kimsenin huzursuzluğu artıracak şekilde davranmaya hakkı olmadığını, onlara verilecek cevabı 6 Kasım'da sizlere havale ediyorum”* Demiştir¹⁵⁷.

Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal görüldüğü üzere İstanbul'da yoğunlukla milli konulara değinmiş ama ekonomik konulara da değinmeden geçmemiştir ve konuşmasına şöyle devam etmiştir: *“hala milyonlarca evsiz insan var. Eline avucuna geçeni önce kiraya ayıran, kira köşelerinde, sağlıksız gecekondularda barınmaya çalışan milyonlarca insan. Konut sorunu lafla çözülmez. Bir temel atmak bir çatı kurmak her şeyden önce para ister. Vatandaşın bu parayı bulmasına, bir yuva sahibi olmasına yardım etmek devletin görevidir. İnsan sevgisinin gereğidir”¹⁵⁸.*

Anavatan Partisi konut sorununa çokça değinmiş hatta gazetelere ulusal reklamlar vermiş ve bunun siyasetini meydanlarda yapmıştır. Buradaki konuşmasında bu meseleye şöyle yaklaşmıştır: *“Anavatan Partisi konut sorununu sorun olmaktan çıkarmaya karardır. Önce, memlekette, konut yapımını şevke getirecek yasal çerçeve çizilir, vergiler hem sayıca hem de nispetçe azaltılır. Konut yapımına ilişkin bütün formaliteler basitleştirilir. Vatandaşa güç ve cesaret gelir. Her şeyin başı para, bir konut fonu kurulur. Bütçeye yük olmadan, bu fona devlet ve özel kesim bankalarından kredi sağlanır. Özel gelir kaynakları yaratılır, para sorunu çözümlenir”.*

¹⁵⁶ Cumhuriyet, 5 Kasım 1983

¹⁵⁷ Hürriyet, 5 Kasım 1983

¹⁵⁸ Milliyet, 5 Kasım 1983

Turgut Özal miting alanından ayrılmadan önce halka hitaben “*Türkiye’nin çözülemeyecek hiçbir meselesi yoktur. Yapacağımız tek şey bilgili, becerikli, iş bitirecek, akılcı bir idareyi iş başına getirmektir. Başını sokacak bir yuvanın özlemini çekiyorsan oyunu Turgut Özal’ın partisine ver oyunu anavatan partisine ver.*” Diyerek miting alanından büyük bir kalabalık eşliğinde ayrılmıştır.

4.2. Halkçı Parti Seçim Söylemleri

Halkçı parti genel başkanı Necdet Calp’ın seçim programı şöyledir: Calp toplam 12 ile gidecek ve bu illerden 4’ünde miting düzenleyecekti¹⁵⁹.

4.2.1. Malatya Mitingi

Halkçı Parti genel başkanı Necdet Calp 6 Kasım seçimlerinin kampanyasını 16 Ekim’de Türk demokrasisinin unutulmaz kurucularından İsmet İnönü’nün memleketi olan Malatya’da başlatmıştı. Burada bir sinema salonunda vatandaşlara hitap etmiştir. Bunun sebebi ise aslında Malatya’daki konuşmasını hükümet binası önündeki İnönü heykelinin önünde yapmak istemişti. Ancak il seçim kurulu miting için şehirden hayli uzak bir alanı gösterince, konuşma için sinema salonunu seçmişti. Necdet Calp, “*Türk halkının atacağı oy, demokrasinin dirilişini sağlayacaktır. Halkın oyu ile demokrasiye taze kan şırınga edilecektir. Türk halkı yeniden kendi kaderini kendi oyu ile etkileme olanağına kavuşacaktır*”¹⁶⁰. Dedi. Bunun paha biçilmez değerde bir olgu olduğunu belirten Halkçı parti genel başkanı Necdet Calp konuşmasını şöyle sürdürdü: “*sizleri bu kutsal hakkı kullanmaktan caydırmak isteyenler olabilir. Bunlara kanmayın. Doğu illerimizi unutulmuşluktan, yoksulluktan, gelişmemişlikten kurtarmayı vatan borcu sayıyoruz. Bunun için Malatya’dayız*”¹⁶¹.

Necdet Calp konuşurken genellikle partisine yapılan haksızlıkları halka söyleyip onları bu konuda uyarmıştır, “*Türk halkı 6 Kasım’da oyunu kullanırken engin sağduyusu ile en doğru kararı verecektir. Türk halkının atacağı oy demokrasisinin dirilişini sağlayacaktır. Halkın oyu ile demokrasiye taze kan şırınga*

¹⁵⁹ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.167

¹⁶⁰ Milliyet, 17 Ekim 1983

¹⁶¹ Cumhuriyet, 17 Ekim 1983

edilecektir”. Konuşmasında diğer partilerin parayı nereden bulduklarını sorgulamıştır. Diğer partilerin seçim propagandalarını Amerikan usulü milyarlar harcayarak yaptıklarını bu kadar çok paranın nereden geldiğini ve kaynağının belli olmadığını belirten Necdet Calp şunları ifade etmişti: *“Zengin arabasını dağdan aşırır, fakir düz yolda şaşırır. Bizimki o hesap. Kimi partiler seçim kampanyalarını, Amerikanvari yöntemlerle milyarlarla ifade edilen reklam harcamaları yaparak yürütüyorlar. Biz ise örgütümüzün çabası, adaylarımızın ödediği aidatlar ve halkımızın omuz vermesi ile sürdürüyoruz. Soruyorum bu değirmenin suyu nereden geliyor. Yüzlerce milyon lirayı nereden buluyorlar? Biz parasızlığımızla onur duyuyoruz. Parasızlık Halkçı Parti’yi bir taç gibi süslemektedir. Dar gelirli halkın partisi, bol gelirli olacak değil ya onların gürül gürül akan paraları varsa, bizim de engin gönlümüz var”*. Necdet Calp Malatya mitingini bitirip Gaziantep’e hareket etmiştir.

4.2.2. Gaziantep Ve Şanlı Urfa Mitingleri

Halkçı parti genel başkanı Necdet Calp Malatya’dan sonra 17 Ekimde Gaziantep’e geçti. Necdet Calp burada da diğer partilerin büyük maddi imkânlarını ve yaptıkları reklam ve propagandaları eleştirmişti. Necdet Calp halktan holdinglerin temsilcilerine oy vermemelerini istemiştir. Calp konuşmasına Gaziantep halkına hitaben şöyle konuşmuştur: *“bir sosyal sınıf ve grubun başka sosyal sınıflar üzerinde dolaylı ya da dolaysız biçimde egemenlik kurmasına izin vermeyeceğiz.”* Dedi.

Necdet Calp için en iyi karşılama Urfa’da yapılmıştır. Urfa’ya biraz röturlı gelmesine rağmen Halkçı Parti’nin Urfa teşkilatı iyi çalışmış, Calp’in konvoyunu 75 km’den büyük bir araç konvoyuyla şehre sokmuşlardı¹⁶². Seçim gezisinin üçüncü gününde burada konuşan Necdet Calp, *“dinin sömürü aracı olarak kullanılmasına asla izin vermeyeceklerini mezheplerin birbirinin aleyhine çalışmalarının, bu yüzden bazı vatandaşlarının hor görülmesinin ve farklı muameleye tabi tutulmasını hoş karşılamayacaklarını söyledi”*¹⁶³.

¹⁶² Tercüman, 18 Ekim 1983

¹⁶³ Milliyet, 18 Ekim 1983

Necdet calp konuşmasının bir bölümünde Urfa'nın çok uzun ve kadim bir geçmişe ve parlak bir geleceğe sahip olduğunu, Halkçı Parti iktidarının tarımı geliştirici nitelikte olacağını kaydetti ve tarım reformu ile ilgili görüşlerini şöyle açıkladı: *“Tarım reformuyla ilgili olarak; toprak reformunu tarım reformuyla birlikte yapacaklarını, geçmiş dönemlerden tecrübeyle tarım reformu olmadan yapılacak bir toprak reformunun başarı kazanmasının mümkün olmayacağını, toprak alan bir çiftçinin toprağı işleyebilmesi ve buna alışabilmesi için başlangıçta bir desteğe ihtiyacı bulunduğu gerçeğı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Tarım ile birlikte öncelikle aynı ağırlıkta ele alacağımız diğer bir konu da hayvancılıktır. Bunun hem milletimizin beslenmesini, hem de kalkınmamızın yabancı kaynağını temin edici bir sektör olarak görüyoruz”*¹⁶⁴. Dedi. Buradaki konuşmalarında anlaşılabacağı üzere Necdet Calp daha çok tarım ve hayvancılığa değinmiş halkın desteğini sağlamaya çalışmıştır.

Necdet Calp buradaki konuşmasını ülkedeki siyasi gelişmelere değinerek Halkçı partinin ülkeye 12 Eylül öncesinin kargaşa ve terör ortamının tekrar geri dönmesine izin vermeyeceğini kaydetmiştir. Necdet Calp, *“zorla ve silah tehdidi ile hiçbir yere varılmaz. Zor kullananlar bir gün aynı muameleye kendilerinin de muhatap olacaklarını bilmelidirler. Demokratik rejimlerde özgürlüklere silahla karşı çıkanlar aciz ve başkaları tarafından kullanılan maşalardır. Savunduğı fikirleri ikna yoluyla kabul ettirecek güçte olmayanlardır”*. Dedi.

4.2.3. Diyarbakır Mitingi

Halkçı Parti lideri Necdet Calp 19 Ekim'de Diyarbakır mitingini festival alanında yapacaktı ancak alanda elektrik kesildiğı için miting son anda iptal edildi ve halkçı parti lideri konuşmasını Gazi Caddesindeki il binasının penceresinde yapmıştır. Böylece Malatya'dan sonra Diyarbakır'da da halkçı parti önceden kararlaştırılan yerde miting yapamamıştır.

Halkçı parti genel başkanı Necdet calp konuşmasında; *“bazılarının halkı oy vermemeye ya da geçersiz oy kullanmaya teşvik ettiğini, hatta bazılarının özellikle Halkçı Parti'ye oy verilmesini önlemeye çalıştıklarını, bunların halkın iktidar*

¹⁶⁴ Cumhuriyet, 18 Ekim 1983

olmasında korktuklarını belirtmiştir”¹⁶⁵. Necdet Calp konuşmalarına şöyle devam etmiştir: “Halkçı partinin iktidara gelmesi halinde tarımsal kalkınmaya öncelik vereceğini, tarım teknisyen ve mühendisleri masa başından alıp tarlaya çiftçinin yanına gönderilecektir. Tarım sanayinin bir kaynağı haline getirilecektir”, demiştir. Bu söylevden de anlaşılacağı üzere hem oy kullanmanın demokratik bir eylem olduğu vurgusunu yapmış hem de toplumsal kalkınma üzerinde de durmuştur.

Halkçı Parti genel başkanı Necdet Calp Diyarbakır mitinginde yaptığı konuşmada Halkçı Partinin sosyal demokrat bir parti olduğunu, yeni demokrasiye geçişte mecliste sosyal demokrat tabanın temsilciliğini yapacağını söylemiştir. Halkçı partinin ilkeleri ile dayandığı tabanın işlev ve beklentilerinin aynı olduğunu söyleyen Calp, partisi için yapılan “muvazaa” suçlamalarına şöyle cevap vermiştir: *“Partimiz için yapılan muvazaa suçlamalarının diğer bölgelerde sönmüş olmasına rağmen buralarda hala sürdüğünü duydum. Güya ben bugünkü yönetime yardımcı olmak için parti kurmuşum. Beni yakından tanıyanlar, beni danışıklı dövüşün, muvazaanın adamı olmayacağını bilirler. Kaldı ki bugünkü yönetimde öyle bir şey düşünmez.”*¹⁶⁶

Necdet Calp konuşmasının devamında bölgede yaygınlaştırılmaya çalışılan bir söylentiye de gündeme getirdi. 6 Kasım seçimlerine katılan siyasi partilerden birine oy vermeyenlerin bölgeden sürülecekleri yolundaki söylentiler için de, *“buna kimsenin gücü yetmez. Yok, böyle bir şey. Türkiye’de seçimler hâkimlerin denetiminde yapılmaktadır. Türk hâkimlerine güvenimiz tamdır. Korkmadan çekinmeden istediğiniz benimsediğiniz partiye oy verin şeklinde konuştu”.*

Necdet Calp özellikle Diyarbakır’a çok önem vermiş bunu da iki sebebi var: birincisi daha önce bu şehirde görev yapmış olması; ikincisi ise bu şehrin doğudaki oylar için kilit noktada olmasıdır.

4.2.4. Erzurum Mitingi

Halkçı parti genel başkanı Necdet Calp 24 Ekim’de Erzurum’da yağmur altında yaptığı konuşmada *“oyuna namusu gibi sahip çıkan Türk milletini kimsenin oyunu kullanmaktan alıkoyamayacağını”* belirterek, bu yoldaki telkinlere

¹⁶⁵ Milliyet, 20 Ekim 1983

¹⁶⁶ Cumhuriyet, 20 Ekim 1983

kanmamalarını ifade etmişti. Konuşmasında Türkiye'nin her yöresinin kalkınmadan adaletli pay alması gerektiğini söyleyen Necdet Calp *“Geri kalmışlığı Doğunun kaderi olarak kabul etmiyoruz. Doğunun geri kalmışlık çemberini kırmaya kararlıyız.”* Şeklinde konuştu. Konuşmasını, 6 Kasım'da seçimlerine katılmanın demokrasiye dönüşte paha biçilmez değerde önem taşıdığını söyleyerek sürdüren Halkçı parti genel başkanı Necdet Calp daha sonra özetle şöyle konuştu: *“Doğuyu kalkınmışlığa, uygarlığa, diretkenliğe kavuşturmak için hayvancılık, tarım ve bunlara dayalı endüstri yatırımlarına ağırlık vereceğiz. Hayvancılık konusunda yeterli et kombinelerini kurarak, eti işlenmiş bir biçimde ihraç edeceğiz”¹⁶⁷.*

Asgari ücreti vergi dışı bırakacaklarını belirten Necdet Calp, sosyal konutlardan emlak vergisi alınmayacak, ulusal gelirden dar gelirlielerin daha adil pay almalarının sağlanacağını söyledi. Necdet Calp tarım kesiminden ve küçük esnaftan defter tutma mecburiyetinin de kaldırılacağını sözlerine ekledi. Halkçı Parti lideri daha sonra şunları söyledi: *“Demokrasi onurlu yaşam yoludur”¹⁶⁸. Halkımıza bu onurlu yaşam yolunu değil de sonu meçhul bir takım sapıkların telkin edenler, milletimize de demokrasiye de iyilik etmiyorlar. Halkçı parti olarak biz hızlı kalkındırmanın ve kalkınmanın nimetlerini halkımıza adaletle dağıtmanın boynumuza borç olduğunu biliyoruz. Ülkenin hızlı kalkınması için elindeki kaynakları azami derecede tasarruflu kullanacağını, savurganlığa meydan verilmeyeceğini, kalkınırken bölgeler arasındaki adaletsizlikleri de gidereceklerini, Doğu'nun hak ettiği kalkınmışlığa ve uygarlığa kavuşturmak için ellerinden geleni yapacaklarını belirtmişti.* Necdet Calp Doğu Anadolu içinde bulunduğu duruma da çokça değinmiştir ve bu durumu şöyle ifade etmişti: *“Bu yöreler geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlıyor. Göçerlerin sorunu ise oldukça önemli. Biz İktidara gelirsek öncelikle yakacak, hayvancılık ve göçerlik sorununu çözeceğiz”¹⁶⁹.*

Necdet Calp Erzurum'un Horasan ilçesinde yaptığı konuşmada, *“bizim paramız olmadığı için bizi halkımız gibi hor gördüler. Kimse uzun zaman bizi adam yerine koymadı. Ama ben size güvendim. Size güvenmeyenler şaşırdı. 6 Kasımdan sonra da şaşıracaklar”* diyerek Kars'a geçmiştir.

¹⁶⁷ Milliyet, 25 Ekim 1983

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 25 Ekim 1983

¹⁶⁹ Cumhuriyet, 25 Ekim 1983

4.2.5. Kars Mitingi

Halkçı Parti genel başkanı Necdet Calp, 25 Ekim’de Kars’a gelmiş ve burada yaptığı konuşmada *“Halkçı Parti huzur ve güvenden, mal ve can güvenliğinin sağlanmasından yanadır. Ülkemizde giderek büyüyen işsizliği ve acil çözüm bekleyen konut sorununa gerçekçi çözüm getirmek için yatırımlara öncelik verilecektir. Hayvancılığa, hem milletimizin sağlıklı beslenmesi, hem de kaynak yaratıcı ve döviz sağlayıcı çok önemli bir kaynak olarak bakıyoruz. Biliyorsunuz ki, 12 Eylül öncesindeki dönemde bir kargaşa yaşanmıştır. Bu dönemin, terör ve kargaşanın yeniden yaşanmasına asla izin vermeyeceğiz. Mal ve can güvenliğinin devamının sağlanmasına büyük görev ve sorumluluk anlayışı içinde çalışacağız.”* demiştir¹⁷⁰. Sonra Doğu Anadolu insanının en büyük sorununun ısınma ve geçinme sorunu olduğunu, özellikle Pasinler, Sarıkamış ve Kars yöresinde yakacak sıkıntısı bulunduğunu bildiren Necdet Calp mitingini bitirerek Ağrı’ya geçmiştir¹⁷¹.

4.2.6. Ağrı Mitingi

Halkçı parti genel başkanı Necdet Calp, 26 Ekim’de Ağrı ve ilçelerine geçmiş, özellikle Ağrı’da havanın yağmurlu olmasına rağmen yaptığı mitingi yaklaşık beş bin kişi katılmıştır. Burada olarak milletvekili adayı İbrahim Taşdemir kürsüye çıkmış daha sonra da diğer adaylar sırayla meydandaki halk kitlesini selamlamış fakat hava şartlarının uygun olmaması nedeniyle konuşmalarını kısa kesmişlerdir. Kürsüye en son çıkan Halkçı Parti Genel Başkanı Necdet Calp burada yaptığı konuşmasında daha çok tarım ve hayvancılığa değinmiştir, Halkçı Partinin sosyal demokrat bir parti olduğunu tekrarlamış, *“Dinin bir siyaset aracı olarak kullanılmasına izin vermeyeceklerini, dindar insanlara karşı saygılı olduğunu fakat dini siyasete alet edip laikliğe karşı gelenlerin karşısında olduğunu, tarım ve hayvancılık sektörlerini oluşturacak, özellikle hayvancılık potansiyelinin yüksek olduğu doğu illerinde buna yönelik yatırımların artacağını, tarım birimlerini yeniden düzenleyeceklerini, tarım mühendisleri ve teknik elemanları köylere gönderip köylülerle birlikte çalıştıracaklarını, bu teşkilatı da bürokrasiden uzak yetkilerle donatacaklarını”* belirtmişti. Necdet Calp milli eğitim sistemine değinerek bu

¹⁷⁰ Milliyet, 26 Ekim 1983

¹⁷¹ Milliyet, 26 Ekim 1983

konudaki görüşlerini şöyle özetlemiştir: “gençlerin temel eğitimden sonra kültür liselerine veya teknik öğretime yönlendirmede yeni bir sistem getireceklerini, böylece liseyi bitiren gençlerin üretime dönük çalışmalarına katılabileceklerini belirtmişti”¹⁷². Necdet Calp buradaki konuşmasını bitirdikten sonra ilçelere geçmiş özellikle Ağrının Patnos ilçesinde çok kalabalık bir kitleye seslenmiştir. Burada da tarım ve hayvancılıktan bahsetmiş ayrıca halkın tehditlere ve baskılara boyun eğmemesi gerektiğini, namusuna sahip çıktığı gibi oylara ve sandıklara sahip çıkacağını belirtmiştir.

4.2.7. Van Mitingi

Halkçı Parti genel başkanı Necdet Calp Van’da havaların çok soğuk ve rüzgârlı olması sebebiyle il binasının önünde vatandaşlarla yaptığı konuşmada: “Halkçılar, halk için, halkçı partide birleşin halkçı parti halkının, anayasal doğal haklarının yılmaz savunucusudur. Halkçı parti işçi, köylü ve esnafın çilesine son verecektir. Tarımı ülkemizin kalkınmasında temel direk olarak görüyoruz.” Şeklinde konuşmuş ve daha sonra konuşmasına şu şekilde devam etmiştir: “Fikir suçlarını kapsayan kısmi bir af düşündüklerini”¹⁷³. Slogan atma, yazı yazma, bir grupta bulunma suçlarını işlemiş gençlerin bu duruma düşmesinde toplumun da rolü bulunduğunu” belirten Necdet Calp “toplum bu tür hareketlere müsait olmasaydı, çocuklarda böyle olmazdı.” Dedi. Ayrıca Necdet Calp: “millet sevgisinden destek bulamayanların başvurdukları çirkin oyunlar tutmayacaktır. Bunlara inanmayın seçime katılan üç parti de anayasanın teminatı altındadır”. Dedi. Necdet Calp konuşmasında yer yer 12 Eylül öncesi kesimlerin kötü mücadele örneklerinin olduğuna dair haberler de aldıklarını söylemiş bu konuşmanın devamında Calp özetle şöyle devam etti: “sağlıklı bir seçim yapılabilmesi için vatandaşlar arasında tereddüt ve korku yaratan bu halin süratle giderilmesi gerekir. Bazı partililer ile görevliler tarafından tek bir partinin desteklenmesi konusunda yapılan baskılardan şikâyetçiyiz. Ancak bütün doğu bölgesinde işlenen bu propagandaya rağmen, halkın seçimlere olan ilgisinden çok memnunum. Yurttaşlar, demokratik yaşama dönüşü ister ve özler durumdadır. Seçimlerde milletimiz başarılı olacaktır. Doğuda seçmenlere belirli bir partilere oy vermeleri, aksi takdirde bunun sonuçlarına katlanılacağına ilişkin

¹⁷² Milliyet, 27 Ekim 1983

¹⁷³ Cumhuriyet, 28 Ekim 1983

tehditler yapıldığını, bu telkin ve tehditleri yapanlar, bugünkü yönetimin desteğini sağladıklarını iddia edecek kadar ileri gidiyorlar” dedi¹⁷⁴. Necdet Calp ve ekibi daha sonra Hakkâri’ye geçti.

4.2.8. Hakkâri Mitingi

Seçim turlarında Hakkâri’ye giden ilk lider olma özelliği kazanan Necdet Calp, burada yaptığı konuşmalarında *“sandıktaki oya dokunan olursa dünyayı başlarına yıkarım.”* Bazı partilerin bugünkü yönetimin partisi olduklarını söylediklerini belirten Necdet Calp, *“anayasaya gömüldü, bugünkü yönetim de hiçbir partiyi desteklememektedir. Bir kısım akli evvellerin vatandaşı korkutmak, tehdit etmek için biz yönetimin partisiyiz şeklinde söylentiler çıkardığını”* yineleyen Necdet Calp *“bir şey olursa zabıt tutun bize bildirin”* şeklinde konuştu. Calp konuşmasına şöyle devam etti: *“Bazı akli erenler bugünkü yönetime sahip çıkarak onun partisi olduğunu söylüyorlar. Yönetim kimseye şu partiyi kur diye emir vermemişti. Bunlar kendilerinin yönetim partisi olduğunu söyleyerek, böylece oy alacaklarını sanıyorlar. Alamayacaklardır. Size oylarınızdan dolayı bir şey yapmayacaklardır. Yapmaya yeltenen olursa zabıt tutun bize gönderin, başlarına dünyayı yıkarız”* demişti¹⁷⁵. Ayrıca Necdet Calp, Halkçı Parti’nin güçlü demokrasiye ve bunun şartlarının yerine getirilmesine özen gösterdiğini belirtmiş ve şöyle devam etmişti: *“Bugün ekonomik hayat durgunluk içindedir. Senetler protesto ediliyor. Birçok müessese iflas halinde bu durgunluğu nasıl harekete geçireceksiniz. Eğer bu durum böyle devam ederse Türkiye’de çok büyük sosyal olaylar olur. Türkiye kalkınmak zorundadır. İşte bu nedenle birlikte Türkiye’yi kalkındıracağız”*. Diyerek konuşmasını sonlandırmıştır. Dönemin bazı gazeteleri Necdet Calp’in Hakkâri’ye gidişini takdir etmiş bazı gazetelerde eleştirmişti. Tüm bunlara rağmen Calp seçim turlarına devam etmiştir.

4.2.9. Adana Mitingi

Doğu gezisinden sonra 29 Ekimde Adana’ya giren ve halkın sevgi gösterileriyle karşılanan Necdet Calp Adana’nın Çifte Minare Meydanında halka seslenmiştir. Anavatan Partisinin Adana mitinginden daha büyük bir kalabalık

¹⁷⁴ Milliyet, 28 Ekim 1983

¹⁷⁵ Cumhuriyet, 28 Ekim 1983

görünce hayli coşmuştur. Necdet Calp nutuk yerine halkla diyalog şeklinde miting yapmıştır. Buradaki konuşması sık sık “yaşa” “helal” sözleriyle kesilmiştir. Necdet Calp ile özellikle ön sıralardaki kadınlar arasında sıkı bir diyalog gözlemlendi. “Hiç kimse sandık başına gitme diyemez.” Sözü bir kadın seçmen tarafından “Calp’e atacağız” diye yanıtlanınca genel başkan “yaşa” diye yanıt verdi. Bu diyalog hayli uzadı ve halkçı parti genel başkanı Necdet Calp bir süre nutuk yerine karşılıklı konuşmayı sürdürdü¹⁷⁶.

Asgari ücretten vergi alınmayacağı vaadi “helal”, sosyal konutlardan emlak vergisi alınmayacağı müjdesi “inşallah” veraset vergisinin kaldırılacağı haberi ise, zafer işareti ile karşılık buluyordu. Ürün bedellerinin zamanında ödenmesi, işsizlik, af gibi konular hatırlatıldıkça, Necdet Calp konuşmasını kesip “oraya da geleceğim” yanıtlarıyla dinleyenleri yatıştırıyordu¹⁷⁷.

Şüphesiz ki karşılıklı konuşmalarla geçen Adana mitinginde Necdet Calp’in duyduğu en sevindirici söz: “Başbakan Calp” diye bağırان bir kişiye aitti. Necdet Calp’in buna yanıtı, “*söyleyene değil, söyletene bak.*” Oldu. Halkçı parti genel başkanı Necdet calp konuşmasına şöyle devam etti: “*Demokrasiye geçişin sarsıntısız ve arızasız olması için üzerimize düşeni azami dikkat ve sorumluluk içinde yapmaya çalışıyoruz.*” Demokrasinin, milletin oylarıyla dirilerek yeniden hayata geçirileceğini belirten Necdet calp seçmenlerden mutlaka sandığa gitmelerini istedi, aksini isteyenlerden, “maksadınız nedir” diye sorulması gerektiğini söyledi¹⁷⁸. Ülkenin temel sorununun başında işsizlik ve pahalılığın geldiğini belirtmişti ayrıca “*Toprağı bereketli, insanı yürekli, elleri nasırlı halkıma seslenmekten mutluluk duyuyorum*” sözleriyle başlamış ve şöyle devam etmişti: “*Bazı partiler gazetelere sayfa sayfa ilan veriyorlar. Kendilerini taş gibi tanıtıyorlar. Bunlar şimdi taş ise yarın gülle olurlar ve başımıza inerler. Bunların kalpleri de taş gibidir. Bu partiler reklam için ne kadar para ödüyorlar, bu değirmenin suyu nereden geliyor. Halkçı Parti kuruluşuna kadar ne kadar harcadığını açıklamaya hazırdır. Onlar da açıklasınlar. Nereden buluyorlar bu parayı açıklasınlar. Holdingcilere oy vermeyin halkın içinden gelenlere oy verin*”. Şeklinde konuşmuş ve konuşmasının son bölümünde ise şunları

¹⁷⁶ Milliyet, 30 Ekim 1983

¹⁷⁷ Cumhuriyet, 30 Ekim 1983

¹⁷⁸ Tercüman, 30 Ekim 1983

söylemiştir: “Türkiye’yi montaj sanayiinden kurtarmak ve hızlı kalkınma ölçüleri içinde, sanayileşmenin gerektiği üzerinde durarak konuşmasının son bölümünde vatandaşa güler yüzlü bir idare”. “Memurlar, halkın işini görmek zorundadır. Zorluk çıkaracaklarsa gitsinler, yerlerine iş yapacakları getiririz.” Şeklinde konuşmasını tamamlamıştır¹⁷⁹.

4.2.10. Hatay Mitingi

Necdet Calp 30 Ekim’de Antakya’ya gitmiş ve burada yaptığı konuşmada “sosyal devlet ilkesini gerçekleştireceklerini sorunların çözümünde sadece ekonomik gerçeklerle yetinmeyeceklerini belirterek, halktan sandığa gitmeme ya da boş oy kullanma yolundaki telkinlere aldırmayarak, 6 Kasım’da sandık başına gitmelerini” istemişti¹⁸⁰. Calp ayrıca Özal’ı kastederek “Bir parti lideri televizyonda işçilerin çalışma saatlerinin ancak 2000’li yıllarda 42 saate indirilebileceğini söyledi. Bize göre üretim kadar insanın sağlıklı ve uzun yaşaması da önemlidir. İşçilik ağır meslektir. Bütün dünya, çalışma sürelerini 40 saatin altına işçi sağlığı açısından indirirken, bizim bu sosyal gelişmeyi 2000’li yıllara ertelememiz haksızlığın da ötesinde insafsızlıktır” demişti. HP Genel Başkanı Calp konuşmasının devamında işsizlik ve ekonomi hakkında; “Fabrikalar düşük kapasiteyle çalışıyor¹⁸¹. Ekonomimizde bu durgunluğu gidermeyi çok önemli bir sorun sayıyoruz. Bir devlet, bir hükümet yurttaşına asgari yaşama koşullarını sağlayacağı iş vermelidir. Sosyal devlet ilkesinin temelinde, yurttaşı mutlu etmek yatar. HP iktidara geldiğinde işsizliği gidermek için ekonomiyi canlandırarak, atıl kapasiteyle çalışan fabrikaları tam kapasite ile çalıştıracak önlemleri alacaktır. HP iktidarı bir yandan atıl kapasiteyi harekete geçirirken öte yandan yeni yatırımlara yönelecektir. Devlet bütçesinde savurganlığa paydos diyerek, yurdumuzun kaynak sektörlerini harekete geçirecek, halkımızın tasarruflarını özendirecek vergi politikasında ve alet ilkelerine uygun iyileştirmeler yaparak vergi kaçaklarını etkin önlemleri ile önlemeye çalışacağız.” demişti. Calp buradaki konuşmasını tamamlayarak İskenderun’a geçmiştir.

¹⁷⁹ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.173

¹⁸⁰ Cumhuriyet, 1 Kasım 1983

¹⁸¹ Milliyetçi, 1 Kasım 1983

4.2.11. Mersin Mitingi

Halkçı Parti genel başkanı Hatay ve Adana mitinglerinden sonra 31 Ekimde Mersin’de yoğun katılımlı bir miting düzenlemiştir fakat Necdet Calp Mersine geçmeden önce Mersinin birçok ilçesinde de irili ufaklı mitingler düzenlemiştir. Buralarda yaptığı konuşmalarda *“işsizlik ve ekonomi hakkında; “Fabrikalar düşük kapasiteyle çalışıyor¹⁸². Ekonomimizde bu ataleti gidermeyi hayati bir sorun sayıyoruz. Bir devlet, bir hükümet yurttaşına asgari yaşama koşullarını sağlayacağı iş vermelidir. Sosyal devlet ilkesinin temelinde, yurttaşı mutlu etmek yatar. HP iktidara geldiğinde işsizliği gidermek için ekonomiyi canlandıracak, atıl kapasiteyle çalışan fabrikaları tam kapasite ile çalıştıracak önlemleri alacaktır. HP iktidarı bir yandan atıl kapasiteyi harekete geçirirken öte yandan yeni yatırımlara yönelecektir. Devlet bütçesinde savurganlığa paydos diyerek, yurdumuzun kaynak sektörlerini harekete geçirecek, halkımızın tasarruflarını özendirecek vergi politikasında ve alet ilkelerine uygun iyileştirmeler yaparak vergi kaçaklarını etkin önlemleri ile önlemeye çalışacağız.”* demişti.

4.2.12. İzmir Mitingi

Halkçı Parti lideri Necdet Calp 1 Kasım'da İzmir'de konak meydanında bir miting düzenlemişti. Anavatan partisi ve Milliyetçi Demokrasi Partisine oranla alanda daha fazla insan toplayan Halkçı Parti, mitingde coşkulu kalabalığa hitap etmişti¹⁸³. Necdet Calp, 6 Kasım seçimlerinde holdingcilerin adaylarına değil, halkın sorunlarına, dertlerine çare bulan halkçılara oy vermelerini söylemişti. Necdet Calp ayrıca Türkiye’yi holdinglerin insafına terk etmeyeceklerini söylemiş, köprü konusuna tekrar değinerek, köprünün yılda 4-5 milyar geliri olduğunu ve bu gelirin hazineye devredildiğini, köprü satılırsa bu paranın halk tarafından hazineye ödeneceğini, köprünün satılmaması için kendilerine oy vermelerini söylemişti

¹⁸² Milliyetçi, 1 Kasım 1983

¹⁸³ Milliyet, 2 Kasım 1983

Necdet Calp, konuşmasında bankerzedelerin zararlarının tek kuruşa kadar karşılayacaklarını belirtmiş, köprü satışı konusuna da değinerek bunları satarak bir kısım “cebi dolu” insanlara tahsis etmenin doğru olmadığını belirtmişti¹⁸⁴.

4.2.13. Bolu Mitingi

Halkçı Parti Genel Başkanı Necdet Calp 2 Kasım'da Bolu ve Kızılcahamam'da yaptığı konuşmalarda seçime giren diğer partilerin büyük harcamalar yaptığını yineleyerek *“Bu paraların kaynağı kimdir. Onlara boşuna mı para veriyorlar. Sonra karşılığını istemeyecekler mi? 5-6 gün önce sordum hala paraların kaynağını söylenmedi”* demiş ve şöyle devam etmişti: *“Biz asgari ücretten vergi almayacağız diyoruz arkamızdan aynı şeyi söylüyorlar. Veraset ve intikal vergisini kaldıracağız diyoruz, sonra bizim söylediklerimizi tekrarlıyorlar. Şimdi sosyal konutlardan vergi almayacağız diyoruz, göreceksiniz yarın onlar da aynı şeyi söyleyeceklerdir. Ama biz yalnızca söylemiyoruz. İktidara gelince yapacağız da. Demokratik ülkelerde sendikal özgürlüğü işçinin dilediği sendikayı özgürce seçmesi, işvereni ile özgürce toplu pazarlık yapması ve anlaşma olmadığında grev hakkını kullanabilmesi şeklinde kabul edilmektedir. Hatta o ülkelerde işçi yönetime ve kararlara da katılarak refah devletin temel unsurunu oluşturmaktadır”¹⁸⁵. Biz Halkçı Parti iktidarında demokratik işçi hareketini savunacağız”¹⁸⁶. Diyerek sol kimliğini burada daha çok belirgin hale getirmiştir.*

4.2.14. Ankara Mitingi

Necdet Calp 4 Kasım'daki Ankara mitinginde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin över nitelikte şöyle konuşmuştu: *“Ülkemizi 12 Eylül öncesini terör ve anarşi cehenneminden kurtaran Türk Silahlı Kuvvetleri, milletimize verdiği asker sözünü tutarak, demokrasiye geçişin en büyük adımının atılmasına olanak sağlamıştır. Türk ordusu başka milletlerin ordusuna benzemez. Atatürkçü geleneğe sınıksız bağlı olan ordumuz, büyük önderin ‘Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir’ ilkesinin şaşmaz izleyicisidir. Bu nedendir ki, ülkeyi anarşiden, terörden, kargaşadan ve kardeş kavgasından kurtarır. Devrilen demokrasi trenini yeniden rayına oturtur ve*

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 2 Kasım 1983

¹⁸⁵ Cumhuriyet, 3 Kasım 1983

¹⁸⁶ Milliyet, 3 Kasım 1983

parlamentar rejimi yürürlüğe koyar. Daha önce de yaşanan gelişmelerin örneğinde olduğu gibi Silahlı Kuvvetlerimiz aynı doğrultuda görev yapmışlardır”¹⁸⁷. Calp ayrıca seçimlerle ilgili olarak da seçimlerde geçersiz oy kullanmanın halka ve demokrasiye kötülük etmek anlamına geldiğini belirterek, “*Ananızın ak sütü gibi helal oylarınızla demokrasiyi ayağa kaldırın*” demişti¹⁸⁸.

4.3. Milliyetçi Demokrasi Partisi Seçim Söylemler

Milliyetçi Demokrasi Partisinin seçim programına göre Turgut Sunalp toplam 17 ile gitmiş ve mitingler düzenlemiştir. Bu partinin seçim sloganları ise şöyle belirlenmiştir: “bu devleti kolay kurmadık, bu ülkeyi sokakta bulmadık”, “oylarımızı düşünerek verelim, milliyetçi demokrasi partisini seçelim”. “İmtiyaz yok, sınıf kavgası yok, iktidar milliyetçi demokrasi partisine, huzur ülkeye Kendi geleceğinizi kendiniz belirleyeceksiniz”, “kaygılı, karanlık bir yarın mı, güvenli, güçlü bir milliyetçi demokrasi partisi iktidarı mı”? “Seçime katılın, oyunuzu kullanın, gücünüzü gücümüze katın”. “Oyuna gelme, oyunu bölme, milliyetçi demokrasi partisini seç, demokrasiye geç”. “Bir daha ağlama anacığım, artık çocuklar ölmeyecek, artık çocuklar ölmeyecek, sana ve ailene güvenceyi milliyetçi demokrasi partisi getirecek”¹⁸⁹.

4.3.1. İzmir Mitingi

Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut SUNALP seçim kampanyasının ilk mitingini 16 Ekim’de İzmir Cumhuriyet Alanı’nda yapmıştır. Burada yaptığı konuşmada, memlekete duyduğu ilahi aşk politikaya atıldığını belirten Turgut Sunalp iktidara geldiklerinde devlet kadrosunu saygın hale getireceklerini, işsizlik ve enflasyonla mücadele edeceklerini söyledi¹⁹⁰. Konuşmalarına şöyle devam etti: “*Bize güvenin, size emin ve büyük yarınlar getireceğiz. Oylarınızı dengeli bir ekonomi, sağlıklı bir demokrasi, güçlü bir Türkiye için kullanın, sizlerden eksiksiz bir vekalet talep ediyorum*” demişti. Ülkedeki tehlikenin tamamıyla atlatılamadığını, ihanet yuvalarının içinde hala kalıntıların

¹⁸⁷ Milliyet, 5 Kasım 1983

¹⁸⁸ Tercüman, 5 Kasım 1983

¹⁸⁹ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.176

¹⁹⁰ Milliyet, 17 Ekim 1983

bulunduğunu belirten Turgut Sunalp, gafillerin birinci cevaplarını 12 Eylül’de aldıklarını, ikinci cevaplarını da 6 Kasım’da Türk milletinden alacaklarını söylemişti. Konuşmasında Kıbrıs sorunu ve Yunanistan’dan bahseden Turgut Sunalp, “Egenin öbür tarafındaki komşularımızın ne istediğini, ne aradığını biliyoruz. Temennimiz aradıklarının böyle olmamasıdır.” Dedi¹⁹¹. İktidara talip olduklarını belirterek “Sizlerden kopmadan, sizlerle diyalog içinde devleti idare edeceğiz. Dürüst olacağız. Bugün parti, yarın iktidar olarak, siyasi hesaplara, şahsi menfaatlara, oy kaygısına hiçbir zaman yer vermeyeceğiz. Eğer her sabah kalktığınızda daha iyi bir Türkiye görmek istiyorsanız oylarınızı Milliyetçi Demokrasi Partisine verin. Oylarınızı, dengeli bir ekonomi, sağlıklı bir demokrasi, güçlü bir Türkiye için kullanın, sizlerden eksiksiz bir vekâlet talep ediyorum” demişti. Türkiye’de temel rakamların yerinde sayarken sadece iki rakamın, işsizlikle enflasyonun, ilerleme gösterdiğini, bu ikisinin birleşmesi sonucu artık taşıyamayacak bir yük haline geldiğini belirten Turgut Sunalp, iktidara gelmeleri halinde ilk ele alacakları konunun serbest bölgeler olacağını söylemişti. Turgut Sunalp İzmir mitingindeki sözlerine şöyle son verdi: “Güçlü bir Türkiye için sizlerden eksiksiz bir vekâlet talep ediyorum” diyerek sözlerini tamamladı.

4.3.2. Kütahya Mitingi

17 Ekim’de İzmir’den Kütahya’ya geçen milliyetçi demokrasi partisi genel başkanı Turgut Sunalp buradaki konuşmasında Egeden yurdun dört bir tarafına zafer havası getirdiklerini belirterek, “bu demokrasinin, onun teminatı olan milliyetçi demokrasi partisinin. Sizin partinizin zaferidir.” dedi. “Yalnız ve yalnız sizleri, milleti, milli menfaatlerimizi düşünüyoruz. Bu düşüncelerden ayrılmayacağız. Partimizin memleket hizmetine girdiği 16 Mayıs tarihinden beri Kütahyalılardan büyük ilgi gördük, bize güç ve ümit verdiniz. aynı şekilde 6 Kasım günü bütün oylarınızı kıymetli Kütahyalı evlatlarımızın yer aldığı parti listemiz için kullanacağından eminim. Kütahya tam liste çıkacak bir kalemiz olacaktır eminim. Kütahya’ya bu gözle bakıyorum¹⁹².” diyen milliyetçi demokrasi partisi genel başkanı Turgut Sunalp 50 milyonluk bir nüfusa ulaşan Türkiye’nin sayısız meselesi olduğunu da hatırlatarak şunları söyledi: “Yarın 60-70 milyonu aşacağız, meselelerimiz her

¹⁹¹ Cumhuriyet, 17 Ekim 1983

¹⁹² Milliyet, 18 Ekim 1983

zaman olacaktır. Meseleleri hemen çözeceğiz diye bir iddiamız yoktur. Ancak meseleleri azaltacağız. İktidara geldiğimizde meselelerimizde toplumu en çok rahatsız edenlerini öncelikle ele alacağız. Milliyetçi Demokrasi Partisi olarak ülkenin geleceğinde yalnız maddi varlıkların değil, milli ve manevi değerlerin de ön planda tutulması gerektiğine inanıyoruz. Biz bu değerlere gönül vermiş bir partiyiz. Türk gençliği bu inançlarımızın doğrultusunda yetiştirilecek, geleceğe inançla bakma fikri hakim kılınacaktır. Çocuklarımız huzur ve güven içinde tahsillerini yapabileceklerdir. Artan hayat pahalılığı karşısında her yıl yükselen okul kitapları fiyatlarına dur diyeceğiz. Milliyetçi Demokrasi Partisi iktidarında okul kitapları fiyatlarında artış olmayacaktır. İlköğretimin bütün kitaplarını devletin sağlaması için gerekli tedbirlerin alınması gayreti içerisinde olacağız¹⁹³.”

Turgut Sunalp daha sonra Türkiye’de yılların birikiminin doğurduğu ekonomik sıkıntıların bütün gayretlere rağmen henüz bitmediğini vurgulayarak şöyle devam etti: “12 Eylülün getirdiği istikrar ortamına rağmen ekonomik tedbirlerde yapılan yanlışlıkların doğurduğu işsizlik bugün ülkenin en büyük problemi olmuştur. Cumhuriyet rejiminin belkemiğini teşkil eden orta tabakanın ezilmesine, yok edilmesine sebep olan politika kahramanları ne yazık ki bu kitlelerin hamisi olmakla öğünebilmektedirler. Milletimiz bu acı gerçekleri yaşamakta, müsebbiplerini bilmektedirler tarihe mal olmuş engin hoşgörüsüne rağmen onları affedememektedir. Onun içindir ki biz yüce milletimizin 6 Kasım’da denenmiş denemeyeceğine inanıyoruz.” dedi ve devam etti “sizlerden geldiğimiz için sizleri tanıyoruz, meselelerinizi biliyoruz. İşçinin, köylünün, kentlinin, memurun, işverenin meselelerini biliyoruz. Bilhassa 6 Kasım’dan sonra bizim meselemiz olacaktır. Sizleri büyük dalgalanma ve farklılıklar göstermeyen dengeli bir bünyeye kavuşturmak vazifemizdir.” şeklinde konuşmuştu. Artan hayat pahalılığından bahseden Turgut Sunalp konuşmasına şöyle devam etmişti: “Cumhuriyet rejiminin bel kemiğini teşkil eden orta tabakanın ezilmesine, yok edilmesine sebep olan politikanın kahramanları ne yazık ki, bu kitlelerin hamisi olmakla övünebilmektedirler. Milletimiz bu acı gerçekleri yaşamakta, müsebbiplerini bilmekte, tarihe mal olmuş engin hoşgörüsüne onları affedememektedir. Onun içindir ki biz, yüce milletimizin 6

¹⁹³ Hürriyet, 18 Ekim 1983

*Kasım'da denenmişı denemeyeceğine inanıyor, milletimizin sağduyusuna güveniyoruz*¹⁹⁴.” Diyerek konuşmasını sonlandırmıştır.

4.3.3. Trabzon Mitingi

18 Ekim’de Trabzon’da konuşan Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp, burada çokça Karadenizlileri övdükten bundan sonra Karadenizlilerin Milliyetçi Demokrasi Partisi etrafında toplanacaklarını belirtmişti. Karadenizlilerin Türkiye’nin mimarı olduğunu belirterek konuşmasına başlayan Turgut Sunalp sözlerini şöyle sürdürdü: *“Milletçe büyük bir tehlike geçirdik. Bunu en yakından yaşayan, acısını çekenlerdeniz. Bundan dolayıdır ki Karadenizli olarak Milliyetçi Demokrasi Partisi etrafında toplandınız. Kendi partinizi seçtiniz. Tercihiniz ancak düşmanları rahatsız edebilir”*.

Sıkıntıları belirli bir dönem içinde mutlaka ortadan kaldıracaklarını, taban fiyatı hak fiyat haline getireceklerini ve ürünün parasını zamanında ödeyeceklerini belirten Turgut Sunalp her türlü totaliter düşüncüyü bir anlayışla gençleri yetiştireceklerini ifade etti¹⁹⁵.

Özellikle bölgenin milliyetçi hassasiyete sahip gençlerine konuşmasında sıkça yer vermiştir. Turgut Sunalp’ın buradaki konuşmasında ayrıca *“6 Kasım’da sizlerin devletin yanında yer alacağınızdan eminim. Partimiz etrafında sizin birleşeceğinize eminim ülkenin birlik ve beraberliğinin bekçisi olacağını belirtmişti. Bu birlik ve beraberliğin önemli tezahürlerinden biri 6 Kasım seçim sandıklarıdır. Bu sandıklardan çıkacak Milliyetçi Demokrasi Partisi iktidarı birlik ve beraberliğin sembolü olacaktır.”* demişti. Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp Trabzon’daki konuşmasını şu sözlerle sonlandırdı. *“12 Eylül huzur ve güven ortamının devam etmesini istemeyenlerin kirli yüzlerini gösterdiklerini söyledi. Seçmenlerin kaderini uzun bir süre teslim edecekleri insanları tanımaları ve haklarında fikir sahibi olmaları gerekir*¹⁹⁶.” Turgut Sunalp ayrıca kendilerinin 12 Eylül’ün huzur ve güven ortamını devam ettireceklerini anarşi ve terörle mücadeleye bir koalisyon hükümetinin gücünün yetmeyeceğini, koalisyonların ülkeye daima

¹⁹⁴ Cumhuriyet, 18 Ekim 1983

¹⁹⁵ Cumhuriyet, 19 Ekim 1983

¹⁹⁶ Tercüman, 19 Ekim 1983

zarar vereceğini belirtmiş, ülkede karşılaşılan çoğu sıkıntının oluşmasında son yıllarda yaşanan siyasi kargaşaların büyük rolü olduğunu ayrıca koalisyon olmayacak. Ben bir istihbaratçıyım istihbarata dayanarak söylüyorum. Dedi ve ilave etti: “Karadenizlilerin her zaman olduğu gibi 6 Kasım’da da devletin yanında yer alacaklarına eminim¹⁹⁷.” Dedi.

Turgut Sunalp buradaki konuşmasının devamında 6 Kasım Türkiye’nin kaderinin belirleneceği seçimlerde oyların sorumluca kullanılmasını, gülen insanların güçlü Türkiye’sini vaat ettiğini söyledi. Halkın çoğunlukla sıkıyönetimin devamından yana olduğunu savunan milliyetçi demokrasi partisi genel başkanı Turgut Sunalp, sıkıyönetimin devamı ya da kalkması yolunda bir karara varabilmek için şartların değerlendirilmesinin gerektiğini vurgulayarak, “*sıkıyönetimi gerekli kılan şartlar ortadan kalkmışsa kuvvetten tasarruf için sıkıyönetim sona erdirilir. Ancak şartlar ortadan kalkmış değil.*” Şeklinde konuştu¹⁹⁸.

4.3.4. Samsun Mitingi

Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp 19 Ekimde Samsunda yaptığı konuşmasında şöyle dedi: “*Aziz milletimizin teveccühüne mazhar olup devletin idaresine geldiğimiz takdirde 12 Eylül felsefesi ve kararlı tutumunu devam ettireceklerini, vatan hainlerinin karşılarında Milliyetçi Demokrasi Partisinin güçlü iktidarını bulacağını, Milliyetçi Demokrasi Partisinin, Türkiye’nin rejiminin, güveninin, huzurunun teminatı olacaktır. Ülkenin birlik ve beraberliğinin bekçisi olacağını belirtmişti. Bu birlik ve beraberliğin önemli tezahürlerinden biri 6 Kasım seçim sandıklarıdır. Bu sandıklardan çıkacak Milliyetçi Demokrasi Partisi iktidarı birlik ve beraberliğin sembolü olacaktır*”¹⁹⁹. Ayrıca Milliyetçi Demokrasi Partisi lideri Turgut Sunalp konuşmasına şöyle devam etti: “*Düzeltilmesi gereken çok şey vardır. Ekonominin ciddi darboğazlarından biri bürokrasidir; ekonomi bu darboğazdan mutlaka çıkacaktır. Ekonomi gibi, vatandaşta bürokrasinin her zaman lüzumlu olmayan yükünden kurtarılacaktır.*” demişti. Konuşmasında ayrıca ekonomik ve sosyal dengesizliklerin giderileceğini, zayıfı, yalnızı koruyarak

¹⁹⁷ Milliyet, 19 Ekim 1983

¹⁹⁸ Tercüman, 19 Ekim 1983

¹⁹⁹ Cumhuriyet, 20 Ekim 1983

yanlarında olacakların, dışarda ve içerde kuvvetli bir devlet görüşüne sahip olacaklarını ifade etmişti²⁰⁰.

4.3.5. Eskişehir Mitingi

Turgut Sunalp 24 Ekim’de Eskişehir’de yaptığı mitingde Milliyetçi Demokrasi Partisi’nin halk nezdinde daha önceki halk buluşmalarına göre daha coşkulu olduğu kanısına varmıştır. Buradaki konuşmasında, *“Türkiye’nin önemli iç ve dış meselelerinin olduğunu, bunu da ancak güçlü iktidarların çözebileceğini bu yüzden oy bölünmelerinin ülkeye pahalıya patlayacağını, bu yüzden de yeni düzenin teminatı olan Milliyetçi Demokrasi Partisi’nin etrafında toplanmalarının gerektiğini”* belirtmişti. Turgut Sunalp konuşmasının devamında ülkeyi yıkmak isteyenler ve 12 Eylül Harekâtıyla sağlanan huzur ortamıyla ilgili konuşmuştu. *“12 Eylül’ün huzur ve güven ortamını devam ettireceklerini anarşi ve terörle mücadeleye bir koalisyon hükümetinin gücünün yetmeyeceğini, koalisyonların ülkeye daima zarar vereceğini”* belirtmiş, *“ülkede karşılaşılan çoğu sıkıntının oluşmasında son yıllarda yaşanan siyasi kargaşaların büyük rolü olduğunu”* belirtmişti²⁰¹.

4.3.6. Kayseri Mitingi

Turgut Sunalp 25 Ekim’de seçim kampanyasının ikinci turunu gerçekleştirmek için Kayseri’ye gitmiştir ve burada yaptığı konuşmada, ticaret ve sanayi hayatımızın son yıllarda karşılaştığı sıkıntılarda geçmiş dönemdeki siyasi kargaşanın ve istikrarsızlığın büyük rolü olduğunu, Ekonominin bozulması sosyal sıkıntıları artırmış, bundan da siyasi ortam etkilendiğini dile getirmiş ve şöyle devam etmiştir: *Biz soruyoruz siz de sormalısınız ve bu soru 6 Kasım günü milletin ve yüce Allahın huzurunda cevabını bulmalıdır. Kendi hür iradeniz ve milli şuurla meydana getireceğiniz bu iktidar içindeki sinmiş hainlere cevap; dışarıdaki düşmanlara şamar olacaktır.”* Turgut Sunalp hemen hemen gittiği ve miting yaptığı her yerde koalisyonların olmaması gerektiğini koalisyonların ülkeyi anarşiye ve teröre sürüklediğini yinelemiş burada da konuşmalarının bir benzerini yapmıştır buradaki konuşmasının sonunda şunları söylemiştir: *“12 Eylül’ün huzur ve güven ortamını devam ettireceklerini anarşi ve terörle mücadeleye bir koalisyon hükümetinin*

²⁰⁰ Milliyet, 20 Ekim 1983

²⁰¹ Milliyet, 25 Ekim 1983

gücünün yetmeyeceğini, koalisyonların ülkeye daima zarar vereceğini, ülkede karşılaşılan çoğu sıkıntının oluşmasında son yıllarda yaşanan siyasi kargaşaların büyük rolü olduğunu” belirtmişti²⁰².

4.3.7. Erzurum Mitingi

Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp 26 Ekim’de Erzurum’da yaptığı mitingde meydanda bulunan halka hitaben “Mevcut bölgelerin arasındaki farklılıkların giderilmesinin adil bir iradenin birinci vazifesi olduğunu, 12 Eylül huzur ve güven ortamının devam etmesini istemeyenlerin kirli yüzlerini gösterdiklerini söyledi. Sunalp, *Seçmenlerin kaderini uzun bir süre teslim edecekleri insanları tanımaları ve haklarında fikir sahibi olmaları gerekir.* Şeklinde konuştu. Milliyetçi demokrasi partisi genel başkanı Turgut Sunalp konuşmasına şöyle devam etti: “*Bunun için düşündüklerimizi anlatmaya çalışıyoruz. Yine bunun için oylarınıza talip olan diğer partileri iyi tanımanız ve hataya düşmemeniz gerektiğini söylüyor ve hatırlatıyoruz. Bu beş yıl için idareyi teslim edeceğiniz siyasi ekibin memleketi dünyanın zor şartları içinde sıkıntı ve tehlikeye sokmadan huzur ve güvenliğinize gölge düşürmeden idare edebilecek güçte olması gerekir*”²⁰³.

Mevcut bölgeler arasındaki farklılıkların giderilmesinin adil bir idarenin birinci vazifesi olduğuna dikkat çeken Turgut sunalp, bu bölgelerden insan ve kaynak gücünü durdurmanın ve bu kaynakları yerinde değerlendirmenin ilk vazifesi olacağını bildirmiştir²⁰⁴. Türkiye’ye demokrasiyi çok görenlerin seçmenleri sandık başına gitmemeye çağırdıklarını belirten Turgut Sunalp konuşmasını şöyle sürdürdü: “*12 Eylül huzur ve güven ortamını milletimize çok gören, Türkiye’yi bölmek, parçalamak hevesinden vazgeçmeyen dış düşmanlar son zamanlarda gene ortaya çıkmaya başlamışlardır. Seçim ortamından yararlanacağını sanan gafiller Fatsa da, Tunceli de kirli yüzlerini göstermişlerdir. Türkiye’ye demokrasiyi çok gören bu hainler şimdi de aziz milletimizi seçim sandığı başına gitmemeye zorlamaktadır. Özgürlüklerin düşmanı olan komünizm Türk seçmenini de iradesi ile harekette alıkoymaya çalışmaktadır*”. Konuşmanın bu bölümünde komünizm tehlikesinden bahsetmiş, daha sonra “*Bir lideriniz olarak oylarınızı bana verin, benimle beraber*

²⁰² Milliyet, 26 Ekim 1983

²⁰³ Milliyet, 27 Ekim 1983

²⁰⁴ Cumhuriyet, 27 Ekim 1983

olun, inanmıyorsanız biz kara rey istemiyoruz, ak rey istiyoruz. 6 Kasım'da yapacağınız tercih milli tercih olmalıdır. Bu tercih milli şuur ve sorumluluk duygusu ile yapılmalıdır. Tak, tak, tak yapıp mührü üç partiye atmayın. Şimdiye kadar sizlere hep yalan vaatlerde bulunuldu. Altmış senelik Cumhuriyet'te adım atılmadı. İktidara geldiğimizde bir önceki günden daha müreffeh günler sağlayacağız” diye konuşmuştur. MDP lideri Turgut Sunalp konuşmasının sonunda ise MDP milliyetçiliğinin birleştirici Atatürk milliyetçiliği olduğunu kaydederek sözlerini şöyle tamamlamıştır: “Bugün Türkleri kucaklayan fark gözetmeyen bir milliyetçiliktir, bundan böyle memlekette mezhep, ırk, sınıf ayırımına hiçbir surette müsaade edilmeyecek ideolojik bölünme ve kavgalara müsaade edilmeyecek. Millet'in yeni bir maceraya tahammülü yoktur. Bize vereceğiniz iktidar şahıs iktidarı değil millet'in iktidarı olacaktır.” Diyerek konuşmasını tamamlamıştır.

4.3.8. Diyarbakır Mitingi

Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp Doğu gezisinin ikinci gününde 27 Ekim'de Elazığ ve Diyarbakır'a gitmişti. Elazığ'daki konuşmasında “Sizleri Milliyetçi Demokrasi Partisine oy vermekten çok sandık başına gitmeye davet ediyorum²⁰⁵. Bu seçimlerde oy verme oranı düşerse bunu devlete karşı bir hareket olarak kabul ederim.” demişti. Diyarbakır'daki konuşmasında bölgesel sorunlara değindi iktidara geldiklerinde ele alacakları ilk konunun doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinin geri kalmışlığına çare aramak olacağını belirten Turgut Sunalp sözlerini şöyle sürdürdü. “yöreleri aynı düzeye getirmek devletin ve bizlerin vazifesidir²⁰⁶. Geri kalmışlığı sizler için bir kader olarak kabul etmiyorum. Tarihin her döneminde devlete her şeyi veren sizlerin devletten hizmet ve şevkat beklemesi en tabii hakkınızdır. Bunun geçmişte tam anlamıyla anlaşıldığını söylemek zordur. Gelecekte bu hata düzeltililecektir. Demokrasinin yeni koalisyonlara, zayıf hükümetlere tahammülü yoktur. Dedi.

Sunalp, Doğuda okulu olmayan köylerin ışık görmeyen on binlerce insanın, suyu akmayan, yolu bulunmayan yörelerin, doktor tanınamış hastaların bulunduğunu vurgulamıştır. Konuşmasının diğer bölümünde orta doğudaki karışıklığa değindi.

²⁰⁵ Tercüman, 28 Ekim 1983

²⁰⁶ Milliyet, 28 Ekim 1983

Milletçe her zamankinden daha fazla birlik ve beraberlik içinde uyanık bulunulması gerektiğini hatırlatan Sunalp sözlerini şu cümlelerle bitirdi. *“cumhuriyet idaresinde yaşamak bir mutluluktur. Hürriyetin kıymetini bilmek gerekir hürriyetler rejimin yıkılması olarak kullanılamaz. Hürriyet, kanunsuzluk demek değildir. Demokrasinin ve devlet idaresinin, ekonomik, sosyal hayatın temeli, en kıymetli hedef insandır”*. Dedi ve Güney Doğu Bölgesi seçim turlarına devam etti.

4.3.9. Şanlıurfa Mitingi

Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp Diyarbakır'dan sonra 28 Ekimde Şanlıurfa'ya geçmiş, burada ilk olarak Siverek'te yaptığı konuşmasında af konusuna değinerek şartlar elverip iktidara geldiklerinde sadece kader kurbanlarının affını düşüneceklerini bunun dışında getirilecek bir genel affa karşı olduğunu söylemişti. Daha sonra Şanlıurfa'ya geçen Turgut Sunalp burada yaptığı konuşmalarda anarşi ve terör üzerinde durmuştur. Ayrıca mitinge gelen halka hitaben: *“Size şunu vaat ediyorum, her sabah kalktığınızda kendinizi daha güvende hissedeceksiniz. Bizim için önce devlet, sonra demokrasi, sonra iktidar gelir. Oyları bölmeyin size çok yalan söylendi. Artık kanmayın toprak reformu yasası 2-3 gün içinde çıkabilir, onun için ayrıca değinmiyorum”* şeklinde konuşmuştu²⁰⁷.

Turgut Sunalp burada yaptığı konuşmada ayrıca *“Bizim talip olduğumuz iktidar, ateşten bir gömlektir. Ama giymeye hazırız. Ne yapalım memleketi başkalarına teslim edelim yine mi yaksınlar? Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden başka itimat edeceğimiz parti yoktur, bu kere verilecek oylar sadece bir siyasi partiyi iktidar yapmanın çok ötesinde mana taşımaktadır. Başlamakta bulunduğumuz yeni demokratik rejimin ve devletimizin geleceği söz konusudur. İktidarı MDP'den başka emanet edebileceğiniz, itimat edebileceğiniz başka bir siyasi parti yoktur. Partimizin iktidar olması, bu seçimlerin ifade ettiği manaya cevap ve itimat olacaktır.”* şeklinde konuşmuştu²⁰⁸.

²⁰⁷ Milliyet, 29 Ekim 1983

²⁰⁸ Milliyet, 29 Ekim 1983

4.3.10. Kahramanmaraş Mitingi

Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp Kahramanmaraş'ta yaptığı konuşmada *“Türkiye'nin kaderi üzerinde oyun oynanması yeni bir hadise değildir. Bugün her zamandan fazla birlik ve beraberlik içinde bulunmaya, kırılganlıkları ve küskünlükleri unutmaya mecburuz.”* Dedi. Turgut Sunalp Kahramanmaraş'ın 12 Eylül öncesinde dehşet verici acı günler yaşadığını hatırlatarak dış düşmanlar uğruna Türk kanı akıtılmaması gerektiğini belirtti. Daha sonra can ve mal güvenliğine değinen Turgut Sunalp konuşmasını şöyle bitirdi. *“Bunların siyasi bir iktidar tarafından nasıl korunacağını düşündüğünüzü ve bir ölçüde kuşkulu olduğunuzu biliyorum. Bu düşünce ve endişelerinizin teminatını vermek için geldim. Milletin yolunu kesmek isteyenler gibi partimizin yolunu kesmek isteyenler sizin oylarınız bölmek isteyenler de vardır. Türkiye'nin yolunu kesmek isteyenler hüsrana uğradığı gibi partimizin yolunu kesmek isteyenler de hüsrana uğrayacaktır. Sizlere güçlü, dürüst ve adil bir iktidar vaat ediyoruz. Bu bütün milletin iktidarı olacaktır. Bizim vazifemiz sizi rahat ettirip iç ve dış düşmanları rahatsız etmektir”.* Turgut Sunalp 12 Eylül öncesi günlerde yaşanan dehşet verici acı günleri anımsatarak, can ve mal güvenliğinin öneminden bahsetmişti. Buradaki konuşmasını tamamlayarak helallik isteyip Gaziantep'e doğru yola çıkmıştır²⁰⁹.

4.3.11. Adana Mitingi

Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp 30 Ekim'de Adana'da yaptığı konuşmada *“kesintisiz bir demokratik parlamenter düzenin kurulabilmesi temelde hatasız hareket edilmesine bağlıdır.”* Dedi. Turgut Sunalp sözlerini şöyle sürdürdü: *“Önümüzdeki Pazar gününden sonra başlayacak dönemde iktidar sorumluluğunu alacak partinin iyi seçilmesi, rejimin geleceği ve teminatı bakımından her zamankinden daha fazla değer taşımaktadır. Kurulacak iktidar vatandaşlara hiçbir zaman bugün ki yaşantısını aratmamak durumundadır”*²¹⁰.

Turgut Sunalp kimsenin yaptıklarına sahip çıkmadıklarını söyledi. Sunalp her zamanki gibi koalisyona karşı çıktıktan sonra, *“Türk milleti koalisyon sıkıntısına*

²⁰⁹ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, S.180

²¹⁰ Milliyet, 31 Ekim 1983

kendisine neye mal olduğunu unutmamıştır. Milletimiz, bugün koalisyon peşinde koşan gözü dönmüş koltuk heveslilerinin meydanlardaki yalanlarını ibretle seyretmektedir. Türk ekonomisini sarsan, orta tabakayı yok eden tatbikatlarının açısını millete yaşatanların bir anda bütün bunları yok sayıp, tekrar meydanlara çıkmasını millet hüznüyle seyretmektedir”²¹¹. Dedi. Turgut Sunalp kimsenin yaptığına sahip çıkmadıklarını söylerken de şöyle konuştu: “Büyük Atatürk’ün kurduğu cumhuriyetimizi yaşatmaya ant içmiş nesiller olarak ülkenin kalkınması için elden gelen çabanın gösterildiğine inanıyoruz. Yarın ki nesillerin Atatürk Türkiye’sinin nimetlerini anlayabilmesinin dünün yoksulluklarını unutmadan mümkün olabileceğinin inancı içerisindeyiz. Onun içindir ki inkârcı değil, takdirci, hizmetleri kafi gören değil, daha büyük yatırımlar yapılmasını hedef alan nesiller yetişmesi inancı içerisindeyiz. Bu inancımızın bir ifadesi olarak, bu ülkeye huzur ve mutluluk veren, bu ülkeye tek çivi dahi olsa çakan, herkesi sevgiyle anarız.” Turgut Sunalp ayrıca Milliyetçi Demokrasi Partisinin komünizmle, komünist odaklarla nasıl mücadele edileceğini kadrolarının çok iyi bildiğini hiçbir partinin bu konuda Milliyetçi Demokrasi Partisi kadar kararlılıkla meydana çıkamayacağını söylemiştir. Ayrıca Sunalp koalisyonla karşı çıkarak; halkın, koalisyon peşinden koşan gözünü koltuk sevdası bürümüş kişilerin meydanlarda yalanlarını seyrettiklerini belirtmiştir²¹².

4.3.12. Konya Mitingi

Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp 31 Ekim’de Konya’da yaptığı konuşmasında MDP’nin Türkiye’nin sorunlarını çok iyi bilen ve bunun önlemlerini en iyi uygulayacak kadronun partisi olduğunu savunarak, “Yıllarca tek kişi hâkimiyeti altındaki partilerden çile çekmiş vatandaşlarımıza gerçek demokrasi anlayışı getiriyoruz”²¹³. Biz şahıs partisi değil, ekip ve kadro partisiyiz” şeklinde konuşmuş ve konuşmasının devamında “milletin geçim sıkıntısının mutlaka çözüme kavuşması gerektiğini bildiklerini de kaydederek konuşmasını şöyle sürdürmüştür: Orta tabakanın belkemiğini esnaf ve sanatkârlarımızın teşkil ettiğine kanıyız bu inançla milliyetçi demokrasi partisi

²¹¹ Cumhuriyet, 31 Ekim 1983

²¹² Milliyet, 31 Ekim 1983

²¹³ Tercüman, 31 Ekim 1983

*iktidarlarında esnaf ve sanatkârlarımızın meselelerine özel bir dikkat ve ihtimam göstereceğiz*²¹⁴.” Kendilerini mesleklerinden bezdirir hale geldiğin görüyoruz, toprağın verimini artırmak kıraç toprakları mümbit hale getirmek Milliyetçi Demokrasi Partisinin başlıca hedefidir. Bugün Konya ovasından aldığınız mahsulü ilk hedefte iki misline çıkarmak ana gayemizdir. Bu kadar meşakkatle idrak ettiğiniz mahsulün tam karşılığını almanız, partimizin taviz kabul etmez vazifesidir. Seni, alın terinin karşılığını almak için aylarca bekletmeyeceğiz.

Biz her gün bir önceki günden daha mutlu ve daha müreffeh olacaksınız diyoruz, sizlere vaat değil taahhütte bulunuyoruz. Turgut Sunalp, komünizm konusunda da *“Cenabı Allah’ın nimetlerini beynelmilel komünizmin Türkiye’deki entrikalarına kurban ettirmeyecek inanç sahipleriyiz. Bu memlekette enternasyonalı değil, istiklal marşını ebediyen söyleyeceğiz”* demişti²¹⁵.

4.3.13. Antalya Mitingi

Seçimlere 5 gün kala Antalya’da konuşan Turgut Sunalp, burada yaptığı konuşmasında; *“Devlet ve demokrasi için, Allah için sandık başına gidin. Parti için değil. İçiniz ne diyorsa onu yapın. Biz kara oy peşinde değil ak oy peşindeyiz. Patronları zorlayıp fabrikaları tam kapasiteyle çalıştıracamız. Yabancı sermaye bularak fabrikalar açacağız.”* demişti. *“12 Eylül’ün huzur ve güven ortamını devam ettireceklerini anarşi ve terörle mücadeleye bir koalisyon hükümetinin gücünün yetmeyeceğini, koalisyonların ülkeye daima zarar vereceğini ülkede karşılaşılan çoğu sıkıntının oluşmasında son yıllarda yaşanan siyasi kargaşaların büyük rolü olduğunu”* belirtmişti²¹⁶.

4.3.14. Ankara Mitingi

Turgut Sunalp, 2 Kasım’daki Ankara mitinginde halkçı Parti ve Anavatan Partisine çattı. Turgut Sunalp, Halkçı Parti’ye çatarak, *“Hem Anayasa’daki kadar soluz diyorlar, hem de Enternasyonale gireceğiz diyorlar. Komünistleri rey vermeye çağırıyorlar”* demişti. Turgut Sunalp Doğudaki depremde duyduğu üzüntüyü dile getirerek şöyle konuştu: *“Solcu olduğunu iddia eden bir parti ne yapmak istediğini,*

²¹⁴ Tercüman, 1 Kasım 1983

²¹⁵ Milliyet, 1 Kasım 1983

²¹⁶ Milliyet, 1 Kasım 1983

milletin kaderine nasıl yön vereceğini ortaya koyamadı. Hangi çizgide olduğu belli olmayan, sağ-solu karıştırmayı marifet sayan ve koalisyon ortağı olma hevesi ile yola çıkan bir başka partinin ise neler düşündüğünü gördünüz²¹⁷. Meselesini tek bir kişinin kaprisi üzerine oturtan, geçmişi inkâr, gelecekte devlet malını satışa çıkarma üzerine kurulmuş bu partinin Türk milletine nasıl bir kader çizdiğini ise çok kısa geçmişte yaptıklarıyla gördünüz. Milleti, orta tabakayı bankarlara feda eden, ülkeyi işsizlerle dolduran bu zihniyet ne yazık ki değişmediğini ilan ederek gidiyor”.

Ankara mitinginde, miting programındaki en sert konuşmalarından birini yapan Turgut Sunalp sağa-sola yaranma gayretinde olmadıklarını, Milliyetçi Demokrasi Partisi için “önce devlet sonra demokrasi daha sonra da parti gelir” dedi. Turgut Sunalp konuşmasına şöyle devam etti: “bizim dışımızdaki bir parti, meselesini tek kişinin kaprisi üzerine oturup geçmişi inkar etmektedir.” Dedi. Ayrıca partisini diğer partilerden ayıran özelliklerini anlatarak şöyle konuşmuştu: “Milletin malı olan eserleri hizmet dönemlerinde gerçekleştiren grup ve kişileri unutmayı değil, hatırlamayı bilen partiyiz. İşte bizim diğer partilerden ayrıldığımız görüşlerden birisi de bu, karşımızda inkârcı bir zihniyet, milletin karşısında çekinmeden başkalarının hizmetlerini kendisine mal edebilen bir zihniyet var²¹⁸. Biz, siyasi yelpazenin Atatürkçü noktasında bulunduğumuzu ilan eden, bununla iftihar eden bir partiyiz. İki buçuk oy uğruna devleti yıkmak için kalkan sol kola sarılmayı marifet sayan, sonradan muhafazakârım diyebilen insanlar değiliz. Bizi karşımızdaki partilerden ayıran ana noktalardan birisi de bu, biz sağa-sola yaranma gayreti ve hevesi içerisinde hepsini iki elle birleştirdim, diyebilen fanatizmin zebunu değiliz. Oy için dürüstlüğümüzden vazgeçmeyiz”²¹⁹.

4.3.15. İstanbul Mitingi

Turgut Sunalp, 3 Kasım'daki İstanbul mitinginde komünizme ve Turgut Özal'a çatmış ve şöyle konuşmuştu: “biz köprüyü satmayacağız, onun geliri ile ikinci köprüyü ve tüp geçişi gerçekleştireceğiz.” Dedi.

²¹⁷ Milliyet, 3 Kasım 1983

²¹⁸ Milliyet, 3 Kasım 1983

²¹⁹ Cumhuriyet, 3 Kasım 1983

Saraçhanede toplanan ve ellerinde “ele verir talkını, kendi yutar salkımı. Bay Özal uyutamaz İstanbul halkını.” “Alma bankerzedenin ahını, çıkar 6 Kasımda.” “Bay Özal televizyonda rahatsın, ya gece uyurken.” ve “bu devleti kolay kurtarmadık, bu ülkeyi sokakta bulmadık, oylarımız düşünerek verelim.” Gibi pankart ve döviz bulunan yaklaşık 6-7 bin kişilik topluluğa ilk hitap eden Milliyetçi Demokrasi Partisi İstanbul il başkanı Kenan Yılmaz oldu. Konuşmalarında, “7 Kasım sabahı iktidar olacağız.” Diyen Kenan Yılmaz, “önce Allah u Teâlâ’ya sonrada sizin oylarınıza güvenerek böyle konuşuyorum²²⁰.” Dedi.

Davul zurna eşliğinde folklor ekiplerinin ve kılıç kalkan ekiplerinin gösteri yaptıkları mitingde ikinci olarak mikrofona gelen Milliyetçi Demokrasi Partisi İstanbul milletvekili adaylarından sendikacı Emin Kul da Turgut Özal’a çatarak “dar gelirliilere bol kepçe ile mutluluk dağıttığını” öne sürdü.

Eski İstanbul Valisi Namık Kemal Şentürk konuşmasında “*bir gemide tecrübeli bir çımacı, makinist, çarkçı, ikinci kaptan yoksa kaptan ne kadar tecrübeli olursa gemi yürümez.*” Dedi.

Namık kemal Şentürk’ten sonra söz alan Prof. Dr. Memduh Yaşa ise Turgut Özal’ı suçlayarak, “*bugüne kadar cumhuriyet döneminde de pek çok eserler verildiğini, bu eserlerden bazılarının projelerinde sadece taş yontucusu gibi rol almış bir kimsenin, bu eserlerin sahibi olmak iddiasıyla ortaya çıktığını*” iddia etti. “*böyle bir iddia hakkın gaspıdır, kadirbilirsizliktir, saygısızlıktır.*” Dedi²²¹.

Prof. Dr. Memduh Yaşa’dan sonra söz alan ve Genel Başkan Turgut Sunalp’ten sonra en çok tezahürat toplayan Kumaran İnan da Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal’ın çelişkilerinden söz etti. Konuşmaları sırasında 22 Ekim gecesi siyasi partilerin televizyon konuşmalarında Turgut Özal’ın sözlerini ele alan Kamuran İnan, “büyük devlet politikası gütmek için büyük devlet olmak gerekir.” Diyor. “*Büyük devlet olmak için ise ekonominin kuvvetli olması gerektiğini söylüyor.*

²²⁰ Tercüman, 4 Kasım 1983

²²¹ Milliyet, 4 Kasım 1983

Kendi millet ve devletinin büyüklüğüne inanmamış bir insanın o devletin başına gelmesi mümkün değildir.” dedi²²².

Kamuran İnandan sonra kürsüye çıkan Milliyetçi Demokrasi Partisi Genel Başkanı Turgut Sunalp, saat 13.30 da başladığı konuşmasını 65 dakikada tamamladı. Konuşmasında genellikle Turgut Özal’a zaman zaman da halkçı partiye Çatan Turgut Sunalp, “köprüyü satmayacaklarını, onun geliri ile ikinci köprüyü ve tüp geçidi yapacaklarını” bildirdi.

Konuşması sırasında bazı gençlerin “Ya Allah Bismillah Allahu Ekber”, “Komünistler Moskova’ya,” “Müslüman Türkler,” “Milliyetçi Sunalp,” “Faizci Özal,” gibi sloganlar attıkları mitingde Turgut Sunalp, karşılarındaki partilerin emniyet ve güvenlik meseleleri ile kültür konularında hiçbir fikirlerinin olmadığını bu parti liderlerinin Türkiye’nin meselelerine değişik bir ideolojiden baktıklarını söyleyen Turgut Sunalp, “*dünya üzerinde kara Avrupa’ında ve Türkiye’de Marksist propagandanın her şeyi ekonomi ile açıklama konusunda başarı sağlandığını*” bildirdi. Bunun üzerine bazı gençler, ”Komünistler Moskova’ya” diye bağırınca Turgut Sunalp, peki, peki, peki,” diye cevap verdi. Alan bunun üzerine bir anda büyük bir tezahürata sahne oldu²²³.

Turgut Sunalp daha sonra özetle şöyle devam etti: “*geçen hafta televizyonda parti liderlerinin katıldığı bir açıkoturum yapıldı. bu açıkoturumda devlete kalkan sol yumruğu en sağ ile birleştirip başına taç yapan sonrada kendisini milliyetçi ve maneviyatçı olduğunu söyleyen bir lider anarşi ve terörün sebebini ekonomik durumun bozukluğuna istinat ettirdi. Bu lider bunula da kalmadı. Millet kelimesini ısrarla kullanmaktan kaçınarak halk kelimesini tercih etti. O terimi kullanmamaya da hala ısrar ediyor. şimdi ben huzurunuzda bu sayın lidere soruyorum Türkiye’nin meselelerine neden değişik bir ideolojiden bakıyor. Türkiye’de bazı kimselerin yeni demokrasi dönemine geçilmesine rağmen hala eski saplantılarından kendilerini*

²²² Hürriyet, 4 Kasım 1983

²²³ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.181

*kurtaramadığını ifade eden Turgut Sunalp vatandaşların son 15 gündür değişen anlayışla değişmeyen kafaların hüznüyle seyrettiğini belirtti*²²⁴.

İktidara geldiklerinde milli kültür, milli eğitim ve manevi değerlere önem vereceklerini belirten Turgut Sunalp, *“yapanlarını saygı ile andığımız köprüyü satmak değil onun geliri ile ikinci köprü ve tüp geçidi gerçekleştireceklerini söyledi.”* 11 Eylülün karanlığına dönmemenin kesin kararlılığını göstereceksiniz. Taksim Cumhuriyet alanının 1 Mayıs alanına dönmemesine imzanızı koyacaksınız. Evinizde rahatça uyumaya okulunuza kurşunlamadan öğretim görmeye, kepenklerinizi kapatma korkusu olmadan helal kazancınız çoluğunuza çocuğunuza götürebilmenin kararlılığını göstereceksiniz. Vereceğiniz oylarla Türkiye’nin iktidarını tayin sevdasına düşen yabancı çevrelere bir daha ders vereceksiniz. Diyerek konuşmasına devam etti. *“Üzerinde durdukları tek şey ekonomi. Ekonomiyi de denemiş, iflas etmiş, geçmişte milletimize çok pahalıya mal olmuş modellerle yeniden nasıl kurtarılacaklarını, daha doğrusu nasıl batacaklarını anlatıyorlar”* ayrıca Turgut Özal’ı ideolojik davranmakla suçlamıştır. *“sol yumruğu sağ yumrukla birleştirip taç yapıyor. Geçen hafta TV’de parti liderlerinin katıldığı açık oturumda devlete kalkan sol yumruğu en sağ ile birleştirip başına taç yapan, sonra da kendisinin milliyetçi ve maneviyatçı olduğunu söyleyen bir lider, anarşi ve terörün sebebini ekonomik düzenin bozukluğuna istinat ettirdi. Bu lider bununla da kalmadı. Millet kelimesini ısrarla kullanmaktan kaçınarak halk kelimesini tercih etti ve bu terimi kullanmaya hala devam ediyor. Şimdi ben huzurunuzda bu sayın lidere soruyorum. Türkiye’nin meselelerine neden değişik bir ideolojiden bakıyor”?* MDP lideri Sunalp daha sonra Türkiye’de işsizliği milli problem haline getiren, vatandaşa evini barkını yüzüğünü küpesini haraç mezat sattırıp bankerlere peşkeş çeken, vatandaşın yüz milyarını ne olduğu belirsiz sözde bankerlere kaptırdıktan sonra devleti bırakıp kaçan zihniyeti suçlayarak aynı kafa şimdi de milletin köprüsüne, barajına göz dikmiştir. Allah milletimizi böyle bir zihniyetin şerrinden korusun” demişti. Selamlamadan sonra mitingini bitiren Sunalp Bursa mitingi için yola çıkmıştır.

²²⁴ Cumhuriyet, 4 Kasım 1983

4.3.16. Bursa Mitingi

4 Kasım'da Bursa'da konuşan Milliyetçi Demokrasi Partisi genel başkanı Turgut Sunalp, 12 Eylül harekâtını övdükten sonra partisinde kuvvetli ve bilgili bir kadroya sahip olduklarını, bu sebeple güçlü bir hükümete sahip olunmak isteniyorsa oyların Milliyetçi Demokrasi Partisi'ne verilmesi gerektiğini söylemiş, halkı bir kez daha seçim günü sandık başına çağırmıştı²²⁵.

Turgut Sunalp konuşmasının devamında şöyle konuşur: “İktidara geldiklerinde milli kültür, milli eğitim ve manevi değerlere önem vereceklerini belirten Turgut Sunalp, yapanlarını saygı ile andığımız köprüyü satmak değil onun geliri ile ikinci köprü ve tüp geçidi gerçekleştireceklerini söyledi. Milletin geçim sıkıntısının mutlaka çözüme kavuşması gerektiğini bildiklerini de kaydederek konuşmasını sürdüren Turgut Sunalp, “orta tabakanın belkemiğini esnaf ve sanatkârlarımızın teşkil ettiğini biliyoruz bu inançla milliyetçi demokrasi partisi iktidarlarında esnaf ve sanatkârlarımızın meselelerine özel bir dikkat ve ihtimam göstereceğiz”²²⁶. Dedi.

4.4. 1983 Seçim Sonuçları

Milletvekili Genel Seçimleri 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimler ile Türkiye Cumhuriyeti devleti 17. Kez genel seçimlerini yapmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi 17. Kez açılmıştır. Tabi ki seçim sonuçları o dönemki devlet yöneticilerini mutlu etmemiş birazda sürpriz olmuştu çünkü MGK'nin desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi en az oy alan parti seçilmişti. Özellikle seçim sürecinde MGK tarafından hedef alınan Anavatan Partisi birinci parti olmuştu²²⁷. Sol diye niteledikleri Halkçı Parti ikinci parti olmuştu²²⁸. Hiçbir yerde bağımsız aday çıkmamıştı²²⁹. Yüksek Seçim Kurulunun açıkladığı oy ve meclisteki sandalye dağılımı şöyleydi²³⁰:

²²⁵ Milliyet, 5 Kasım 1983

²²⁶ Cumhuriyet, 5 Kasım 1983

²²⁷ D.Ali Arslan, “12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiyenin Siyasi Yapısı”, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, S.11, 2007, s.3-6

²²⁸ Bülent Tanor, Türkiye Tarihi-5 Çağdaş Türkiye 1980-1995, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.57

²²⁹ Milliyet, 7 Kasım 1983

²³⁰ Resmi gazete, 11 Kasım 1983

	Genel Başkan	Oy	%	Sandalye
Anavatan Partisi	Turgut Özal	7.833.148	45,14	211 ¹
Halkçı Parti	Necdet Calp	5.285.804	30,46	117
Milliyetçi Demokrasi Partisi	Turgut Sunalp	4.036.970	23,27	71
Toplam		17.351.510	100	399

Türkiye Geneli²³¹

Toplam Seçmen	19.767.366
Toplam Kullanılan Oy	18.238.362
Toplam Geçerli Oy	17.351.510
Katılım Oranı (%)	92,3
Milletvekili Sayısı	399

Seçimlere üç parti; ANAP, MDP ve HP'nin katılması sebebiyle tek sol parti olan Halkçı Parti, CHP'nin tabanına ulaşp ulaşamayacağı kaygısıyla seçim çalışmalarını yürütmeye çalışmıştı. 6 Kasım seçimlerinde Halkçı Parti %30'un üzerinde oy alıp ikinci parti olmuş, mecliste 117 milletvekilliğini kazanmıştı²³². İlçeler bir yana illerde bile doğru düzgün teşkilatlanamayan, yönetici kadrolarını zorlukla kurabilen Halkçı Parti, bütün bunlara rağmen bu başarıyı elde etmişti²³³. Aslına bakılırsa Halkçı Parti, CHP'nin o değişmeyen yüzde 30 civarındaki oyunu almıştı Evren'e göre *"seçimlerden Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin mağlup çıkmasının sebebi, partinin başına halkın tanıdığı birisinin geçmemiş olmasıydı"*. Çünkü kimsenin parti programına baktığı yoktu. Eğer Turgut Sunalp yerine Bülent Ulusu partiyi kurmuş olsaydı sonuç farklı olacaktı. Seçimlerden bir hafta önce Sunalp için *"Belki iktidara tek başına gelemez, ama birinci parti olabilir."*

²³¹ Abdullah Kutalmış Yalçın, *"Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Demokrasi Partisi(1983-1986), Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.75, 2018, İstanbul, s.471*

²³² Milliyet, 7 Kasım 1983

²³³ Tercüman, 7 Kasım 1983

düşünceleri tam bir yanılgıyla sonuçlanmıştı²³⁴. Ayrıca Sunalp’i muhtemel koalisyon ortağı görenler de yanılmışlardı. Turgut Özal, mecliste 211 sandalyeyi alarak tek başına iktidar olmuştu. Özal’ın bu başarısında il barajlarının da etkili olduğu görülmektedir²³⁵. Türkiye genelinde “il barajı” sistemi uygulandığından, çoğu yerde de ANAP en çok oy alan parti olduğu için karlı çıkan ANAP olmuştu. Sonuçta ANAP tek başına iktidar olmuştu²³⁶. Birçok aydın ve gazeteci seçim sonuçlarına daha farklı bir açıdan bakmış ve seçim sonuçlarından “güven bunalımının çıktığını” belirtmişti. Çünkü Kenan Evren, daha seçimlerden iki gün önce TRT’den yaptığı konuşmasında ANAP Genel Başkanı Özal’ın kişiliğine karşı duyduğu güvensizliği açıkça ifade etmişti. Ancak Cumhurbaşkanı ve Başbakan’ın karşılıklı güven ve hoşgörü içinde çalışmaları gerekiyordu. Kendisini sürekli olarak yönetimle bütünleştirmeye çalışan ve 12 Eylül Hükümeti’nin Başbakanı ve altı bakanını listelerinden aday gösteren MDP seçimlerde kesin bir yenilgiye uğramıştı²³⁷. Ancak kuruluşunu tamamlayan artık üç partiden başka partiler de vardı. Evren’e göre ise artık yapacak bir şey yoktu, ok yaydan çıkmıştı. Partilerin kurulması esnasında parti liderlerinin seçimi konusuna yeterince önem vermediklerini anlamış ancak artık çok geçti. Nitekim yerel seçimlerden sonra sadece iktidardaki Anavatan Partisi gücünü koruyabilmiş; Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi eriyip yerlerini genel seçimlere girmeleri izin verilmeyen Sosyal Demokrasi Partisi ve Doğru Yol Partisi almıştı. Genel seçimlere giren üç parti liderine parti kurma ve liderliği işini benimsemeleri noktasında bakıldığında; bu partilerden Halkçı Parti Genel Başkanı Necdet Calp ve MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp’in kendi başlarına düşünüp, karar verip birer parti kurdukları söylenemez. Halkçı Parti lideri Necdet Calp, solda bir çekirdek kadro tarafından bu yönde bir parti kurması için görevlendirilmişti. MDP lideri Turgut Sunalp ise ülkenin yönetimini elinde bulunduran MGK tarafından 12 Eylül felsefesini benimseyen bir parti kurması için görevlendirilmişti. Hatta MDP’nin kurulması için ilk olarak Başbakan Bülent Ulusu görevlendirilmiş, ancak Bülent Ulusu’nun bu görevi bırakması sebebiyle, MGK bu görevi Turgut Sunalp’e

²³⁴ Milliyet, 7 Kasım 1983

²³⁵ Cumhuriyet, 7 Kasım 1983

²³⁶ Hüseyin Çavuşoğlu, “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.12 S.22, BALIKESİR, 2019, s.173

²³⁷ Abdullah Kutalmış Yalçın, “Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Demokrasi Partisi(1983-1986), Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.75, 2018, İstanbul, s.471

vermişti. Bu sebeple bu iki liderinin parti çalışmalarını canla başla yürütmesini beklemek pek doğru olmazdı. Diğer taraftan yakın arkadaşlarıyla birlikte uzun uzun düşünüp, bu yolda bir program yaparak Anavatan Partisi'ni kuran Turgut Özal'ın durumu çok farklıdır. O, bu işi en başından beri sahiplenmiş ve ülke yönetiminin de içinde yer almanın avantajını kullanarak, akıllıca bir yol izlemiş, mevcut şartların lehine olmasının da katkısıyla başarıya ulaşmıştır²³⁸.

²³⁸ Ercüment Berk, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitü, Ankara, 2015, s.188-189

SONUÇ

Bu araştırmada ilk olarak konunun daha iyi anlaşılabilmesi sebebiyle kavram analizleri yapılmıştır ardından Türklerin demokrasi ile tanışması ve süreç içerisinde yaşanan değişimler ele alınmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan milletvekili seçimleri tek tek ele alınmış sonuçları paylaşılmıştır. Asıl araştırma konumuz olan 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimler ve meclise giren siyasi partilerin propagandalarıdır. 1971 muhtırası sonrası Türkiye’de büyük bir istikrarsızlık dönemi başlamış o tarihten 12 Eylül 1980 tarihine kadar ki süreçte ülkede yedi defa hükümet değişikliği yaşanmıştır. Ülke ekonomisi çok kötü bir hal almış gençler politize olmuş sokaklar anarşi ve terörden geçilmez hale gelmiştir. Bu tehlikeli fotoğraf Türk Silahlı Kuvvetlerinin 12 Eylül 1980 tarihinde askeri bir darbe yaparak yönetime el koymasına sebep olmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında tüm siyasi partiler feshedilmiş partilerin önde gelen isimleri tutuklanmıştır. 1982 tarihinde yeni bir Anayasa ilan edilmiş fakat bu da Türkiye’nin hemen normalleşmesine yetmemiş MGK’nin ülke yönetimindeki etkinliğini bitirmemiştir. 24 Nisan 1983 tarihinde çıkarılan siyasi partiler kanunu ile kısa süre içinde ülkede 15 tane siyasi parti kurulmuş fakat bunlar arasında sadece 3 tanesi 25 Ağustos 1983 tarihine kadar kuruluşunu tamamlayıp 6 Kasım 1983 seçimlerine katılmaya hak kazanmıştı. Bu partiler Anavatan Partisi Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisidir. Bu üç parti liderlerinin ortak bir yönü vardı üç liderde belli zamanlarda askeri rejime hizmet etmişlerdi, Necdet Calp Başbakanlık özel kalem müdürlüğü, Turgut Özal Başbakan yardımcılığı, Turgut Sunalp ise generallik yapmıştı.

Yapılacak genel seçimleri ile ilgili siyasi partilerin seçim kampanyaları 16 Ekim 1983 günü başlamıştır. Bu seçim kampanyası döneminde partiler daha çok ekonomik konular üzerinde durmuşlardır. Anavatan Partisi seçim kampanyasını daha çok gazeteler ve televizyon yoluyla yürütmüş halka kendini basın yayın yoluyla tanıtmış propagandasını yapmıştır. Halkçı Parti ekonomik sıkıntıları bahane ederek daha çok mahalle toplantıları, kapalı salon toplantıları yoluyla propagandasını yapmış ve çok masraflı olmayan bir yöntemle kendini halka tanıtmıştır. Milliyetçi Demokrasi Partisi ise o dönemin ülke yöneticilerinden destek almış “*devlet partisi*” olarak biliniyordu, propagandasını daha çok gazeteler ve televizyon yoluyla yapmıştır.

Sonuç olarak Seçimlere girecek bu üç siyasi partiden Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Anavatan Partisi, varlıklı işadamlarının da desteğiyle partilerinin örgütlenme ve tanıtım çalışmalarında hızla ilerlerken, bu konuda yalnız kalan Halkçı Parti seçim mitinglerinde sürekli dile getirdiği gibi ekonomik olarak yaşadıkları sıkıntılar yüzünden kimseden büyük bir destek alamadan kendi çabalarıyla bir seçim süreci atlatmışlardır.

6 Kasım seçimlerine girmeye hak kazanan bu partilerin seçim sürecinde ülke genelinde yaptıkları mitinglerde veya propaganda faaliyetlerinde halka sundukları çok ilginç ya da cezbedici bir söylemleri olmamıştır. Bu partilerde özellikle Anavatan Partisi, liberal, milliyetçi, dinci ve sosyal demokrat çevrelerin desteğine ve oylarına sahip çıkmaya çalışıyor diğer iki parti ise bunun öyle olmadığını halka anlatmaya çalışmıştır. Milliyetçi demokrasi partisi genellikle 12 Eylül sonrası oluşan askeri anlayışı üzerinde siyaset felsefesi oluşurmuş, anarşi ve komünizm karşıtlığı üzerinde siyaset anlayışı oluşturmuştur. Halkçı parti ise genellikle anavatan partisinin ve milliyetçi demokrasi partisinin sahip olduğu ekonomik gücü ve şirketlerin bu partilere olan desteğini ve sebeplerini halka anlatarak sendikacılığı savunarak işçi ve emekçileri destekleyerek propaganda yapmıştır. Anavatan partisi ise daha çok sosyal birliktelikten ve ekonomi yani 24 Ocak kararlarını sürekli gündeme getirerek meydanları hareketlendirmeye çalışmış siyasetini yapmıştır. Parti liderleri hemen hemen ülkedeki tüm illere gitmeye çalışmış siyasi propagandalarını yapmaya çalışmıştır. Örneğin Necdet Calp Hakkâri'ye gitmiş hatta Hakkâri'ye giden ilk lider olma özelliğini kazanmıştır.

Seçim sürecinde hiç kuşkusuz halk tarafından en çok takip edilen ve mitingleri daha kalabalık olan parti Anavatan Partisi, lider ise Turgut Özal'dır. Bunu sebebi ise aydın ve gazeteler tarafından şöyle açıklanıyordu Turgut Özal halktan biri gibi davranıyor halkın ihtiyaçlarına yabacı değil bunun sebebi de daha önce başbakan yardımcısı görevi yapmış olmasıdır. Bu görüşler ve söylemler havada kalmamıştır ve Anavatan partisi seçimlerde birinci parti gelmiş tek başına iktidar ipini göğüslemiştir. Seçimlerden Anavatan Partisinin iktidar olmasını sağlayan sebepler arasında Milletvekili Seçim Kanunu'nda seçim sistemine giren çift baraj sistemi de bulunmaktaydı. 6 Kasım seçimlerinde üç parti de uygulanan seçim barajını aşmış ve

Türkiye Büyük Millet Meclisine girmeye hak kazanmıştır tabi ki bu seçim barajı daha çok Anavatan Partisinin yararına olmuştur sebebi ise çift baraj sistemidir, il barajı uygulamasına göre bazı illerde almış oldukları oyların oranı ile çıkardıkları milletvekillerinin orantılı olmamasıdır. Ülke genelinde uygulanan bu baraj sistemi bazı durumlarda pek demokratik durmasa da özellikle bir partinin tek başına iktidar olmasına sebep olmuş olması ülke çıkarları ve halk birlikteliği açısından olumlu olmuştur. Çünkü daha önceki yıllarda koalisyon hükümetlerinin ülkeyi kötü yönetmesi ve halkı kutuplaştırması, bunun sonucunda da terör ve anarşini çoğalmasının engellenmesi açısından önemli bir gelişmedir ve ilerde yapılan seçimlerde siyasi istikrarın sağlanması yönünde önemli rol oynamıştır. %10 seçim barajı yine de halk iradesinin tam olarak yönetime yansımaları konusunda problemli bir uygulamadır. Nitekim 1987’de yapılan bir sonraki genel seçimlerde 6 siyasi parti yer alırken, %10 seçim barajını geçememeleri sebebiyle bunlardan sadece üç tanesi mecliste temsil hakkı kazanmıştır. Hatta ANAP, 6 Kasım 1983 Genel Seçimlerine göre oy oranında %8’lik bir düşüş yaşamasına rağmen, meclisteki sandalye sayısını 211’den 292’ye çıkartmıştır. Bu yükselişte de %10 barajı etkili olmuştur. Seçim sonuçları Seçimlerdsen MGK’nin desteklediği MDP birinci olarak çıkamasa da sonuçta başından beri istenmeyen koalisyonlara gerek kalınmadan tek başına iktidar olduğu için seçim sonuçları askeri yönetim tarafından olumsuz karşılanmamıştı. Zaten gerek Anayasa’ya konan geçici maddelerle, gerek Kenan Evren’in Cumhurbaşkanı olması ve MGK üyelerinin Cumhurbaşkanı Konseyi’ni oluşturmaları sebebiyle, askeri yönetimin kurduğu yeni düzenin en azından 7 sene devam edeceği garantisi bulunmaktaydı. Kendilerine seçime girme hakkı verilmeyen SODEP ve Doğru Yol Partisi’nin ise bir sonraki yıl yapılan yerel seçimlerde ve 1987 seçimlerinde mevcut tabanlarını sandığa yansıtarak, siyasi tabanı olmadan sadece mevcut şartların lehine işlemesinden faydalanarak 1983 genel seçimlerinde varlık gösteren Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi’nin yerlerini almışlardır. Bu da belirli bir siyasi tabana dayanmayan veya yeniden bir siyasi taban oluşturamayan siyasi partilerin çok fazla ayakta kalıp varlık gösteremeyeceğini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

TBMM Kavinin Mecmuası

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Tercüman Gazetesi

Türkiye Gazetesi

Türkiye Postası Gazetesi

Sürelî Yayınlar

Akandere Osman, “Kuruluş Sürecinde Demokrat Partiye Yöneltilen Muvazaa İthamı ve Konunun Siyasi Çevrelerde ve Gazetelerde Ele Alınışı”, Bellek Uluslararası Tarih Ve Kültür Araştırmaları Dergisi, C.2 S.1, Hatay, 2020, S.66

Akşin Sina, Siyasal Tarih(1789-1908), İstanbul, 1997, s 146

Akyel Mehmet, “Tanzimat Fermanı’nın Toplumsal Yansıması”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.3, Isparta, 1998, s 177-184

Akyıldız Ali, “Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.7, Ankara, 2016, s.134

Anavatan Partisi Programı

Armağan Servet, “ Memleketimizde Son Parlamento Seçimleri”, İstanbul Hukuk Mecmuası, , C.40 S.1-4, İstanbul, 1974, s 172-174

Armağan Servet, “ Memleketimizde Son Parlamento Seçimleri”, İstanbul Hukuk Mecmuası, , C. 40 S.1-4, İstanbul, 1974, s 158-161

Arslan, D. Ali, “12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, S.11, 2007, s.3-6

Arslanel M. Nazan, Ertuğrul Elyücel “*Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.15. S. 2, Erzurum, 2011, ss.1-13.

Atatürk Mustafa Kemal, Nutuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, C.2, s. 528

Aybars Pamir, “*Osmanlı Egemenlik Anlayışında Senedi İttifak’ın Yeri*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C 50 S 2, 2004, Ankara, S 65

Aygen Cemal, “*Memleketimizdeki Seçimler Ve Neticeleri*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.17 S.1, Ankara, 1962, s.204-206

Belhan Şeyda, Anavatan Partisinin Kuruluşu Ve İktidara Gelişi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005, s.70

Belhan Şeyda, Anavatan Partisinin Kuruluşu ve İktidara Gelişi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005, s.56

Belhan Şeyda, Anavatan Partisinin Kuruluşu ve İktidara Gelişi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005, s.63

Benhür Çağatay, “*14 Mayıs Genel Seçimlerinde Chp Ve Dp’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları*”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 0 S.17, Konya, s. 71-74

Berk Ercüment, “*1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Propagandaları*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitü, Ankara, 2015, S.1

Berk Ercüment, “*1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler ve Propagandaları*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitü, Ankara, s.149

Beyoğlu Süleyman, Türkiye’de demokrasi ve Parlamento Tarihi(Ünite-2), Eskişehir, 2013, Anadolu Üniversitesi,

Birecikli İhsan Burak, “*Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme*”, Akademik Bakış Dergisi, C.2 S.3, Ankara, 2008, s.217

Bulut Sedef, “*Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Seçimleri*”, Ankara, 2017, Berkan Yayınevi, s.106

Büyük Mustafa, “*Türkiye’de Yapılan Seçimlerin Ekonomik İstikrara Etkisi(1983-2001 Dönemi Örneği)*”, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.12 Niğde 2019, s.3

Çavuşoğlu Hüseyin, “*Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme*”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.12 S.22, BALIKESİR, 2019, s.173

Çimen Hasan, “*Türkiye’de Demokrasinin Gelişim Süreci Bakımından Dönemsel Kritiği*”, Bahar, C. 9 Sayı 17, Malatya, 2019, ss.117-134

Demir Fevzi, *Demokrasilerde Hükümet Sistemi ve Başkanlık Hükümeti Rejimi*, İzmir, 1998, s.10

Demir Şerif, , *Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*(Ünite-6), Eskişehir, 2013, Anadolu Üniversitesi, S.149

Demirhan Kamil, “*Yönetimin Sınırlandırılması ve Siyasal Temsil İlkelerinin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta, Ekim 2014, S.112

Döğüş Selahattin, “*Mustafa Kemal’in Samsun’a Çıktığı 19 Mayıs 1919’da Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Şartlar*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.17 S.50, 2001, Ankara, s. 333

Düzenli Kubilay, “*Halkçı Partinin Politik Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme*”, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.13, Aksaray, 2021, s.69

Erkmen Ayşe, “*1983 Genel Seçimi ve Seçim Sonrası Dış Politika Konusunda Gelişmeler*” Atlas Journal, C.4 S.10, Gaziantep, 2018, s.732-733

Ertem Barış, “*Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası*”, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C.1 S.2, Ordu, 2010, s.80-88

Feroz Ahmad, “*Modern Türkiye’nin Oluşumu*”, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.258-259

Gözler Kemal, “*Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 54, S. 1, Ankara, 1999, ss.48-67

Gülsünler Makbule -Hülya Ertürk, “*Demokrat Partinin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri*”, Selçuk İletişim, C.7 S.3, 2013, S.91

Güneş Şahin, “1983 Seçimlerine Giden Süreçte Kurulan Siyasi Partiler Ve Programları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, S.286

Güngör Süleyman, “14 Mayıs 1950 Seçimleri Ve Chp’de Bunalım”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.21, Isparta, 2015, s.196-201

İlal Ersin, “Magna Carta”, C.24 S.1-4, 1968, İstanbul, s.211-213

İşçi Metin, “Eski Türklerde Devlet ve Demokrasi Anlayışı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.1 S.1, Isparta, 1996, s. 55-57

Karpat Kemal H. Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s 485

Keskin Yusuf Ziya, “12 Eylül Ara Döneminde Türkiye’de Siyasi Gelişmeler”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.26, Kars, 2020, s.712

Keskin Yusuf Ziya, “12 Eylül Ara Rejimi Döneminde Türkiye’de Siyasi Gelişmeler(1980-1983)”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.26, Kars, 2020, s.714

Keskin Yusuf Ziya, “12 Eylül Ara Rejimi Döneminde Türkiye’de Siyasi Gelişmeler(1980-1983)”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.26, Kars, 2020, s.716

Kılavuz Nuran, Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri,2017,Ankara, Berikan Yayınevi, s.170

Kiriş Hakan Mehmet, “Türkiye’de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post-80 Sisteminde Partilerin Yükselişi ve Düşüşü”, Toplum ve Demokrasi Dergisi, S.13, Isparta, 2012, s.36

Koçak Cemil, Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.181

Koylu Zafer, , Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi(Ünite-3), Eskişehir, 2013, Anadolu Üniversitesi, S.61-66

Kömürcü Derya, “Geçmişle Gelecek Arasında Bir Alternatif Arayışı: Sosyal Demokrat Halkçı Parti”, YDÜ. Sosyal Bilimler Dergisi, C.2 S.2, İstanbul.

Kömürcü Derya, Türkiye Merkez Solunda Farklı Bir Deneyim: SODEP, Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, S.10

Küçük Adnan, “*Egemenlik(Hâkimiyet) Halk Egemenliği ve Milli Egemenlik Tartışmaları ve Egemenlik Anlayışında Esaslı Dönüşüm*”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, C.0 S.6, İstanbul, 2015, ss.306-324

Küçük Yalçın, Aydınlar Üzerine Tezler, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990, , s 261-263

Milliyetçi Demokrasi Partisi Programı, Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1983.

Nacak Osman, “*Temsili Demokrasinin Sorun Alanları Ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi*”. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.32, Muğla, 2014, s.190-207

Nişancı Şükrü, “*Türkiye’de ve Dünyada Seçim Kavramı ve Olgusunun Gelişimi*”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 46, Van, 2019, s.77-87

Öz Esat, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım(1923-1931), Ankara, 1992, Gündoğan, S.98-101

Özacun Orhan, “*Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi*”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 2, İstanbul, 2013, s.209

Özdemir Hikmet, Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.242

Polat Abdullah, 1980 Sonrası Türkiye Solu: SHP Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009, S.39

Tan Baykal, “*Türkiye’de İlk Seçimler ve Yasal Dayanakları*”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, C.7 S.2, 2012, S.192-203

Tanor Bülent, Türkiye Tarihi-5 Çağdaş Türkiye 1980-1995, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.52

Topçu Nurettin, Devlet Ve Demokrasi, Hareket Yayınları, İstanbul, 1971, s 14-15

Tunçay Mete, II. Meşrutiyetin İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, İstanbul, 2008, Yapı Kredi Yayınları, s.400

Türk Hikmet Sami, “*Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih, Anayasa Yargısı Dergisi*”, C.22 S.1, Ankara, 2006, s.90

Uzun Hakan, “*Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi*”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C.6 S.2, Kırşehir, 2005, s 149-153

Yalçın Abdullah Kutalmış, “*Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Demokrasi Partisi(1983-1986)*”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.75, 2018, İstanbul, s.468

Yengin Hülya, Bir İktidar Partisi Anavatan Partisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın Yayın Yüksek Okulu, İstanbul, 1987, s.3

Zengin Mehmet Ali, “*Katılımcı Demokrasinin Vasıtaları ve Bu Vasıtalardan Referandumun Çevre Hakkında Olan Etkileri*”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S.1, Ankara, 2019, s.30

Zengin Mehmet Ali, “*Katılımcı Demokrasinin Vasıtaları Ve Bu Vasıtalardan Referandumun Çevre Hakkında Olan Etkileri*”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S.2, Ankara, 2019, s.26-43

EKLER

EK: 1, 21 Ekim 1983 tarihinde Turgut Özal'ın Konya mitingine dair haber.
Tercüman, 21 Ekim 1983

EK: 2, 28 Ekim 1983 tarihinde Turgut Özal'ın Ankara mitingine dair haber.
Türkiye, 28 Ekim 1983

BİR BİLENE SORALIM

Kitabının 2 nci cildini Yine ücretsiz veriyoruz

Türkiye

BÜNLÜK SIYASİ GAZETE

Bekleyiniz

Seçime 9 gün var

21 KUPONA

BİR BİLENE SORALIM

28 EKİM Cuma YEDEK 2

1983

ADRES: Cagaloğlu, Cankaya Sokağı 1/12, İSTANBUL. TELEFONLAR: Sayı: 520 87 82-520 88 33; Foto: 528 37 25; Telex: 32 000

"Sanayileşmiş sekiz Avrupa ülkesinin arasındayız"

700 FİRMA KATILDI

60. Yıl Türkiye Sergisi"

büyük alaka görüyor

Grenada'da Sovyet yapısı silâhlar ele geçirildi

Grenada çıkartması iki hafta evvel planlanmış

'İşsizlik meselesinin halli bizdedir'

'Huzur için Oyunu mutlaka kullan'

Çorum'da 46 militan elegeçti

Katolik ve Protestanlar birbirlerine düştüler

MGK Olağanüstü Hal Kanununu kabul etti

ORTADOĞU ve K.AFRİKA'DAKİ ŞİŞE-CAN PAZARLARIN ELDE ETTİ

Hristiyan Dünyası tekrar karıştı...

A.Ü. Rektörü Prof.Tank Somer:

A. NAKAR (RUBA) — Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Tank Somer, Cumhuriyetin 60. yıldönümü münaseletiyle Türk Kara Kuvvetleri'nin Çagaloğlu Yalı'nda (OTİM) tarafından ortaklaşa düzenlenen ve 700 kuruluşun katıldığı "Cumhuriyetin 60. yılında Türkiye Sergisi"ni büyük alaka görüyor.

HABER MERKEZİ — Cumhuriyetin kuruluşunun 60. yıldönümü münaseletiyle Türk Kara Kuvvetleri'nin Çagaloğlu Yalı'nda (OTİM) tarafından ortaklaşa düzenlenen ve 700 kuruluşun katıldığı "Cumhuriyetin 60. yılında Türkiye Sergisi"ni büyük alaka görüyor.

Kamış ve diğer sektörler 700 kuruluşun katıldığı "Cumhuriyetin 60. yılında Türkiye Sergisi"ni büyük alaka görüyor.

Grenada'da Sovyet yapısı silâhlar ele geçirildi

Grenada çıkartması iki hafta evvel planlanmış

A. NAKAR (RUBA) — Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Tank Somer, Cumhuriyetin 60. yıldönümü münaseletiyle Türk Kara Kuvvetleri'nin Çagaloğlu Yalı'nda (OTİM) tarafından ortaklaşa düzenlenen ve 700 kuruluşun katıldığı "Cumhuriyetin 60. yılında Türkiye Sergisi"ni büyük alaka görüyor.

A. NAKAR (A.A.) — Yürüş başkanı Kardeş, Milli İyiliği Demokratik Partiden başlanan ortak yürüyüşün birinci başkanı Bülent Çınar ile birlikte Ankara'da yürüyüşün girişini yaptı.

Başbakan ve 6 Bakan seçime katılabilecek

A. NAKAR (A.A.) — Yürüş başkanı Kardeş, Milli İyiliği Demokratik Partiden başlanan ortak yürüyüşün birinci başkanı Bülent Çınar ile birlikte Ankara'da yürüyüşün girişini yaptı.

Çorum'da 46 militan elegeçti

Güvenlik kuvvetlerine Çorum ve Sungurlu'da yapılan operasyonlarda iki kişinin katlinin de bulunduğu 46 kişi yakalandı.

Militanların kurşunlama, yaralama ve gasp olaylarına katıldıkları, üzerlerinde çeşitli çapta silâh ve mermi ele geçirildiği

Katolik ve Protestanlar birbirlerine düştüler

MGK Olağanüstü Hal Kanununu kabul etti

ORTADOĞU ve K.AFRİKA'DAKİ ŞİŞE-CAN PAZARLARIN ELDE ETTİ

Hristiyan Dünyası tekrar karıştı...

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-posta Adresi	
Yüksek Lisans Mezuniyet Tarihi	